

Ph.D. ÉRTEKEZÉS

Pálmainé Orsós Anna

PÉCS
2006

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Oktatás és Társadalom
Neveléstudományi Doktori Iskola

Pálmainé Orsós Anna

**NYELVI HELYZET, NYELVOKTATÁS,
NYELVTANÁRKÉPZÉS**

Vizsgálatok és gondolatok a beás nyelv megőrzésének lehetőségeiről

Ph.D. Értekezés

Témavezető: Huszár Ágnes

Pécs

2006

TARTALOM

I. ÁLTALÁNOS BEVEZETÉS.....	6
<i>1. A CIGÁNYOKRÓL.....</i>	<i>9</i>
1.1. CIGÁNYOK EURÓPÁBAN	9
1.1.1. A cigányok elnevezései	10
1.1.2. A cigány nyelvek	11
1.2. A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYOK	12
1.2.1. A magyarországi cigányok létszámának megállapítására vonatkozó kutatások	12
1.2.2. A cigányság területi megoszlása	18
<i>2. A MAGYARORSZÁGI BEÁSOKRÓL.....</i>	<i>19</i>
2.1. MÚLTJUK	19
2.2. KULTÚRÁJUK	20
2.2.1. Településeik	21
2.2.2. Iskolázottságuk	22
2.2.3. Táplálkozási szokásaik	23
2.2.4. Öltözködésük	24
2.2.5. Vallásuk	24
2.2.6. Életkoruk, egészségi állapotuk, családi kötődésük	24
II. A NYELVI HELYZET.....	26
<i>3. A BEÁS NYELV.....</i>	<i>26</i>
3.1. A BEÁS NYELV LEÍRÁSA	27
3.1.1. A beás nyelv átírásával kapcsolatos problémák	30
<i>4. CIGÁNY NYELVÉSZETI ÉS NYELVHASZNÁLATI KUTATÁSOK</i>	<i>33</i>
4.1. RÖVIDEN A ROMANI NYELVET ÉRINTŐ KUTATÁSOKRÓL	33

4.2. A BEÁS NYELVVEL FOGLALKOZÓ KORÁBBI SZOCIOLINGVISZTIKAI KUTATÁSOKRÓL	34
4.2.1. Kutatás a beás nyelv állapotáról	35
4.2.2. A kutatási helyszínek bemutatása	37
4.2.3. A kutatás eredményei	39
4.3. TOVÁBBI VIZSGÁLATOK A BEÁS NYELVRŐL	46
4.4. A BEÁS NYELV SZOCIOLINGVISZTIKAI VIZSGÁLATÁRÓL.....	47
4.4.1. A vizsgálat helyszínéről: Mánfa bemutatása	47
4.4.2. A település történetéről és jelenéről – röviden	48
4.4.3. A kutatás tárgya és céljai	50
4.4.4. A kutatás módszerei.....	51
4.4.5. A minta.....	52
5. AZ EMPÍRIKUS ADATOK ELEMZÉSE.....	54
5.1. NYELVVÁLASZTÁS	54
5.1.1. Az életkor és a nem hatása a nyelvválasztásra	54
5.1.2. Nyelvválasztás a különböző családtagokkal	58
5.1.3. A nyelvválasztást befolyásoló tényezők	60
5.2. NYELVTUDÁS	70
5.2.1. Az életkor hatása a nyelvtudásra	71
5.2.2. Az adatközlők román nyelvtudása	73
5.2.3. Az adatközlők magyar nyelvtudása	74
5.2.4. A nemek és a nyelvtudás kapcsolata	74
5.2.5. Az iskolázottság hatása a nyelvtudásra	75
5.2.6. A szülők nemzetisége és a nyelvtudás	75
5.2.7. Összefüggés a nyelvi és nemzetiségi identitás és a nyelvtudás között	76
5.3. NYELVI ATTITÚDÖK: AZ ANYANYELVEN BELÜLI VÁLTOZATOK ÉS A TÖBBSÉGI NYELV HASZNÁLATA.....	76
5.3.1. Az életkor hatása a nyelvi attitűdökre	77
5.3.2. Összefüggés az identitás és a nyelvi attitűdök között	81
5.4. NYELVI ATTITÚDÖK: A NYELVMEGTARTÁSSAL/ NYELVCSERÉVEL/ NYELVTUDÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÚDÖK	82
5.4.1. Az életkor hatása a nyelvtudással kapcsolatos attitűdökre	82
5.4.2. Az életkor hatása a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdökre	82
5.5. KISEBBSÉGI ÉS TÖBBSÉGI SZTEREOTÍPIÁK ÉS ELŐÍTÉLETEK	83

5.6. ETNIKAI IDENTITÁS	85
6. A SZOCIOLINGVISZTIKAI KUTATÁS ÖSSZEGZÉSE	86
III. A BEÁS NYELV OKTATÁSA.....	90
7. OKTATÁSPOLITIKAI HELYZETKÉP	90
7.1. A CIGÁNY NYELVEK OKTATÁSÁNAK JOGSZABÁLYI HÁTTERE	92
7.1.1. A jogszabályi háttér 2003-ig	92
7.1.2. A közoktatási törvény 2003-as évi változásai	95
7.2. A BEÁS NYELVI KÖVETELMÉNYRENDSZER	97
7.3. A BEÁS NYELV JELENLEGI OKTATÁSÁNAK FELMÉRÉSE, HELYZETLEÍRÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE	99
7.3.1. A felmérés eredményeinek ismertetése	102
7.4. A BEÁS NYELV A FELSŐOKTATÁSBAN	107
7.5. A ROMOLÓGIAI TÁRGYÚ FELSŐOKTATÁSI PROGRAMOK TARTALMÁNAK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE	108
7.6. BEÁS NYELV A TUDOMÁNYOS KUTATÁSBAN	111
7.7. NYELVVIZSGÁZTATÁS	112
IV. AZ OKTATÁS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI A KÖZ- ÉS FELSŐOKTATÁSBAN	112
8. ÖSSZEGZÉS	114
<i>KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS</i>	<i>119</i>
<i>IRODALOM</i>	<i>120</i>
<i>FORRÁSOK.....</i>	<i>129</i>
<i>MELLÉKLETEK.....</i>	<i>131</i>
1.sz. melléklet: Az indoeurópai nyelvcsalád nyelvei	131
2.sz. melléklet: A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai	132
3.sz. melléklet: Az NKFP 5/126/2001-es számú projekt keretében felvett kérdőív	133
4.sz. melléklet: A beás nyelvet oktató intézmények körében végzett felmérés kérdései	162
5.sz. melléklet: Fotók Mánfáról	163

I. ÁLTALÁNOS BEVEZETÉS

A dolgozat azt a célt tűzte ki, hogy a magyarországi beások helyzetét és a beás nyelv oktatásával kapcsolatos oktatás- és nyelvpolitika néhány kérdését megvizsgálja.

A témaválasztást indokoltá az alábbi ellentmondás teszi: A beás nyelv írásbelisége az elmúlt tíz év eredményének köszönhető, az addig csak szóbeli kultúrával rendelkező beásság nyelvleírása ebben az időszakban kezdődött, ám a kisebbségi helyzetben élő nyelvhasználók, nyelvi közösségek körében a beás – magyar nyelvcsere jöval korábban elindult, s a folyamat közösségenként nagyon változatos képet mutat.

A hazai beásokkal kapcsolatban nagyon kevés szakirodalmi ismeretre lehet számítani, – ez nemzetközi szinten is igaz – ezért fontosnak tartottam összegyűjteni azokat az ismereteket, amelyek a hazai beás közösség helyzetéről, lehetőségéről adnak képet.

Sem a dolgozat terjedelme, sem a szerző kompetenciája nem teszi lehetővé e téma teljes körű feldolgozását, így a dolgozat elsősorban a beások jelenlegi nyelvi helyzetét és a közoktatás keretében megvalósuló beás nyelvoktatást veszi vizsgálat alá.

A beás nyelvi közösségeket két – saját – kutatáson keresztül igyekszem bemutatni. Az első vizsgálat általánosabb jellegű – hat beás nyelvi közösség állapotáról és a nyelvi helyzetéről igyekszik képet adni, míg a második egy baranyai beás közösség körében végzett sokrétűbb vizsgálat eredményeit mutatja be.

A dolgozat szerkezete alapján – a bevezetón túl – három részre osztható: Az első egység a beás nyelvközösség bemutatásával nyelvi helyzetképet kíván adni. A második szerkezeti egység a beás nyelvnek a köz- és a felsőoktatásban betöltött helyét mutatja be. A záró rész pedig a beás nyelv oktatásának fejlesztési lehetőségeiről szól.

A jelenlegi nyelvpolitika viszonya a kis nyelvekhez nem tűnik elég átgondoltnak, a feladatok és problémák halogatása a kis nyelvekre nagy veszélyt jelentenek, hisz ez elhalásukhoz vezethet.

Dolgozatomban egy ilyen kis nyelvet beszélő népet szeretnék bemutatni, és a nyelvi közösség tagjaként rávilágítani azokra a jellemzőkre, amelyek a közvéleményben

a népről élnek. A nyelvelhagyás útján járók számára pedig remélhetőleg tanulságul szolgálhat ez a helyzetelemzés.

Magyarország területén az államalapítás óta több – nyelvükben, kultúrájukban különböző – közösség élt és él együtt. A 19. század végére a történelmi Magyarország területén élő nem magyar etnikumok, nemzetiségek a teljes lakosság több, mint 50%-át tették ki. Napjainkra a határokon belül élő kisebbségek létszáma csökkent, s a lakosságnak csak mintegy 10%-a tekinthető valamely nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozónak, bár a 2001-es népszámlálás során a nemzetiségi hovatartozással összefüggő kérdések esetében az összeírtaknak csak mintegy 5-6 százaléka élt a válaszadás lehetőségével¹.

Nemzeti vagy etnikai kisebbség alatt olyan etnikai csoportot értünk, amely számarányát tekintve kisebbségben él az adott ország többségi etnikumához képest. Etnikum vagy nép alatt történelmileg kialakult, az összetartozás tudatával, valamint közös nyelvvel, kultúrával és hagyományokkal rendelkező népcsoportot értünk. A nemzeti kisebbség elnevezés a 19. sz. során terjedt el – a nemzetállami gondolat kialakulásával –, s a kisebbségben élő etnikai csoportok megkülönböztetésére használták az adott ország területén élő „nemzeti” többséggel szemben. Az etnikai kisebbségeket származásuk alapján őshonos, ill. bevándorló csoportba sorolhatjuk.

A két kategória szerinti csoportosítás azonban nem mindig problémamentes. A legtöbb ország, így például Magyarország története, valójában annak története, amikor a különböző etnikai csoportok egyszerre vagy különböző időszakokban a migráció valamely típusának eredményeként tömegesen telepedtek le egy adott területen, de az idő múlásával őshonos státuszt vívtak ki maguknak (*Bartha* 1999:78).

Nagyságuk szerint a nemzeti kisebbségeket viszonyíthatjuk az adott ország össznépességéhez vagy az anyanemzet egészéhez is (a magyarság egyharmada Magyarország határain kívül él). A népek nagyfokú keveredése, a nemzetközi vándorlás miatt etnikai szempontból tiszta, homogén állam ma már aligha létezik Földünkön. Még az etnikai jellegű háborúk sem teremtenek homogén nemzetiségű országokat (lásd Jugoszlávia felbomlása, Izrael palesztin háborúja).

A legtöbb hazai nemzeti és etnikai kisebbségnek közös vonása, hogy a magyar állam keretei között leélt évszázados múltja miatt kettős tudatúnak vallja magát, azaz magyarságtudatuk legalább olyan erős, mint kisebbségi kötődésük. Eredeti lakhelyüket

¹ Központi Statisztikai Hivatal. Nemzetiségi adatok. 4. 2002:3

és közösségeiket többnyire még a szabályozott irodalmi nyelv létrejötte előtt hagyták el, s ebből következően a ma is használt élő nyelvük, nyelvjárásaik általában archaikus nyelvi változatok.²

A huzamos történelmi együttélés a kisebbségi törvényben megfogalmazott definíciónak is fontos kritériuma. Eszerint ugyanis államalkotó tényezőként elismert nemzeti és etnikai kisebbségnek számít ”minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul”³.

E törvény értelmében Magyarországon honos nemzeti vagy etnikai kisebbségnek minősül a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán népcsoport. A kisebbségek által használt nyelvnek számít a bolgár, a cigány (romani, illetve beás), a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán nyelv. (VI. fejezet, 42. §). A kisebbségek magyarországi helyzetére jellemző, hogy földrajzilag szétszórta, mintegy 1500 településen élnek, és általában – néhány kivételtől eltekintve – a településen belül is kisebbséget alkotnak.

Az etnikai hovatartozásuk meghatározásában, az etnikai identitás, ill. az etnikai csoport kohéziójának megőrzésében különösen nagy jelentősége van az anyanyelvnek. A nyelv az etnikai hovatartozás objektív dimenziója, legfőbb ismertetőjegye, a „nemzetiségi mivolt lényege”, amely az etnikai hovatartozás határát kijelölő szimbolikus dimenzióként is megjelenik (*Barth 1969:15; Horowitz 1975:111; Garami–Szántó 1991*).

A kisebbségi anyanyelv fontosságát hangsúlyozza az az álláspont, mely szerint a nyelv már önmagában is identitásképző tényező, és az etnikai identitás valamint a származás az elődök megtartott nyelvével együtt határozható meg kizárólagosan (*Hoóz–Kepecs–Klinger 1985*).

² Részlet a 2001-es évi Kormánybeszámolóból, mely a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szól.

³ Az 1993. évi LXXVII. Törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. I. fejezet 1.§ (2) bek.

1. A CIGÁNYOKRÓL

1.1. CIGÁNYOK EURÓPÁBAN

Számos szociológiai kutatás bizonyítja, hogy cigány kisebbséghez tartozónak lenni – a világ bármely részén – sajátos helyzetet takar. Mind a tágabb, mind a szűkebb társadalmi környezet befolyásolja az identitás vállalását, valamint annak mértékét. Ha a környezet befogadó, s a másságot értéként kezeli, a közösség valamint az egyének identitásvállalása észrevehető mértékben lesz nagyobb a presztízsnyerés miatt, míg ellenkező esetben ennek épp a fordítottja figyelhető meg.

A környező országokban és a világ bármely országában élő cigány közösségek jelenéről sokféle információval rendelkezünk, történelmükről azonban kevés hiteles forrás áll rendelkezésünkre. Ennek fő oka, hogy írásbeliségük kialakulása csupán az elmúlt száz év terméke, így írásos nyomokat ők maguk nem hagytak az utókorra, a cigányokra vonatkozó dokumentumok a többségi társadalommal való konfliktusok során születtek, a „békeidőkből” ilyen források nem találhatók.

A cigányok a népszámlálási statisztikákban is rendkívül hiányosan szerepelnek, mivel perifériára szorultan élnek, nehezen elérhetőek, és egyértelmű paraméterekkel nem is meghatározható, kik ők. Többen, sokféle szempontrendszer alapján próbálták kategorizálni a cigány lét főbb jellemzőit, elfogadott és egységes definíció azonban nem alakult ki. Ezért fontosnak tartom megjegyezni, hogy minden esetben nagyon óvatosan vizsgálható csak ez a kérdés, legjobb az egyénre bízni saját besorolását, nem nélküle dönteni erről.

Cigánynak lenni az évszázadok során meggyökeresedett különböző előítéletek miatt a társadalom egy része számára alacsony presztízssű dolognak számít. A cigányok többsége a többségi társadalomhoz tartozónak vallja magát, és rendszerint felveszi a befogadó állam nyelvét, illetve környezete vallását, mert csak az országok egy részében tekintik őket nemzetiségnek, mások azonban anyaországgal nem rendelkezvén, az etnikai kisebbséghez sorolják magukat. Ez az egyik oka annak, hogy különösen nagy eltérések vannak mindenütt a világon a hivatalos népszámlálási és a tudományosan becsült adatok között.

A cigányok száma becslések szerint Európában 7–8,5 millió fő, bár nincs minden európai országból erre vonatkozó adat (*Kemény 2002*). Egyes becslések szerint Európa

legnagyobb cigány etnikuma a romániai cigányság, mely becsült adatok alapján 2,2–2,5 millió fő, hivatalos számuk 1977–1992 között 227,4-ről (az összlakosság 1,1%-a) 409,7 ezerre (1,8%) nő. A volt Jugoszlávia területén (650-850 ezres) él: Szerbiában 450 ezer, Macedóniában 240 ezer, Montenegróban 2580 fő, Bosznia-Hercegovinában 40-100 ezer fő, Horvátországban 60-150 ezer fő.

A Magyarországon élő cigányok becsült száma 400-600 ezer fő, míg hivatalosan (KSH 2001) 190 ezer. Bulgáriában a 850 ezer fő, a Cseh Köztársaságban a becslések 150-300 ezer között mozognak, Szlovákiában 450-520 ezer főre, Görögországban 300 ezerre teszik számukat. Albániában 50-80 ezer cigány él, Lengyelországban a népszámlálás nem mutatja ki őket; német becslés szerint 50-70 ezer a lélekszámuk. Oroszországban és Ukrajnában 100 ezer, Nagy-Britanniában 90 ezer, Németországban 110 ezer Franciaországban 310 ezer, Olaszországban 130-160 ezer, Törökországban 400-600 ezer, Spanyolországban 600-800 ezer főre teszik lélekszámukat.⁴

1.1.1. A cigányok elnevezései

Az etnikai közösség hagyományos magyar elnevezése a *cigány*. A magyarhoz hasonló például a román 'țigan', a cseh 'cikan', a német 'Zigeuner', a francia 'tzigane', 'tsigane', az olasz 'zingaro', illetve a török 'çingene' név. Mindegyik kifejezés a görög 'atsziganosz' (*athiganos*) szóra vezethető vissza, amelynek jelentése „kitaszított”.

A cigányok hagyományos elnevezése angolul 'gypsy', spanyolul 'gitano'. Ezeknek az elnevezéseknek az eredete a latin 'aegyptanus' (egyiptomi). A cigányok latin neve a középkorban 'populus Pharaonis' (Fáraó népe), később 'cinganus' volt (Nagy 2005: 8).

A magyarországi cigányok többnyire elfogadják a 'cigány' népvét, ugyanakkor a három fő cigány csoport mindegyike elhatárolja, megkülönbözteti magát a másiktól. Ennek eredményeképp a magyarországi cigányság jelentős része – pl. az oláh cigányok „romának”, a romungrók és a beások többsége – „cigánynak” nevezik magukat, nem „romának”, mindazok ellenére, hogy a közéletben és a politikai szóhasználatban egyre nagyobb teret nyer a „roma” elnevezés, mely a romaniban etnikailag jelölt, azaz csak az adott etnikai alcsoporthoz tartozókra utal, jelentése 'roma férfi', 'férj'. (A kifejezés nőnemű párja a 'romnji' 'roma nő, asszony', 'feleség'.)

⁴ A cigányság európai létszámáról részletes adatokat a kolozsvári Jakabffy Elemér Alapítvány honlapján találhatunk, a www.jakabffy.ro címen.

Bár megoszlik a vélemény a terminusok használatát illetően, az egyre jobban terjedő cigány/roma egyenrangú használata mindenki számára megoldást jelenthet.

1.1.2. A cigány nyelvek

A cigányok nyelvei az indoeurópai nyelvek közé tartoznak.(lásd 1. sz. melléklet.) A cigányok egyik csoportja által beszélt nyelv a „romani” beszélőinek száma a világon öt és tízmillió közöttire becsülhető, mégis olyan kisebbségi helyzetű, hogy – a nemzetközi erőfeszítések ellenére – mindeddig elsősorban nem sztenderd, beszélt nyelvként létezik, hanem számos regionális nyelvjárás formájában (*Kovalcsik–Réger*1999).

A cigány nyelvi csoportok közül a román nyelv egyik archaikus nyelvjárását beszélő beásokról még kevesebbet tudunk, mint az előző csoportról. Létszámukról, területi elhelyezkedésükről, életmódjukról sem régebbi publikációk, sem kutatások nem szólnak, csupán rövid utalások fordulnak elő a cigányokról szóló írásokban. Ennek számos oka lehet. Gyakran magyarázható azzal is, hogy a többségi társadalom domináns nyelvet beszélői sok esetben nem tudnak különbséget tenni a különböző cigány csoportok között. A legtöbb esetben homogén közösségnek tekintik a romani és beás nyelvet beszélők közösségét. Ez is oka lehet annak, hogy csak a beásokról szóló, és csak a beás nyelvet érintő információk alig találhatóak, de azok a források is, amelyek a „cigányokról” általában, pontos nyelvi meghatározás nélkül szólnak, gyakran ellenőrizhetetlenek és pontatlanok.

A beásokat külön megemlítő források szerint ez a népcsoport több évszázada, kb. a 17. század végén és a 18. század elején vándorolt mai lakhelyére (*Saramandu* 1997:109).

„A magyarországi beásokon kívül ugyancsak a román nyelvjáráshoz hasonló nyelvváltozatot beszélnek: a Bulgáriában, Horvátországban, Olténiában (Romániában), Vajdaságban (Szerbia), Boszniában, Szlovéniában és Görögországban élő beások. Elsősorban tehát a nyelvjárás sajátosságok segítenek minket abban, hogy kiderítsük, hol éltek valamikor együtt a Közép- és Dél-Európában szétszéledt beások” (*Borbély* 2001b:79).

Marcel Courthiade a párizsi Keleti Nyelvek és Civilizációk Intézetében dolgozó egyetemi tanár szerint beás nyelvet anyanyelvként beszélők a fent említett országokon kívül Szlovákiában, Argentínában és Kolumbiában is élnek (*Kenrick 2005*).

A beás nyelv különböző országokban használt dialektális változatait, valamint kialakulásuk történetét nem ismerjük. Ugyanígy fonológiai és nyelvtani rendszerük leírása is teljességgel hiányzik ezekben az országokban. E tekintetben a hazánkban élő beások írásbelisége jóval előrehaladottabb minden – a környező országokban élő – beás közösségnél. A magyarországi beások elsősorban – a határ közelsége miatt – a Horvátországban Kutinán, Verőcén, Csáktornyán, valamint a Szerbiában Oromhegyesen és a Romániában Temesváron élő beásokkal állnak kapcsolatban. Az e közösségekkel ápoltságok során szerzett nyelvi tapasztalataink azt igazolják, hogy az itt élő beások a magyarországiak által beszélt nyelvjáráshoz hasonló nyelvi változatot beszélnek.

Írásbeliségük kialakítása hazánkban az 1990-es években indult és gyors léptekkel folytatódik, míg a környező országokban élők körében ez többnyire a következő évtized feladatai közé tartozik.

Mivel az identitás vállalása sok ember számára jelent kisebb-nagyobb problémát, bármelyik kisebbségi csoport létszámának pontos meghatározása is nehézségekbe ütközik. Nehezíti a megismerésüket az is, hogy kevésbé vannak, s ha vannak sem széles körben ismertek azok a kutatások, amelyek a világ bármely országában élő cigányokról jól hasznosítható, pontosan körülírt mintavétel szerinti ismeretekről számolnak be.

1.2. A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYOK

A magyarországi cigányok három nagy nyelvi csoporthoz tartoznak: a magyarul beszélő romungrókhhoz (akik magukat magyar cigánynak, zenész vagy muzsik cigánynak mondják), a magyarul és romani nyelven egyaránt beszélő oláh cigányokhoz, valamint a magyarul és az archaikus román nyelven beszélő beás cigányokhoz (2. sz. *melléklet*).

1.2.1. A magyarországi cigányok létszámának megállapítására vonatkozó kutatások

A cigány lakosság létszámát tekintve napjainkban Magyarország Európában 38 ország közül – Románia, Bulgária és Spanyolország után – a 4. helyen áll.⁵

A korábbi századokban több alkalommal történt cigány népszámlálás, azonban az adatok meglehetősen ellentmondásosak. A 19. század végétől kezdődően a tízévenkénti népszámlálási adatok – melyek anyanyelv szerinti összeírások is – nagy különbséget mutatnak. Ez magyarázható a vándorló életmóddal, mely az országból kivándorlást és bevándorlási folyamatot egyaránt jelent.

Az első – előkészített, alaposan végzett, részletes adatokat is mutató – magyarországi kutatás e népcsoporttal kapcsolatban az 1893. január 31-én végrehajtott „*czigányösszeírás*”, mely külön fejezetben tárgyalja a „*czigányok nyelvvismereti és nemzetiségi viszonyai*”-t. Az akkori Magyarországon élő 280 ezer cigányról ezt olvashatjuk:

„...az összes cigánynak több mint fele, 52,16 %-a nem tud cigányul. Egyes esetekben a cigánynyelv tudása egymagában nem döntő az egyéni habitusra nézve; teljesen civilisált egyének, pl. előkelő, művészszámba menő zenészek többnyire tudnak cigányul, míg viszont a cigányul nem tudók, különösen az oláh vagy tót falukban szórványosan letelepedettek közt gyakran fölötte kezdetleges műveltségű és igen vad indulatú egyének találhatók. De a cigányul nem tudók nagy száma egészében véve mégis biztos jele annak, hogy e népelem általán távolodik eredeti fajától és közeledik a nemzet többi eleméhez...” (Mezey 1986).

E kutatás egyik célja a kóborló cigányok feltérképezése volt letelepítésük meggyorsítása érdekében. A vizsgálat elemzése – többek között – megállapítja, hogy a cigány nyelv elhagyása a többségi társadalomba való beilleszkedést segíti elő. Ennek megfelelően a „hatalom”-nak nem állhat érdekében a cigány nyelv megőrzésére vonatkozó semmiféle intézkedés, sőt a látenszen jelentkező érdek csakis a cigányság letelepítésének hozománya, illetve segítőjeként a nyelvelhagyás folyamata lehet.

Ebben az időszakban számtalan rendelet látott napvilágot, melyek legtöbbször a cigányok vándorló életmódjának felszámolását, mielőbbi letelepítését tűzte napirendre.

A 20. század elejétől a cigányok döntő többsége már nem folytatott vándorló életmódot, letelepedetten élt. Helyzetük rendezését – lévén, hogy a cigánykérdést súlyos

⁵ A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal: Állami intézkedések a magyarországi cigányok társadalmi integrációja érdekében. Beszámoló, 2000.

társadalmi problémának tartották – sokan, sokféle módon kívánták megoldani. Nem egy intézkedés eredményezte a már letelepült cigány családok tömeges kimenekülését az országból.

A 19. század végi országos cigánykutatókat követően majd nyolcvan esztendő telt el a következő átfogó vizsgálatig. A magyarországi cigány népesség létszámával, nyelvi csoportjaival és anyanyelvi megoszlásával kapcsolatban egyedül a Kemény István és munkatársai által 1971-ben (majd ismételtén 1993-ban és 2003-ban) végzett, cigány népességre irányuló reprezentatív⁶ szociológiai vizsgálatok tartalmazzak statisztikai adatokat. Ezek alapján vált közzismertté a magyarországi cigányság fent említett három nyelvi csoportjának arányait megállapító klasszifikáció is. A cigánydialektusok legszakavatottabb kutatója ebben az időszakban Erdős Kamill, aki a Kemény-féle felosztás jóval bonyolultabb rendszerét mutatja be (*Erdős* 1959:42).

A vizsgálatok az önbesorolásból származó, félrevezető adatok miatt inkább a környezet ítéletét használják fel a minősítések során. Sokan ugyanis az anyanyelvi bevallás és a származás felvállalása ellenére magyarnak vallják magukat. Ezért ez a vizsgálat azokat tekintette cigánynak, akiket a nem cigány környezet annak tart: “minden tapasztalat azt mutatja ugyanis, hogy a cigány környezet a sikeresen asszimilálódók cigány származását is számon tartja. Az ily módon meghatározott cigány népességből legfeljebb a nyomtalanul asszimilálódottak maradtak ki, de őket nem is etikus a kutatás alanyainak tekinteni” (*Kemény* 1976:63).

Az önminősítést Kemény István egyik vizsgálata sem használta fel annak eldöntésére, hogy cigány/roma-e vagy sem a megkérdezett személy, noha a humanista emberjogi álláspont szerint az egyénnek, és csak az egyénnek van joga önmaga besorolására. Legkézenfekvőbbnek az önmeghatározás tűnik, ugyanakkor az önmagukat cigányként meghatározók számánál jóval nagyobb a cigány etnikumhoz tartozók száma, hiszen a társadalmi előítéletek miatt sokan (akik esetleg cigányként határoznák meg magukat) esetenként elhallgatják ezt. Ezért alakult ki az az empirikus szociológiai megközelítés, amely az önbesorolás mellett (sajnos gyakran helyette is) azt tekinti cigánynak, akit a környezete annak tart – főleg a külső jegyek vagy az életvitel alapján – (*Ladányi–Szelényi* 2000b: 203, *Havas–Kemény–Kertesi* 2000:193).

⁶ A két korábbi vizsgálat adatai két százalékos, a 2003. évi pedig egy százalékos országosan reprezentatív mintán alapulnak, ld. Kemény-Jankó 2003: 64. A mintavétel részleteivel kapcsolatban ld. Kertesi-Kézdi 1998.15-97.

Az önmeghatározás figyelmen kívül hagyásának oka tehát elsősorban az ily módon nyert adatok megbízhatatlansága. A cigányság „fel nem vállalása” egyúttal jelzi a „cigány” szóhoz, illetve csoporthoz kapcsolódó negatív konnotációk erősségét, illetve egy olyan társadalmi szituációt, amelyben az egyén nem tudja függetleníteni magát a körülötte élő, vele kapcsolatban álló személyek ítélete alól, mégis megpróbálja eltitkolni származását, mert úgy érzi, érdekei ezt diktálják. Sok esetben a „társadalmi, gazdasági” felemelkedés egyik fontos kérdésének tartották a magasabb presztízsű csoporthoz való tartozást, és az utódok életének sikerességét a társadalomban ezzel akarták megkönnyíteni. Az anyanyelv és az etnikai hovatartozás bevallása ezért gyakran eltért egymástól.

Ilyen szempontból is fontos az 1971-es vizsgálat, mely az anyanyelvre vonatkozó kérdéseket is vizsgálta. Érdekes összevetni az eredményeket a 19. század végi adatokkal is!

„Reprezentatív felvételünk egyik legfontosabb eredménye a cigányság nyelvi megoszlásáról kapott kép, amely azt mutatja, hogy a magyarországi cigányok döntő többsége magyar anyanyelvű. A cigányok csaknem háromnegyed része (71%-a) magyar, valamivel több, mint egyötöde (21 százaléka) cigány és nem egészen 8 százaléka román anyanyelvű. Ebből a tényből következik, hogy minden olyan tudományos elemzésnek, amely a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozik, de ugyanígy minden olyan javaslatnak is, cigányok és nem cigányok társadalmi kapcsolatának rendezésére irányul, tudomásul kell vennie a magyar anyanyelvű cigányok létszámbeli túlsúlyát.

Hibás tehát minden olyan elképzelés, amely a cigánykérdés megoldását a nyelvkérdés megoldása útján vagy a nyelvi alapon álló kulturális autonómián keresztül keresi. Már itt jelezhetjük azt a meggyőződésünket, hogy a cigány-kérdés alapvetően nem etnikai, hanem társadalmi réteggkérdés...” fogalmazza meg következtetéseit Kemény István (Kemény 1974).

Továbbá megállapítja, hogy „... A nyelvi asszimiláció erős mindazokban az országokban, amelyekben nagyszámú cigányság él...” Az asszimilációt azonban erőteljesen befolyásolja az adott társadalom szerkezete. „Noha a magyarországi és spanyolországi cigányokat is mindig a társadalom margójára szorították, beolvadásukra, bizonyos mérvű asszimilációra ezekben az országokban mégis több lehetőségük nyílt. Míg a fejlett nyugat országokban legfeljebb eltűrték a cigányokat – azt sem mindig –,

addig Spanyolországban és Magyarországon a cigányok, ha nem is váltak társadalmilag egyenjogúakká ... de legalább elfogadták őket.”

A Kemény István vezette szociológiai felmérés a magyarországi cigányok lélekszámát 1971-ben 320 000 főre becsülte, az 1990-es évek elején közel félmillióra tette, ma a magyar népesség 6-8 százalékát teszi ki a cigányság a szociológusok szerint.

1. sz. táblázat

Adatok a magyarországi cigányok lélekszámáról és anyanyelvéről

Év	Cigány nemzetiségűek száma	Anyanyelv			
		magyar	cigány	román	egyéb
1893	280 000	38%	30 %	24 %	8 %
1971	270 000 – 370 000	71	21,2	7,6	0,2
1993	420 000 – 520 000	89,5	4,4	5,5	0,6
2003	520 000 – 650 000	39,8	32,8	11,5	15

(Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények 1985, Kemény–Janky 1971, 1993,2003, KSH 1992.)

Már 1971 után is sokakat meglepett, hogy, az országban élő cigány népesség nagy része mintegy kétharmada (71%) magyar anyanyelvű – tehát nyelvileg asszimilálódott. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy sem a magukat magyar anyanyelvűnek, sem pedig a magukat csak magyarul beszélőknek, azaz magyar egynyelvűnek valló beszélők nem tekinthetők társadalmilag, etnikailag homogén csoportnak.

A népszámlálási adatok a szociológusok felmérési eredményeitől jelentősen eltérnek. Ez minden nemzetiség esetében általánosan megfigyelhető jelenség. Tudjuk jól, hogy a bevallott nemzetiséget és anyanyelvet illetően változik az emberek álláspontja.

Az 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól az egyéni kisebbségi jogok között az alábbiakat rögzíti: "Valamely nemzeti, etnikai csoporthoz, kisebbséghez ... való tartozás vállalása és kinyilvánítása az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen joga. A kisebbségi csoporthoz való tartozás kérdésében nyilatkozatra senki sem kötelezhető."

A CIGÁNY KISEBBSÉGRE VONATKOZÓ NYELVI ÉS NEMZETISÉGI ADATOK A NÉPSZÁMLÁLÁSOKBAN (1949-2001)		
Év	Cigány nemzetiség	Cigány anyanyelv
1949	37 598	21 387
1960	56 121	25 633
1970	-	34 957
1980	6 404	27 915
1990	142 683	48 072
2001	190 000	48 685

(Forrás. KSH, Népszámlálási adatok. Magyarország nemzetiségi adatai megyénként. 1992)

A népszámlálások nyelvi és nemzetiségi adatainak értelmezését a cigány kisebbség esetében problematikussá teszi, hogy nem tesz különbséget a más-más nyelveket beszélő cigánycsoportok között, a kérdőívek az 1990-es népszámlálásig csak a „cigány” kategóriát tartalmazzák.

A 2001. évi népszámlálás e tekintetben számos változást tartalmaz. Első alkalommal nyílt lehetőség a cigány nyelvekkel és etnikai közösséggel való azonosulás kifejezésére: míg a nemzetiségi és anyanyelvi kötődést vizsgáló kérdések esetében korábban csak egy, 2001-ben már több (legfeljebb három) választ is meg lehetett megjelölni. A kérdőívben az anyanyelv(ek)re és az anyanyelven kívül beszélt egyéb nyelv(ek)re irányuló kérdés mellett a családi, baráti közösségben használt nyelvre vonatkozó kérdés is helyet kapott. További pozitív változás, hogy a 2001-es kérdőív – legalábbis elvileg – már lehetőséget adott a cigány kisebbség nyelvi sokféleségének megjelenítésére, hiszen az anyanyelv és a családi, baráti közösségben használt nyelv tekintetében a válaszlehetőségek között a romani és a beás nyelv külön szerepelt. A következő censusadatok remélhetőleg már tartalmazni fogják azt a korrekciót is, amely a 2001-es évi kérdőívben található adatok hiányosságainak róhatók fel: A nemzetiség meghatározása tekintetében továbbra is csak a cigány (roma) választási lehetőséget kínálja fel, míg a nyelv tekintetében a romani/beás mellett egy nyelvészeti szempontból nem létező „cigány (roma)” kategóriát is megad. A válaszlehetőségek ilyenét biztosítása ellenére a feldolgozásban a különbségtétel már egyáltalán nem szerepel.

1.2.2. A cigányság területi megoszlása

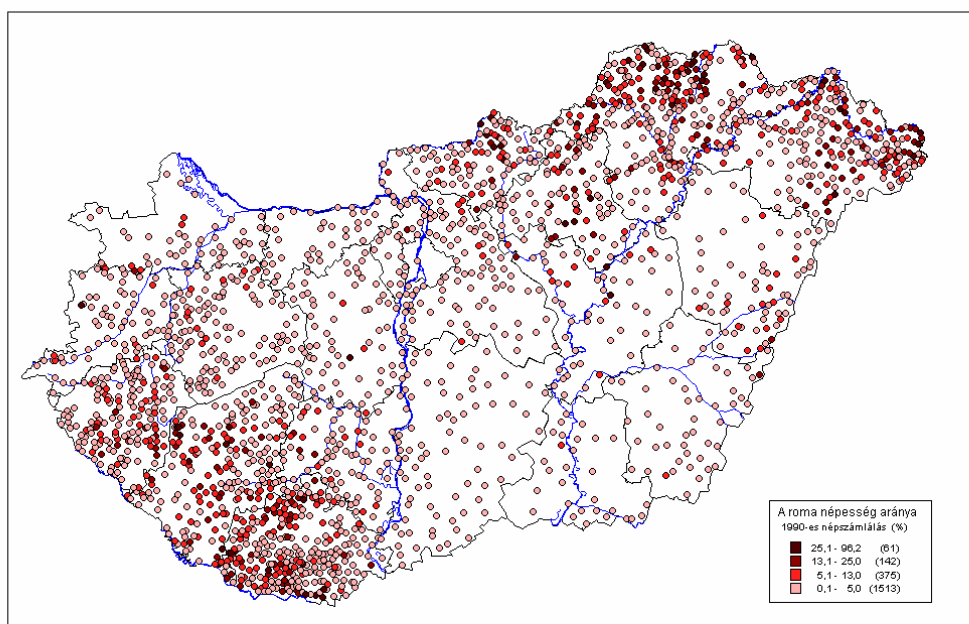
A cigány népesség területi elhelyezkedése igen jelentősen eltér az ország népességétől. Míg a cigányság bármely csoportjának kevesebb, mint 10 százaléka lakik a fővárosban, szemben a népesség 20 százalékaival, addig a községekben lakik a cigányság 58–64 százaléka, szemben az országos 38 százalékkal”(*Hablicsek* 1999).

Az 1971-es kutatás adataihoz képest nagymértékben csökkent a telepen élők száma: 1971-ben a cigányok 65 százaléka, 1994-ben már csak 13,7 százalékuk élt elkülönült telepeken. Ez több tényezőnek köszönhető. A hetvenes évek közepétől az életszínvonal emelkedése, a cigányok foglalkoztatási helyzetének általános javulása sokat segített a nyomasztó lakáshelyzetben, de nagy szerepet játszottak a hatvanas években kezdődő telep-felszámolási programok és a hozzájuk kapcsolódó kedvezményes hitellehetőségek is, függetlenül ezen adminisztratív intézkedések egyéb káros hatásaitól.

A magyarországi három cigány csoport /beás, oláh cigány, romungró/ területi elhelyezkedése meglehetősen egyenlőtlen eloszlásban található. A beás cigányok döntő többsége a dél-dunántúli megyékben lakik; ebben a régióban arányuk megközelíti a teljes cigány népesség 30 százalékát, a régió két megyéjében, Baranya és Somogy megyékben pedig a cigányok többségét képezik. Más régiókban beásul beszélő cigányok csak jelentéktelen számban fordulnak elő.

A magyar és a romani nyelvet beszélő cigányok eloszlása egyenletesebb. Magyar anyanyelvű cigányok teszik ki a legtöbb régióban a cigányok háromnegyed részét; egyedül a dél-dunántúli régióban süllyed arányuk 50 százalék alá. A romani nyelvjárásait beszélő cigányok aránya valamennyi régióban 20-25 százalék.

A következő térkép a cigányok létszámarányát mutatja országosan.

2. A MAGYARORSZÁGI BEÁSOKRÓL

2.1. MÚLTJUK

A beások származásának története a magyarországi másik két cigány csoportéhoz – a romungró és oláh cigány csoportokhoz – képest a legkevésbé ismert.

A cigányok első írásos említése Románia területén 1385-ből való, ám nem említ különböző cigány csoportokat. A román történetírás arról tesz említést, hogy a román fejedelemségbe az 1241-es mongol invázióval érkeztek, ám nyelvükre vonatkozó leírásaink nincsenek (*Iorga* 1930:22). Rendkívül bonyolult történelmi folyamatról van szó, melyben még sok az ismeretlen elem, így nincsenek hiteles dokumentumaink arról sem, mikor, hogyan, milyen körülmények között történt meg a beások nyelvcsereje.

⁷ Magyar Agora a 21. századi média közttere és népgyűlése, ahol mindenki a nyilvánosság előtt mondhatja el véleményét a közügyekről és mindenki szembesülhet azzal, hogyan gondolkodnak ezekről mások. Az első ilyen nyilvános vitahétvége a magyarországi cigányokról 2005 szeptember 16-18-ig zajlott, melynek programja és kísérőanyagai az alábbi honlapon elérhetőek (<http://www.magyaragora.hu/>)

Több forrás ír arról, hogy a beások kb. a 17. század végén és a 18. század elején vándoroltak el mai lakhelyükre (*Saramandu 1997:97*).

A 20. század végi szociológiai elemzések szerint a beások nagy része 1893 és 1918 között költözött Magyarországra, de a bevándorlás folytatódott a két háború között, sőt még a második világháborút közvetlenül követő években is (*Sisák 2001:284*).

2.2. KULTÚRÁJUK

A magyarországi cigányság kultúrájával kapcsolatban több, egymásnak ellentmondó, vagy egymást kiegészítő koncepció él. Egy igen karakteres koncepció szerint a magyarországi cigányság kultúrája népi kultúra, amely elsősorban a szóbeliségre szorítkozik, és csak elenyésző mértékben az írásbeliségre. Ez a kultúra részben hiány- és részben szegénységi kultúrának tekinthető, amely „még a kulturális egységesülést megelőző állapotnál tart” (*Szuhay 1999:13*).

Ettől eltérő álláspont szerint a cigányság olyan etnikus entitás, amelynek kulturális sajátosságai a környezetétől élesen eltérnek. Más nézetek szerint éppen a mindenkori körülményekhez való alkalmazkodásban áll e kultúra sajátossága (*Fraser 1996, Liégeois 2002*).

Bár minden koncepcióban vélek igazságot felfedezni, véleményem szerint a cigányság kultúráját illetően nem beszélhetünk egyértelműen „tisztán” cigány vagy csupán „szegénységi” kultúráról, hisz a többségi társadalommal való együttélés során az eltérő kultúrák között természetes keveredés, asszimiláció elkerülhetetlen. Bizonyos idő elteltével, a kultúrák keveredésével, illetve a domináns kultúra és nyelv előtérbe kerülésével a kisebbség fokozatosan elveszti azokat a jegyeket, amelyek elkülönítik a többségi társadalomtól. Az asszimilációnak a legjobb példái a vegyes házasságok, amelyekben a gyerekek rendszerint a domináns kultúra sajátosságait viszik tovább.

Mindezek mellett fontos megjegyezni, hogy a beások is – mint minden kisebbségi helyzetben lévő csoport – a többségi társadalom kultúrájából, szokásrendszeréből, életmódjából számos dolgot átvettek és eltanultak ugyan, de még őrzik azokat a sajátosságait is, amelyek megkülönböztetik őket a többségi társadalom tagjaitól.

A beás cigányokat hagyományos foglalkozásaik alapján teknővájó cigányoknak is hívják. Teknővájók hazánkön kívül Románia, Bulgária, Horvátország és Szerbia

területén élnek, ám ezt a mesterséget rajtuk kívül más nem végezte. (Napjainkban szinte teljesen kiszorította a műanyagárú faedényeiket a paraszti gazdaságokból.)

Nyelvük is eltér a más cigányokétól: a román archaikus nyelvjárását beszélik hazánkban is, ahogy a környező országok beásai is.

A cigányság más csoportjaival ritkán érintkeznek, azokkal össze nem házasodnak – bár ma már ennek az ellenkezőjére is van példa –, közös telepen nem laktak. Egész kultúrájukat tekintve alig találunk olyan elemeket, melyek valamelyik másik cigány csoportnál is fellelhetők.

Egyes kutatók vitatják cigány eredetüket is, s valamely román néptörédeket vélnek bennük felfedezni (*Filipescu* 1906, *Block* 1936, *Chelcea* 1944).

2.2.1. Településeik

A magyarországi beások az 1960-as évekig telepi viszonyok között éltek. A hagyományos teknővájó telep (beásul 'kumpányé') többnyire erdei tisztásokon, erdő szélén ligetekben, patak mentén épült. A lakóhely kiválasztásánál fontos szempont volt a faanyag közelsége, de az is, hogy a piacot jelentő községek se legyenek távol tőlük. A ma még meglévő beás telepek már nem mutatják a valamikori hagyományos képet. A dunántúli beások telepei kör alakúak voltak. Ennek nyomai még Baranya megyében Apátvarasd és Abaliget között fellelhetők. A kunyhók 'kulyibă' ajtajai mind a közbeeső térre nyíltak. A telep közepén a „téren” állt a sütökemence a 'kuptor'. A telepre egy út vezetett, ezen jártak a faluba, a vásárra. A telepre vezető út mellett állt a vajda 'vujvod' háza, aki a telepre érkező idegenekkel elsőként találkozott.

A házak mögött gyakran voltak melléképületek, ahol disznót vagy baromfit tartottak. Külön faragószínt nem építettek, a melléképületek és a lakóház között kerestek egy-egy árnyat adó fát, és ott dolgoztak tavasztól ősziig.

Egy telepen 8 – 15 családból álló közösség 'vigă'⁸ lakott.

Az együtt dolgozó és vándorló csoport főképp uradalmi, városi erdőkben vásárolt és dolgozott fel nagyobb mennyiségű nyárfát, hogy az ebből készített árukkal biztosítani

⁸ A beások a saját csoportjukon belül különböző leszármazási csoportokat különböztetnek meg, melyek apai ágon öröklődnek tovább. Egy-egy ilyen leszármazási csoportnak sajátos elnevezése van, amely többnyire magán viseli, vagy utal a csoporthoz tartozók jellemző tulajdonságaira, magatartására. A leszármazási csoportok különösen nagy jelentőséget a házasodások alkalmával kaptak. A leszármazási csoport szigorú számon tartása során elkerülhetővé vált az azonos leszármazási csoportból származók közti házasság, valamint nyomon követhető volt, hogy milyen presztízsű csoportok kerültek rokonságba egymással.

tudják létfenntartásukat. A munkalehetőségek biztosításáért a vajda volt a felelős. A faedényeket a férfiak, a fakanalakat pedig gyakorta az asszonyok faragták. Szintén az asszonyok dolga volt naponként bejárni a faluba élelemért, kisebb tárgyakat cserélni, de ők vezették a háztartást, ők nevelték a gyerekeket, látták el a háziállatokat is, ha pedig földet munkáltak a kunyhó mögött, az is az ő dolguk volt.

A hatvanas évek gazdasági változásai ezeket a telepi viszonyokat is megváltoztatták. A cigány lakosság beköltözött vagy a telep-felszámolási program részeseként – olykor akaratán kívül – beköltöztették a faluba; vagy olyan helyet jelöltek ki számukra, ahol építkezhettek; másutt a cigányok számára tanácsi bérlakásokat építettek (cs-lakás), ami aztán a tulajdonukba került. Így a legtöbb szegregált cigánytelep megszűnt és gyakran egy minőségben nem sokkal jobb, új, szegregált cigánytelep jött létre. Ekkor még mindenkinek rendszeres munkája volt a közeli téeszekben, üzemekben, így nem okozott gondot a kedvezményes feltételekkel kapott kölcsön törlesztése.

A cigány foglalkoztatottak nagy része segéd- illetve betanított munkás volt, és csak töredékük szakmunkás. A munkaerőpiacon gyakorlatilag a cigányok jelentették a leginkább mobilizálható csoportot. A rendszerváltás előtt a helyi téesz és a közeli gyárak még mindenkinek adtak munkát, ami biztos megélhetést jelentett, sőt bizonyos felhalmozást is lehetővé tett a cigány családok számára (építkezések, berendezés, műszaki cikkek). Ez a fajta társadalmi integráció – vagy ahogy maguk a telepiek mondják: „elparasztosodás” – az iskolázottság növekedését eredményezte az elmúlt húsz évben. A gazdasági összeomlás és az új piacgazdaság kiépülése a munkanélküliséget jelentette az alacsonyan iskolázott és ingázó falusi lakosság számára, hiszen a településen szinte semmiféle munkalehetőség sem maradt. Ezzel egyidőben elindult „egyfajta bezáródási, gettósodási folyamat” (Kertesi 1998, Orsós–Varga 2001).

2.2.2. Iskolázottságuk

1945 előtt a cigány gyerekek fele járt néhány évig iskolába, a 90-es évek második felében a 15–19 éves cigány fiatalok általános iskolai végzettsége már alig mutat elmaradást a megfelelő korúak összességétől. Az olló a közép- és felsőfokú végzettségűek körében nyílik meg, különösen alacsony a cigány fiatalok aránya az érettségit adó középiskolában.

A cigány népesség iskolázottságára vonatkozó adataink azt mutatják, hogy a felnőtt cigányok több évtizeddel vannak elmaradva iskolai végzettség tekintetében a foglalkoztatottak átlagától. 1980-ban még az összes foglalkoztatott mintegy 54%-a nem rendelkezett 8 osztályt meghaladó iskolai végzettséggel – ugyanez 1990-ben már csak 39, 2001-ben pedig mintegy 21%-ukra volt igaz. Két évtized alatt tehát mintegy 40%-ára csökkent az arány. A cigány felnőtt népességben belül azonban Kertesi–Kézdi (1998) alapján a vonatkozó arány 1993-ban majdnem 85%-os volt. Ezt a különbséget a rétegre irányuló mégoly intenzív munkával se lehet rövid idő alatt jelentősen csökkenteni. Ráadásul a cigány tanulók középfokú beiskolázásáról rendelkezésre álló (töredékes) adatok azt mutatják, hogy beiskolázásuk még 1998/99-ben is drasztikusan eltérő mintát követett, mint a nem cigányoké. Míg Havas (2001) 192 iskolára kiterjedő vizsgálata szerint az általános iskolát végző nem cigány tanulók több, mint 56%-a valamilyen érettségit adó képzésben tanul tovább, a cigány tanulók esetében ez az arány még 1998/99-ben is csupán 19% volt. Az általános iskola után tovább nem tanuló (azaz gyakorlatilag biztos munkaerő-piaci kudarcra ítélt) cigány gyermekek aránya 15%; ha figyelembe vesszük, hogy a cigány tanulók jelentős része nem fejezi be az általános iskolát sem, a 15 éves korban már nem tanulók aránya 20% felettire tehető. (Havas, 2001:149). Fokozottan érvényesülnek a nehézségek a középfokú és felsőfokú oktatásba bekerülő cigány fiataloknál is, ugyanis nagyon nehéz kitörni abból az ördögi körből, amelyet a szülők iskolázatlansága, alacsony presztízsű munkája, majd munkanélkülisége képez. Nagy erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy az utódok ne az elődök sorsát reprodukálják. Mindezekből következően, ha kiszámítani nem is lehet, biztosra vehető, hogy tekintélyes a cigányság leszakadó hányada, a társadalmon – a kulturális és civilizációs fejlődésen – kívül rekedtek tábora. Tapasztalataim szerint, akik keservesen megszerezték valamilyen diplomát vagy egyéb belépési jogosítványt, erősen hajlanak az asszimilációra, ami esetenként akár teljes beolvadásukat, etnikai identitásuk feladását is jelenti.

2.2.3. Táplálkozási szokásaik

A beások táplálkozási szokásai meglehetősen alkalmazkodtak a környékbeli lakosság táplálkozásához, annak egyszerűbb ételeit főzték. Főleg krumplit és babot főztek, de volt, hogy csak szalonnát ettek. Kenyeret viszont minden nap sütöttek. Boltban vásárolt kenyér '*pitã*' ritkán, a maguk által készített '*pînyé*' viszont naponta

került, és kerül ma is az asztalra. A régen kemencében, ma a tűzhely sütőjében készült kenyeret forrón tördelik szét, és osztják el a családtagok között. Zsírral megkenve, de üresen is nagyon laktató étel.

A beás családok, különösen a férfiak, hús- és szalonnafogyasztása igen nagymértékű.

2.2.4. Öltözködésük

A beás férfiak hagyományos viselete volt a fehér vászon ing és széles gatyva, a lábukon bocskor. Ködmönük csak akkor volt, ha vettek a vásárban, vagy szüccsel csináltattak. Hajviseletük jellegzetes volt, sokszor emlegették őket loboncos, bozontos hajú cigányoknak. Fejükön a legnagyobb hidegben sem hordtak semmit.

A nők viselete is teljesen fehér volt. A szoknya négy-ötszeles, bokán fölül, térden alul ért. A női ing a csuklónál húzott volt. A lányok fején soha nem volt kendő, ám az asszonyoknak a hosszú koszorúba font, fejükre csatolt hajfonataikra mindig kendőt kellett kötniük. Az asszonyoknak általában volt egy olyan szoknyájuk, amivel a falut járták. Ez elé nagy kötényt kötöttek, ebbe tették bele a faluban kapott élelmet.

Ma mindkét nemnél teljesen „polgárosult” a viselet, népviseletben már csak az legidősebb asszonyok járnak.

2.2.5. Vallásuk

A teknővájó beások legtöbbször a körülöttük élő népek vallási szokásait követik. Bár a cigányok alapvetően vallásosak, nem feltétlenül tevékeny tagjai valamely egyháznak.

Magyarországon a cigányok többsége katolikusnak van megkeresztelve, és ha mást nem is, de a gyerekek megkeresztelését, és a halott méltó eltemetését mindenképpen szükségesnek tartják.

2.2.6. Életkoruk, egészségi állapotuk, családi kötődésük

A magyarországi cigányok körében a gyermekszám ma is nagyobb az összlakosságénál, de sokkal nagyobb a halálozások száma és aránya is, aminek következménye, hogy sokkal kisebb a várható élettartam is. Egyes élettartamra és

egészségügyi állapotra vonatkozó vizsgálatok szerint az összlakosság férfi tagjainak átlag életkora 64,6 év, a cigány férfiaké 12,5 évvel rövidebb így 52,1 év, míg a nők esetében az átlagos élettartam 73,7 év, a cigány nők esetében azonban 11,5 évvel kevesebb, tehát 62,5 év az átlagos élettartam (*Pik* 2000:331).

A cigányság körében a korai halandóságot okozó, az egészséget kedvezőtlenül befolyásoló tényezők halmozottan jelentkeznek, s ebből adódóan a cigányság egészségi állapotára vonatkozó adatok az országos átlagnál kedvezőtlenebb képet mutatnak – olvashatjuk az 1999. júniusi kormányjelentésben (*Demeter* 1999).

Egy másik vizsgálat tanúsága szerint elsősorban a légző-, illetve emésztőszervi megbetegedések, majd a szív- és érrendszeri megbetegedések, valamint a káros táplálkozás és az örökletes tulajdonságok miatti betegségek játszanak jelentős szerepet a cigány lakosság rossz egészségi állapotának kialakulásában (*Szirtesi* 1998:18).

Az élet összes területe a családi és a rokoni kötelékek mindenek fölött álló értékén alapul. A családi kötődés a cigányoknál nagyon erős, főleg a kiscsaládon belül. Ez, és a gyermekszeretetük példamutató lehet mások számára.

II. A NYELVI HELYZET

3. A BEÁS NYELV

Az eddigi dialektológiai kutatások alapján, a beások egy „átmeneti nyelvjárást” beszélnek. Ez a román nyelvjárás a Körösvidék dél-keleti részén, a Bánát észak-keleti határai felé eső részén és Erdély dél-nyugati határainak területein beszélt nyelvjárások sajátosságait őrzi (Saramandu 1997:7).

„Fontos kérdés a beások román nyelvjárásával kapcsolatban az, hogy miért beszélnek a beások románul. Feltehetőleg a választ abban kell keresnünk, hogy a beás közösség az erdélyi, körösvidéki és bánáti területek bizonyos részein élve átesett egy nyelvcsere. Vagyis saját nyelvük szokásos használatáról áttértek a környező közösség, a románok nyelvének használatára. Ugyanezt a nyelvi folyamatot éli át a mai magyarországi kisebbségek jelentős része is” (Borbély 2001b:80).

A magyarországi beásokon kívül ugyancsak ehhez a román nyelvjáráshoz hasonló nyelvváltozatot beszélnek a Bulgáriában, Horvátországban, Olténiában (Romániában), Vajdaságban, Boszniában, Szlovéniában és Görögországban élő beások is.

Magyarországon ennek az „átmeneti nyelvjárásnak” – melyet a hazai beások önálló nyelvként tartanak számon – három nyelvjárása (árgyelán, muncsán, ticsán) van. Ezek közül az „árgyelán” a legelterjedtebb, amely egy nyelvújítás előtti bánáti román dialektus, s a román nemzeti nyelvtől csaknem izoláltan őrzi archaikus nyelvjárási jellegét ma is. Az árgyelánok Somogy, Tolna, Zala, Baranya megyékben használják ezt a nyelvi változatot, de él néhány család Veszprém és Vas megyében is.

A Dél-Dunántúlon Alsószentmártonban és környékén az ún. „muncsán” nyelvjárást beszélnek, melyben – a határ közelsége miatt – számos szláv (szerb) eredetű szó található. Ez a dialektus – hasonlóan a hazánk keleti részén, Szabolcs–Szatmár–Bereg megyében – élő harmadik nyelvcsoporthoz a „ticsán”-hoz, jóval többet merít a mai román nyelvből.

A beás szó a nép és nyelv elnevezésére használatos az árgyelánok és a ticsánok körében, a magyarországi beások harmadik nyelvjárását beszélő muncsánok azonban

nem nevezik magukat beásnak, saját csoportjuk és nyelvük megjelölésére a cigányt használják (Kovalcsik 1993:231, Szalai 1997a:104).

Több nyelvészeti kutatás szerint az anyanyelv elhagyása egy másik nyelv előnyére elsősorban két csoport eggyé válásakor következik be. Ez a jelenség akkor lép fel, ha egy törzs egyesül egy másik csoporttal, vagy ha egy kisebbségi közösség átveszi az őt körülvevő többségi csoport kultúráját (Gumperz 1971:119). Ez nem teljesen így történt a beások esetében, hiszen ők a nyelvcsere túlmenően megőrizték etnikai egységüket, ezért is tudtak megmaradni évszázadokon át egységes etnikai csoportként szerte Közép- és Dél-Európában (Borbély 2001b:82).

Nyelvük – valószínűleg – a kezdetektől fogva diglossziás helyzetben volt, hiszen a többségi társadalommal való együttélésben a közvetítő nyelv, ahogy a múltban, úgy napjainkban is a magyar.

A Ferguson által értelmezett „szűk diglosszia” egy nyelvnek két vagy több változatára terjed ki. A beás nyelv esetében ez a beás nyelv „közönséges” változatai és egy másik, „emelkedett”, grammatikailag bonyolultabb, az iskolai oktatásban elsajátított román irodalmi nyelv közötti viszonyt jelentene. Ám e két változat között napjainkban nincs kapcsolat, a nyelvhasználat nem működik, így klasszikus diglossziáról sem beszélhetünk.

Az újabb diglosszia-értelmezések szerint a kétnyelvűség esetében is beszélhetünk diglossziáról. A kétnyelvűség azt jelenti, hogy a közösség tagjai valamilyen két nyelvi kód birtokosai, a diglosszia pedig azt, hogy a két nyelv szerepe a közösség nyelvi gyakorlatában gyökeresen eltérő: alapvető sajátossága tehát, hogy a két nyelv a közösség tagjainak életében *együtt* tölti be azt a szerepet, amelyet egynyelvűség esetében a nyelv intim, illetve hivatalosabb változatai töltenek be (Réger 2002).

3.1. A BEÁS NYELV LEÍRÁSA

A beások nyelvével az 1980-as évekig tudományosan nem foglalkoztak.

A beás szó etimológiáját illetően is kétféle feltételezés létezik. A korábbi szerint (Papp 1982) a szó a „bányász” jelentésű, ami a román tájnyelvi 'băias' szóból származik, és utal a beások múltban végzett aranymosó és ércbányász tevékenységeire. Ezt az állítást igazolja a román szótárban a 'băias' szócikk alatt található jelentés is,

mely a következő formában található meg: **băiăș (băiేశ)**, *băiăși*, *băiేశi*, s.m. (reg.) **1.** miner **2.** țigan lingurar, zlătar.⁹

A második feltételezés alapján (*Tălos* 2002:321) a beás szó a „teknős” jelentéssel hozható kapcsolatba, hisz ez a népcsoport Magyarországra érkezésekor teknővájással, fakanál és egyéb háztartási faáru készítésével foglalkozott.

Bár mindkét feltételezés tartalmaz igazolható állításokat, tudnunk kell, hogy napjainkban a beások többsége, ahogy én magam is, a 'băjăș' szó jelentése alatt már csak a magyarországi cigányok egyik csoportját a beás származású férfit illetve többes számú alakját használva magát a népcsoportot értik.(vö. **băjăș**, **băjăș** *h fn* **1.** beás ember, férfi; **om dă** ~ beás ember; **lyimbă dă** ~ beás nyelv **2.** a beás népcsoport neve, ~**săgyé ajsj** - itt beások laknak. *Orsós* 1997b:17).

Az nem kétséges, hogy a magukat beásoknak definiáló közösség nyelvének alapja a bánági román nyelv, bár a román nyelvvel és a román nyelvterületen élőkkel évtizedek óta semmiféle kapcsolatban nem áll, a két közösség nyelvi fejlődése egymástól izoláltan történik.

A beások nyelve az 1980-as évekig csak szóbeli változatban élt, írásbeliségének valódi kezdete az 1990-es évek elejére tehető, és a világon egyedülálló intézmény, a pécsi Gandhi Gimnázium szervezési munkálataihoz kötődik.

A magyarországi beások nyelvének leírására az 1980-as évek elején legelőször Papp Gyula tett kísérletet pécsi és Pécs környéki gyűjtésére alapozva. Munkássága rendkívül fontos állomás a beás írásbeliség kezdetében, ám a beás nyelv általa történt leírása mégsem jelentett igazi áttörést a nyelv történetében. Nyelvreírási kísérletét a nyelvközösség tagjai kevésbé érezték magukénak, ezzel is magyarázható, hogy nem honosodott meg, s csak igen szűk körben vált ismertté. Papp Gyula a beás nyelv leírását egyetlen adatközlő (egy beás szőlőmunkás) idiolektusára alapozta. Az adatközlő által nem ismert és a nyelvi közösség által sem használt szavakat adatközlője korlátjának vélte, és – figyelmen kívül hagyva a beás nyelv diglossziás helyzetét – a román nyelvből veszi át a hiányzó szavakat. Mivel az átvételeket nem tüntette fel, nem lehet eldönteni, hogy a szógyűjteményben szereplő szavak mennyire a valós, a magyarországi beások által használt szókészletet tartalmazzák. További gondot jelentett, hogy a beás nyelv leírásakor általa használt átírási rendszer a nyelvészeti ismeretekkel nem

⁹ A beás szó román jelentései a DEX (Dicționarul Explicativ al Limbii Române) alapján 1996. Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București: Univers Enciclopedic, amely elérhető a <http://dexonline.ro/search.php?cuv=baias> oldalon.

rendelkező célközösség számára idegen maradt, megbízhatatlan forrásnak bizonyult. Mindezek ellenére Papp Gyula munkássága a nyelvleírás szükségességének felismerésében, megkezdésében úttörő jellegű, jelentősége vitathatatlan.

Nem csupán nyelvi, de oktatáspolitikai szempontból is számottevő az 1990-es évek eleje, amikor is egy maroknyi értelmiségi csoport nekilátott egy cigány nemzetiségi gimnázium – a már említett Gandhi Gimnázium – szervezésének. A munka során vált világossá, hogy a beás nyelv tanításához szükséges minimális feltételek is hiányoznak – hisz a nyelvnek – Papp Gyula kísérlete ellenére – nem alakult ki az írásbelisége, hiányoztak a beás nyelv és kultúra oktatásához szükséges ismerethordozók, iskolai tankönyvek. Ezek megírásához is elengedhetetlenül szükséges volt a beás nyelv írásbeliségének megteremtése. A gimnázium szervezési munkálatai mellett néprajzi kutatómunka is indult, mely során az Ormánság beások lakta településein népdal- és népmese gyűjtések során beás nyelvi korpuszok gyűjtése kezdődött meg. A főként Kovalcsik Katalin és Orsós Anna nevéhez fűződő néprajzi gyűjtőmunka során előtérbe került a leírás mikéntje. Ekkor vált elkerülhetetlenül szükségessé egy egységes írásmód kidolgozása. A magyar helyesírás szabályai szerint rögzített első beás gyűjtések népdalok és népmesék voltak, melyek részletes használati utasítást tartalmaznak a közölt szövegek kiejtéséhez.

Az 1994-ben megjelent első kiadványok jelentették a beás nyelv írásbeliségének tényleges kezdetét. Ezeket rövidesen követte a Beás nyelvkönyv, mely elsőként kísérelte meg rendszerezni az addig csak szóbeliséggel rendelkező beás nyelvet.

Napjainkra a nyelvkönyv kiegészült beás–magyar és magyar–beás szótárakkal is, valamint ezt a leírást követve további dalos- és népmese gyűjtemények születtek.

E munkák fontossága vitathatatlan, még akkor is, ha nem a legnagyobb nyelvészeti tudatossággal készültek. Az elmúlt évtized azonban bizonyította ennek az írásmódnak az időtállóságát, hisz a kezdeti néprajzi köteteket számos hasonló és más nyelvészeti jellegű munka követte. Ez az írásmód nem csupán a beás értelmiség legnagyobb része, de a csak írni-olvasni tudók többsége számára is elfogadhatónak tűnik.

2002 őszétől az MTA Nyelvtudományi Intézet keretein belül működő Cigány Nyelvi Kutatócsoport olyan beás és romani nyelvre vonatkozó leíró nyelvészeti, antropológiai nyelvészeti, szociolingvisztikai és kontaktológiai kutatások folytatását tűzte ki célul, amelyek az eddig kevésbé kutatott beás és romani nyelveknek a sok szempontú leírásával egyszerre jelenthetnek fontos tudományos hozzájárulást a fenti

részdiszciplínák eddigi eredményeihez. A beás nyelv leíró nyelvtanából elkészült a morfológia leírása *Alsó nyelvi szintek (Hangtan és Alaktan)* címmel, amely tartalmazza a mássalhangzó- és a magánhangzó-váltakozások törvényszerűségeinek leírását, a beás ige alakjainak és ragozási osztályainak leírását, valamint a névszók alakjait, továbbá folyamatban van a következő kötet (*Szerkezetípusok*) előkészítése is.

A beás nyelv leírását Kálmán Lászlóval a nyelvtudomány kandidátusával, az MTA Nyelvtudományi Intézet Elméleti Nyelvészeti Osztály tudományos főmunkatársával végezzük közösen, aki – bár a beás nyelvet nem beszéli – a nyelvekről, nyelvreírásról elméleti szinten kiváló ismeretekkel rendelkezik.

3.1.1. A beás nyelv átírásával kapcsolatos problémák

Nyelvtanunkban¹⁰ a helyesírást a korábbinál „európaibb”, nem a magyar írásmódon alapuló írással cseréltük fel. Ennek fő oka az, hogy a beás nyelv hangrendszere erősen eltér a magyarétól, ezért csak jelentős erőszak árán jegyezhető le a magyar konvenciók szerint. Például a 'č' és a 'tj' különbségének a magyar 'cs' és 'ty' különbségéhez nem sok köze van, az igen gyakori palatalizált mássalhangzóknak a magyarban nem felel meg semmi (kivéve a 'gy'-nek ejtett 'dj'-t és a 'ny'-nek ejtett 'nj'-t). Végül a magánhangzók rendszere teljesen eltér a magyartól, a magyarul hosszú ejtésű 'á', 'é' hangok a beásban csak rövid változatban léteznek, ékezetes írásmódjuk ezért félrevezető lenne. Míg a magyarban leggyakoribb 'a', 'e' hangok a beásban viszonylag ritka, jelölt hangok (ô, e). Bonyolítja a helyzetet, hogy a magyar 'a'-val nagyjából azonos hangzású 'ô' a beás magánhangzórendszerben nem az 'a'-val, hanem az 'o'-val tartozik össze.

Ezért a leírásban a beás nyelvnek nem a hagyományos, magyaros, és nem is a romános átírását használjuk, hanem megkíséreljük egy új írásmód bevezetését, amely jobban alkalmazkodik az Európában ismert jelölésekhez. A közép-európai szokásoknak megfelelően huszita jelöléseket használunk a mássalhangzók lejegyzéséhez, a palatalizációt szerb és horvát nyelvekben szokásos módon jelöljük, a magánhangzókat pedig nagyrészt a nyugat-európai szokások szerint írjuk (kivéve a román 'ă'-t).

¹⁰ Részlet Orsós Anna–Kálmán László: *Beás nyelvtan: Alsóbb nyelvi szintek* című kéziratából. MTA Nyelvtudományi Intézet, 2004.

Mindezekben a döntésekben a gazdaságosságot és a közérthetőséget tartottuk szem előtt, ezért vetettük el a magyar vagy a román átírás kissé szokatlan, kevesek által ismert módszereit. A beásban az írásbeli kommunikáció még nincs annyira elterjedve, hogy ne lehessen ezt a változtatást érvényesíteni. Sőt, ezt a megoldást sem kell feltétlenül véglegesnek tekinteni.

A magánhangzók hagyományos és romános lejegyzésével szemben egyaránt lényeges újítás, hogy, akár csak a spanyol írásban, ékezzettel jelöljük a hangsúly szokásos helyétől való eltéréseket. Ezenkívül csak a nyílt 'ê'-nek és 'ô'-nak, valamint a scwha-nak 'ǎ' van ékezete. Különleges még a román 'î' hangértékének nagyjából megfelelő hang 'y'-nal való jelölése, ezt az orosz nyelv latin betűs átírásából vettük át.

3. sz. táblázat

A magánhangzók táblázata

	ELÜLSŐ:	KÖZÉPSŐ:	HÁTSÓ:
FELSŐ:	i	y [ɨ]	u
KÖZÉPSŐ:	e [ɛ]	ǎ [ɤ]	o
ALSÓ:	ê [ɛ̃]	ɑ	ò [ɔ̃]

A magánhangzók írásbeli jelölésénél két szempontot vettünk figyelembe: (1) a leggyakoribb magánhangzóknak ne legyen ékezetük; (2) mivel a nem megjósolható hangsúlyt ékezzettel szeretnénk jelölni, az olyan magánhangzóknak, amelyek ilyen helyzetben előfordulnak, ne legyen ékezetük. Az (1) szempontot csak az 'ǎ' sérti, jobb híján erre kénytelenek voltunk ékezetet tenni (a kézenfekvő 'ǒ' jelölés tipográfiai okokból nem szerencsés); ez nagyon ritkán sérti a (2) szempontot is. Az 'ê' és 'ò' magánhangzók gyakorlatilag csak hangsúlyosan fordulnak elő (néhány rendszeres kivétel van, azokról külön szólnunk majd), ezért nem lényeges, hogy ezek ékezetesek.

A mássalhangzórendszerben a gyakori palatalizált mássalhangzók okoztak gondot. Végül úgy döntöttünk, hogy akár csak a horvátban vagy a szerbben a palatalizációt egységesen a betű után tett 'j'-vel jelöljük. Ez kétségtelenül a gazdaságosság rovására megy, hiszen a palatalizált mássalhangzók igen gyakoriak, viszont e mellett a megoldás mellett szól, hogy csak némelyik palatalizált mássalhangzónak van bevett, gyakori jele (pl. 'n' vagy a 'nj' helyett), a többinél ad hoc jeleket kellett volna bevezetni. Nem alkalmazható a cirill írásnak és más szláv nyelvek írásának a módszere sem, amely a

mássalhangzót követő magánhangzó segítségével (vagy, ha ilyen nincs, lágyítójellel) oldja meg a palatalizáció jelölését (pl. a lengyelben vagy a szlovákban 'ni' a 'nji' helyett, 'ny' a 'ni' helyett), mert a beásban nincs sok összefüggés a mássalhangzó palatalizáltsága és az őt követő magánhangzó minősége között.

Külön probléma volt a 'tj'-vel jelölt mássalhangzó írásmódja, mivel ez fonetikailag nem a 't'-nek, hanem a 'č'-nek a palatalizált változata. Döntésünket az igazolja, hogy a morfo-fonológiai rendszerben a 'tj' világos módon a 't'-vel van párban.

Végül kétséges lehet a viszonylag ritka (értsd: kis típuszámú, de nagy gyakoriságú alakokban előforduló), kis funkcionális terheltségű félhangzós 'u'-nak 'w'-vel való jelölése. Ezt a döntést az olyan kontrasztok indokolják, mint a hiátust tartalmazó határozatlan 'pārow' és a félhangzót tartalmazó határozott 'pārou' szembenállása.

A mássalhangzók táblázatai

4. sz. táblázat

A zárhangok

	ZÖNGÉTLEN		ZÖNGÉS	
	„SIMA”	PALATALIZÁLT	„SIMA”	PALATALIZÁLT
BILABIÁLIS:	p	pj [pʲ]	b	bj [bʲ]
DENTI-ALVEOLÁRIS:	t		d	dj [dʲ]
ALVEOLÁRIS:	c [tʃ]			
POSZTALVEOLÁRIS:	č [tʃ]	tj [tʃʲ]		
VELÁRIS:	k		g	

5. sz. táblázat

A réshangok

	ZÖNGÉTLEN		ZÖNGÉS	
	„SIMA”	PALATALIZÁLT	„SIMA”	PALATALIZÁLT
LABIODENTÁLIS:	f		v	
ALVEOLÁRIS:	s		z	
POSZTALVEOLÁRIS:	š [ʃ]	šj [ʃʲ]	ž [ʒ]	žj [ʒʲ]
GLOTTÁLIS:	h			

A szonoránsok

	„SIMA”	PALATALIZÁLT
LABIO-VELÁRIS APPROXIMÁNS:	<i>w</i>	
BILABIÁLIS NAZÁLIS:	<i>m</i>	<i>mj</i> [mʲ]
ALVEOLÁRIS NAZÁLIS:	<i>n</i>	<i>nj</i> [ɲ]
ALVEOLÁRIS LATERÁLIS:	<i>l</i>	<i>lj</i> [lʲ]
PALATÁLIS APPROXIMÁNS:	<i>j</i>	
ALVEOLÁRIS PERGETETT:	<i>r</i>	<i>rj</i> [rʲ]

4. CIGÁNY NYELVÉSZETI ÉS NYELVHASZNÁLATI KUTATÁSOK

4.1. RÖVIDEN A ROMANI NYELVET ÉRINTŐ KUTATÁSOKRÓL

A cigány nyelvek szociolingvisztikai vizsgálata már a hetvenes évtizedekben megkezdődött. Legelsőként Réger Zita, a magyar gyermeknyelvi kutatások legelismertebb képviselője foglalkozott a magyar–lovári kétnyelvű gyermekek nyelvvelsajátításával és nyelvi fejlődésével.

Az 1980-as években végzett kutatásaiban a pszicholingvisztika mellett, a nyelv társadalmi helyzetét vizsgáló új tudományágnak a szociolingvisztikának a szempontjait is érvényesítette. Fő témája a nyelvi szocializáció volt, amely a nyelv elsajátításához vezető felnőtt-gyermek interakciókat vizsgálta. E kutatás főbb eredményeit az *Utak a nyelvhez* című, számos felsőoktatási intézményben tankönyvként használt kötetben publikálta 1990-ben. E könyvében cáfolatát nyújtotta annak a korábbi előítéletes nézetnek, mely szerint az iskolai hátrányoknak az lenne az oka, hogy a cigány szülők nem fejlesztik gyermekeik beszédképességét. Réger Zita bebizonyította, hogy a gazdag oláh cigány orális kultúra a gyermeket jól felkészíti a közösségben elvárt szerepére, de ennél többre, a szülők intézményes tanulmányi tapasztalatainak csekély volta miatt, nem

vállalkozhat. Kutatásairól szóló írásaiban bírálta azokat a felfogásokat is, amelyek szerint a cigány nyelveket a nyelvi deficit jellemzi. A nyelvi deficit teória állítása szerint a cigány nyelvek tudása olyan nyelvi hiányt eredményez, amely az iskolai sikertelenség egyik okozója.

Réger Zita írásaiban bemutatja a cigány nyelvi szocializáció különlegességét, mely szerint az orális kultúra szerveződési jellegzetességei igen gazdag műfaji repertoárt nyújtanak már a gyermekek korai életszakaszában (Réger 1988).

Az 1990-es évekbeli kutatásaiban tovább mélyítette az oláh cigány orális kultúrával kapcsolatos ismereteit a nyelvészeti antropológia és a beszélés etnográfia módszereivel. Érdeklődése a gyermekek közötti kommunikáció felé fordult. Vizsgálatait elsősorban arra a jelentős mennyiségű, gyermekek által elmondott mesékből álló hanganyagra építette, amelyet a Michael Stewart antropológiai terepmunkájában is résztvevő Szegő Judit kezdett el felvenni az 1980-as években, és amely egy gyermekek által átörökített folklór meglétét mutatja (Stewart 1994). Réger Zita folytatta az anyaggyűjtést, a szövegeket műfajok szerint osztályozta, elemezte és összeállított belőlük egy iskolai használatra szánt szöveggyűjteményt, amelynek a *Cigány gyermekvilág* címet adta. A kötet előszavát azonban már nem volt ideje befejezni (Réger 2002).

Az oláh cigányok közösségének számos összefüggésével foglalkoztak kutatók. A romani nyelv használatával kapcsolatos kutatásokat – Réger Zita mellett – több kutató folytatott és folytat ma is. A romani regisztereinek, a formális stílus nyelvi jellemzőinek, a női és a férfi beszédmódoknak a kutatása mellett (Szalai 2002) antropológiai (Stewart 1994) és zenei kutatások (Kovalcsik–Sztanó 1993) is folynak magyarországi romani nyelvű közösségekben.

4.2. A BEÁS NYELVVEL FOGLALKOZÓ KORÁBBI SZOCIOLINGVISZTIKAI KUTATÁSOKRÓL

A beás nyelv mint magyarországi cigány lakosság legkisebb csoportjának anyanyelve ez idáig nem állt a kutatások előterében. Oka és következménye is ez annak, hogy a beások származásának története, nyelvük, nyelvhasználati szokásaik, hagyományaik, még élő kulturális kincseik – az elmúlt tíz évben megindult vizsgálódások, gyűjtések ellenére – tudományos szintű feltárása rendkívül hiányos, s a

romungró és oláh cigány csoportokhoz képest a legkevésbé ismert. Ezért fontos az a kis számú kutatás, amely a beás nyelvű közösségre irányult az elmúlt években.

Bár nem nyelvészeti jellegű, a nyelvhasználatot illetően mégis fontos megfigyelést végzett 1999-ben Fleck Gábor és Virág Tünde, akik egy ormánsági beás település kapcsolati rendszerére, nyelvhasználatára, a közösségen belüli viszonyokra, az ezekből és a társadalmi, térbeni elhelyezkedésből adódó különbségekre koncentráltak. A településen élők között a kutatók három stratégiát figyeltek meg. A „beletörődők”, akiknél „folyamatos, viszonylag lassú, intergenerációs nyelvelhalást” figyeltek meg, a „stratégiaváltók”, akiket a tudatos intragenerációs nyelvváltás jellemez, míg a „funkcióteremtők” életében a beás nyelv és hagyomány a politikai presztízsteremtés és a megélhetés eszköze.

4.2 1. Kutatás a beás nyelv állapotáról

Bár az elmúlt több, mint tíz év eredményei a beás nyelv írásbeliségének megteremtésében igen számottevőek, az eddigi időszak szakmai megalapozásából hiányzott a beás nyelv hazai állapotának vizsgálata, felmérése.

A helyzetfelmérés 2000-ben Varga Aranka és Orsós Anna vezetésével végzett kutatás során történt. A kutatást több lépcsőben szervezték, különböző módszereket alkalmaztak, és arra törekedtek, hogy a lehető legszélesebb földrajzi és társadalmi lefedettséggel kapjanak képet a beás nyelv állapotáról.

A kutatás során az alábbi kérdések kerültek előtérbe:

a) A feltételezés alapja, hogy a népcsoport nyelvhasználatában megfigyelhető a nyelvcseré, ezért a kérdés arra irányult, hogy az milyen stádiumban van, nyomon követhető-e egy közösségen belül, ha a különböző nemzedékek (nagyszülő, szülő, gyerek) nyelvhasználatát vizsgáljuk.

b) Miként zajlik le a nyelvcseré, ha a vizsgált személy beás cigány közösségben él, és ha máshova költözött? Itt a földrajzi elhelyezkedés mellett az iskolázottsági mutatókat tartottuk fontosnak.

c) Kérdésünk volt az is, hogy valóban csak néhány – leginkább a szegregált helyzetben lévő – közösségben él csupán már a beás nyelv? Ezt a kérdést a diglossziás helyzet, azaz a beás és magyar nyelv funkcionális elkülönülésének vizsgálatával igyekeztünk megválaszolni.

Vizsgálatunkat egy hosszabb távú nyelvtervezési folyamat első állomásának tekintettük. Kutatásunk azt igazolta, hogy a vizsgált hat közösségben a beás nyelvcsere folyamata elkezdődött, egyes közösségekben szinte lezártnak bizonyult. Azokban a közösségekben tapasztalható bizonyos megtorpanás, amelyek a rendszerváltás óta egyre inkább bezáródnak látszanak. Ahol a nyelvcsere szinte lezárult, a különböző korúak nyelvhasználatában egyes élethelyzetekben e folyamat hasonlóságot mutat. Számunkra ez azt jelenti, hogy sok esetben nem generációk közötti, hanem generáción belüli nyelvcsereéről beszélhetünk.

A beások a társadalmi beilleszkedés, illetve asszimilálódás során különböző mértékben őrizték meg hagyományaikat. Így van ez a nyelvhasználat tekintetében is, amely az egyes beás cigány családok, közösségek esetében más-más képet mutat.

E kutatás során a különböző beás cigány közösségek nyelvi állapotát vizsgálatunk első részében kérdőíves módszerrel tekintettük át. Kérdőívünk azt vizsgálta, hogy a más-más településen lakó személy a különböző élethelyzetekben a beás, a magyar, illetve a beás és magyar nyelvet használja-e. Figyelmünk kiterjedt a 10 év felettiekre, az eltérő iskolai végzettségűekre és a nemek közötti különbségekre. Minden településen ugyanazt a hat korcsoportot vizsgáltuk. (A 10-14, 15-19, 20-30, 30-40, 40-50 év közöttiek, az 50 év felettiak alkották a csoportokat). A kiválasztásnál elsődleges szempontunk volt, hogy egy korcsoporton belül lehetőleg különböző iskolai végzettségűeket kérdezzünk meg.

Kutatásunk terepei olyan települések voltak, amelyek méretük, lakossági összetételük, földrajzi elhelyezkedésükben különbözőek, így feltételezésünk szerint más-más utat járnak be a beás nyelvhasználatában. Kérdezőinket minden esetben a vizsgált településen lakók közül választottuk ki. Így a kérdezett számára ismerős személy tette fel a kérdőívben szereplő kérdéseket, és egyúttal a válaszokat is a kérdező jegyezte le¹¹. Néhány kérdés esetében adatainkat összevetettük a pécsi Gandhi Gimnáziumban kapott eredményekkel.

Kutatásunk első szakaszában 190 személlyel töltöttük ki kérdőívünket.

¹¹ Ezúton is köszönetet segítőknek, akik munkája, helyismerete nélkülözhetetlen volt kutatásunk számára. Köszönjük Jovánovics Ágnesnek Alsószentmártonban, Vetró Katalinnak Tengelicen, Balogh Imrének Barcsán, Orsós Attilának és Leventének Bogyiszlón, Orsós Anikónak Hídason, Dömötör Sándornak Nagybajomban a kutatás során nyújtott önzetlen segítségét.

Az adatközlők nyelvhasználata a munkahelyen és a családban									
A vizsgált település	Megkérdezettek száma	Munkahelyen használt nyelv (fő)				Rokoni körben használt nyelv (fő)			
		Beás	beás és magyar	magyar	nem válaszol	beás	beás és magyar	magyar	nem válaszol
Tengelic	27	0	0	26	1	12	3	12	0
Barcs	27	2	7	17	0	4	16	7	0
Bogyiszló	32	1	1	30	0	17	0	15	0
Nagybajom	24	0	3	9	12	2	13	9	0
Hidas	28	4	10	6	8	24	4	0	0
Alsószent-Márton	28	8	1	19	0	26	0	2	0
Gandhi Gimnázium	24	0	3	21	0	3	6	15	0

4.2.2. A kutatási helyszínek bemutatása

Alsószentmárton

Alsószentmártonban a papot kivéve, mindenki beás (muncsán) cigány származású. A déli határ menti, közel 1000 lakosú települést eredetileg főként sokácok, kisebb számban svábok, illetve cigányok lakták. Ahogy a legtöbb településen, itt is a faluszéli telepre szorultak a cigányok, ahol rendkívül nyomorúságos kunyhókban éltek. A kapcsolatot a falu és a telepiek között a falubeliek által kínált paraszti munka és zenélés jelentette. Az ötvenes években elindult gazdasági változások e falu életét is megváltoztatták. Az alig tíz kilométerre lévő Siklós kínálta lehetőségek indították meg a nem cigány lakosság fokozatos elvándorlását. Ezt nem követték „külső beköltözők”, hanem a falu cigány lakossága vette meg az üresen maradó portákat. Ekkor még mindenkinek rendszeres munkája volt a közeli téeszekben, üzemekben, így nem okozott gondot a házak árának törlesztése. A rendszerváltás itt is a munkanélküliséget jelentette az iskolázatlan és ingázó falulakók számára, hiszen a településen szinte semmiféle munkalehetőség nincs. Ezzel egyidőben elindult „egyfajta bezáródási, gettósodási folyamat”.

Barcs

Somogy megyei határváros. Lakossága 13 ezer fő, melyből mintegy 3 ezer a beás, ez a falu lakosságának 23%-a. A városban a munkanélküliek aránya kiemelten magas /17,5%/, a cigányság körében eléri az 55%-ot. Horvátország közelsége miatt a városban kiemelt szerepet tölt be a horvát nyelv. A fiatalok gyakran „sétálnak át” a szomszéd ország szórakozóhelyeire, s teljesen hétköznapi esemény a horvátok barcsi kirándulása is.

A város peremén a falu központjától mintegy másfél-két kilométerre található utcákban, az ún. „cigánytelepen” lakik a beások döntő többsége. Az itt található házak különbözőek, a szintes jól felszerelt családi háztól a szoba-konyhás lakásig széles a paletta.

Bogyiszló

Bogyiszló Tolna megyei 2400–2500 lakosú zsáktelepülés. A megyeszékhely mintegy 15, a legközelebbi város alig több, mint 5 kilométerre van tőle. Az aktív dolgozók jelentős része ingázik, mivel Bogyiszlón kevés munkalehetőség található. (Az óvoda, helyi általános iskola és a települési önkormányzat mint intézmény az egyetlen munkáltatók.) A magas munkanélküliség a településen lakó mintegy 400, főként beás származású cigány lakost érinti leginkább. Egyharmaduk a faluban él, kétharmaduk a temető mellett, a falutól egy kilométerre kialakított telepen lakik. A telepi házak méretüket, komfortfokozatukat, felszereltségüket tekintve nem különböznek a nem cigány lakosság paraszti életformát tükröző „portáitól”. A háztáji és az állattartás is ugyanúgy megtalálható a legtöbb családnál. A rendszerváltás előtt a helyi TSZ és a közeli gyárak még mindenkinek adtak munkát, mely biztos megélhetést és bizonyos felhalmozást jelentett a cigány családok számára (építkezések, berendezés, műszaki cikkek). Ez a fajta társadalmi integráció, vagy ahogy maguk a telepiek mondják „elparasztosodás” az iskolázottság növekedését eredményezte az elmúlt húsz évben. A kilencvenes évek azonban a munkanélküliséget, kilátástalanságot, a szegregációt és a fokozatos elszegényedést hozták.

Hidas

Baranya megye utolsó települése, melyet a 6-os számú főút szel ketté. Az egykori sváb faluban ma jórészt magyar betelepültek laknak. A község portái jómódot tükröznek, különösen az út mellett nemrég épült hatalmas házak. Az 1948-65-ig terjedő időszakban bánya is működött a községben, ma pedig a „Hidasi konyhabútor”-ról ismert a település. A faluban lakó beás cigányok mintegy százötvenen vannak, és legtöbben a

falu szélén lévő földes, közmű nélküli utcácskában élnek egyszobás házakban. A klasszikus telepi viszonyok éles ellentétet mutatnak a falu többi részével. Bár egy általános iskolába járnak a faluban lakók gyermekei, az utóbbi néhány évig a „honnan indulás” eleve meghatározta a várható iskolai eredményeket. A rendszerváltást megelőző időszakban a helyi bánya, majd a közeli üzemek (pl. zománcgyár) állandó munkát biztosítottak az alacsony iskolázottságúaknak is. Ma már azonban a cigány lakosság legnagyobb részére a munkanélküliség jellemző.

Tengelic

Tolna megyében található nagyközség. Lakossága mintegy 2560 fő, ennek 10%-a 260 fő beás cigány származású. Bár a falu vonzáskörzetébe több pusztta és major tartozik, a cigányok a faluban laknak. A valamikori cigánytelep a falu szomszédságában lévő Szedres település közelségében – Acsádi völgyben volt.

A falu lakosságából 2000-ben mindössze 57 fő regisztrált munkanélküli található, melyből 13 fő beás. A falu lakossága főleg magángazdaságból, háztáji gazdálkodásból, állattartásból él /dinnyetermesztés, sertéshizlalás/, a munkanélküliség aránya az országos átlagnál jóval alacsonyabb. Az utóbbi évek továbbtanulási mutatói alapján elmondható a településről, hogy egyre több érettségizett cigány tanulója van, de nem megy ritkaságszámba a diplomát szerzett cigány fiatal sem.

A Gandhi Gimnázium diákjai

A középiskola diákjai a dunántúli régió különböző kistelepüléseiről, apró falvaiból érkeztek Pécsre. A szülők többsége szakképzetlen, emiatt legtöbben munkanélküliek. A vizsgált tanulók családjában legalább két gyerek van, de van, ahol kilenc. Az iskola beiskolázási körzete regionális, kiválasztási és felvételi rendszere többlépcsős. A gimnázium cigány nemzetiségi intézmény, az oktatás nyelve azonban magyar. A nemzetiségi program egyik fontos eleme a mindkét cigány nyelv (beás, romani) tanítása, de emellett hangsúlyos szerepe van a cigány kultúra tantárgynak is.

4.2.3. A kutatás eredményei

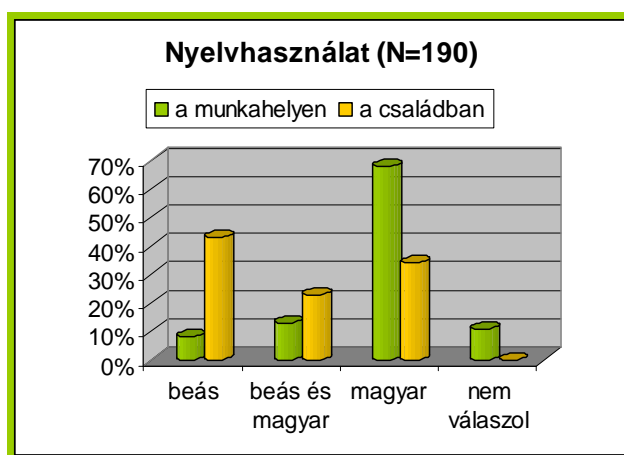
A kérdőív olyan élethelyzeteket vizsgál, melyekben a kétnyelvű beszélők esetében a nyelvhasználat eltérése valószínűsíthető. Elsőként önkényesen kiemeltük azt a két nyelvhasználati területet, melynek összehasonlítása során a legjobban látható a különbség az intim és a hivatalos szféra között.

Az vizsgált személyek – bármely korcsoportozhoz tartozóak – munkahelyükön főként magyarul beszélnek. A rokonság körében nagyobb nyelvhasználati eltérés

mutatkozik. Az idősebbek inkább beásul, míg a fiatalabbak beásul és magyarul egyaránt beszélnek. A beás nyelv sajátosan diglossziás helyzetét mutatja a 2. sz. ábra diagrammja, mely valamennyi megkérdezett válaszainak átlagát összegzi az előzőekben elemzett két nyelvhasználati területen.

A megkérdezettek munkahelyein ugyan kiemelt helyet kap a magyar nyelv, mégsem kizárólagos, ahogy nem kizárólagos a beás nyelv használata sem a rokonság körében. Úgy láttuk, hogy a munka világában továbbra is az intimitás nyelve a beás, a család világában pedig elkerülhetetlenül megjelennek bizonyos civilizációs témák – magyar nyelven.

2. sz. ábra

Nyelvhasználat a családban és a munkahelyen

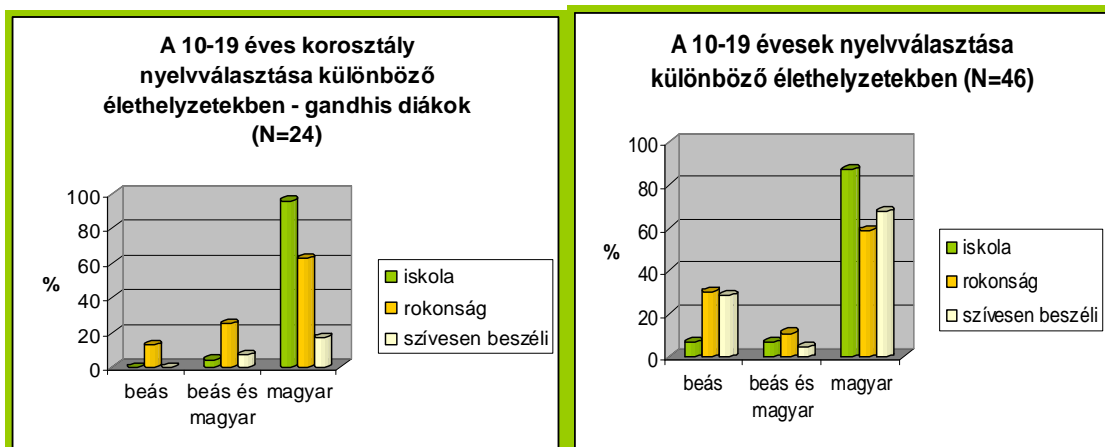
A cigány gyerekek nyelvhasználatát és iskolai eredményességét vizsgálva gyakran kerül előtérbe az ún. nyelvi hátrány problémaköre mint elsődleges ok. Arról már megoszlanak a vélemények, hogy a kétnyelvűség, illetve a szociális hátrány jelent-e nagyobb problémát az „iskola nyelvezetének” megértésében. Az adatok elemzése során ezért is tartottuk fontosnak megvizsgálni a 10-19 éves korú diákok nyelvhasználatát.

8. sz. táblázat

10-19 ÉVES KOROSZTÁLY nyelvválasztása										
	Megkérdezettek száma (fő)	Az iskolában			A rokonság körében			Melyik nyelvet beszéli szívesebben?		
		B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M
Gandhisok	24	0	1	23	3	6	15	0	7	17
		0,0%	4,2%	95,8%	12,5%	25,0%	62,5%	0,0%	29,2%	70,8%
Nem gandhisok	46	3	3	38	14	5	27	13	2	31
		6,5%	6,5%	87%	30,4%	10,9%	58,9%	28,3%	4,3%	67,4%

B= beás, BM= beás és magyar, M= magyar

3. sz. ábra 4. sz. ábra

A 10-19 éves korosztály nyelvválasztásai

A 3. és 4. sz. ábrák alapján jól látható, hogy a vizsgált települések azonos korcsoportja, valamint a Gandhi Gimnázium tanulói által adott válaszok között nincs nagy eltérés. Az adatok vizsgálata előtt azt feltételeztük, hogy a Gandhi Gimnáziumban tanulók attitűdjei inkább a beás nyelv preferenciáját, mutatják majd.

Az eredmények azonban nem ezt igazolták, hiszen a cigány közösségekben élő fiatalok rokonsági élethelyzetben és beállítódásban egyaránt nagyobb százalékban beszélnek beásul, mint a pécsi cigány nemzetiségi gimnáziumban tanuló hasonló korú társaik.

Úgy látszik, bármennyire is tudatosan végiggondolt nemzetiségi program próbálja átvenni a családtól a primer szocializáció identitásformáló szerepét, a faluról városba kerülés, az eddigi életformájától gyökeresen eltérő urbanizációs hatások ezt a folyamatot erőteljesen nehezítik.

A százalékos értékek – különösen a családi helyzetben – egyértelműen azt mutatták, hogy a nyelvcsere még nem zárult le, hiszen még a tizenéves korosztály is használja mind, a beás, mind a magyar nyelvet.

A vizsgált települések között jelentős eltérések mutatkoztak. A táblázat adatai szerint Tengelic, Bogyiszló, Nagybajom és Barcs településeken a nyelvcsere folyamata szinte lezárult. Megfigyeléseink alapján a nyelv először az informális helyzetekből szorult ki, legtovább a formális, rituális élethelyzetekben maradt meg. A virrasztásokon még ma is beásul hangzanak el a mesék, karácsonyi, újévi jókívánságokat is gyakran hallani még e nyelven. A legtöbbször azonban azokban az állandósult

szókapcsolatokban, szófordulatokban maradt meg a beás nyelv, melyekkel az intimitást, együttérzést, egymáshoz való tartozást, cinkosságot fejezik ki a nyelvhasználók.

Úgy láttuk, hogy ez a folyamat nem napjainkban, hanem jóval korábban zajlott, s az 1960-70-es évek asszimilációs nyelvpolitikai törekvéseinek eredménye.

9. sz. táblázat

Település	Élet-helyzet	Az egyes korcsoportok nyelvhasználata (fő)																		Összes fő
		10-14			15-19			20-29			30-39			40-49			50-			
		B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M	
Tengelic	M/I			4			4			4			4			5			6	27
	Cs			4			4	3		1	2	1	1	3	1	1	4	1	1	27
Barcs	M/I			4		2	2			6			4	2	1	2			4	27
	Cs				4		4			3	3		4		2	3		2	2	27
Bogyiszló	M/I			4			4		1	10			4			5			4	32
	Cs			4			4	6		5	2		2	5			4			32
Nagybajom	M/I		1	3		1	3		1	3			4		3	1	1	3		24
	Cs			4		1	3		3	1		4			3	1	2	2		24
Hidas	M/I			4			4		3	3		3	3		4		2	2		28
	Cs	4			4			3	3		6			4			2	2		28
Alsószentmárton	M/I	1		3			4	2		4		1	4	2		3	2		2	28
	Cs	4			4			5		1	5			5			3		1	28
ÖSSZESEN		9	1	34	12	4	36	19	11	41	18	9	30	21	14	21	20	12	20	

B=BEÁS, BM=BEÁS ÉS MAGYAR, M=MAGYAR, M/I= Munka/Iskola, Cs=Család

Az előrehaladott nyelvcserenek ellentmondanak a Hidason és főként az alsószentmártoni közösségben gyűjtött adatok. Az itt élő minden korosztály még főként a beás nyelvet használja. A gyerekek nem találkoznak olyan felnőttekkel, akikkel magyarul kellene beszélniük. Gyakran az iskolában szembesülnek először azzal, hogy ugyanarról a témáról magyarul is lehet (kell) beszélni. A felnőtt korosztálynak sincs szüksége a magyar nyelvre igazán, hiszen legtöbbször munkanélküliként otthon, családjuk és rokonaik körében töltik napjaikat. A beás egynyelvű közösségekből kikerülő fiatalok az iskolákban a magyar nyelvet szinte idegen nyelvként tanulják. Az iskolák többségéből hiányoznak azok a programok, amelyek a más kultúra előnyeinek felhasználásával átvezetnék a diákokat az iskola világába, s elvárásaikban nem a magyar egynyelvűséget, hanem a kétnyelvűséget preferálnák.

Példaértékűnek tartjuk az alsószentmártoni katolikus óvoda kétnyelvű programját, mely a család és az iskola közé „ver hidat” (Réger 1990). Öröndetes az a tény is, hogy az utóbbi években a hidasi cigánytelepről – ahonnan eddig senki, az utóbbi években egyre többen vágtak neki az érettségi megszerzésének, akik közül néhányan már a

felsőoktatásban tanulnak. E folyamat elindulásának háttérében egy olyan diákközösség áll, amely tagjainak már sikerült előnyé fordítani a származásukból eddig csak hátránnyá cipelt kétnyelvűséget.

Mind a két példaként említett helyzetben a kétnyelvűség és a beás nyelv tudása értékékként jelenik meg, és a magasabb iskolai végzettség elérésével a beállítódások még tudatosabbá is válnak, az etnikai identitás erősödése a nyelv megtartásában is kifejezésre jut.

E két közösségben a vizsgált adatok alapján úgy látjuk, hogy a nyelvcseres folyamata stagnál.

10. sz. táblázat

Nyelvválasztás különböző élethelyzetben a vizsgált településeken																		
Élethelyzetek	Tengelic (27 fő)			Hidas (28 fő)			Barcs (27 fő)			Bogyiszló (32 fő)			Nagybajom (24 fő)			Alsószentmárton (28 fő)		
	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M
Templom	0	0	21	2	0	24	3	1	23	0	0	32	0	0	3	20	0	8
Hivatal	0	0	27	4	0	24	0	0	27	0	0	32	0	2	17	1	0	27
Munka	0	0	27	4	10	6	2	7	17	1	1	30	0	3	9	8	1	19
bevásárlás	0	0	27	4	10	6	2	7	17	1	1	30	0	3	9	8	1	19
Iskola	0	0	27	6	4	18	0	3	24	0	0	32	0	2	7	6	0	22
Rokon	12	3	12	24	4	0	4	16	7	17	0	15	2	13	9	26	0	2
Szomszéd	3	1	23	18	8	2	6	8	12	7	0	25	1	9	14	28	0	2
Kolléga	1	1	25	6	8	6	1	12	12	2	0	30	0	5	8	17	1	10
szórakozás	2	1	24	6	12	10	2	15	9	5	2	25	0	12	10	27	0	1

11. sz. táblázat

Település	Élethelyzet	Az egyes korcsoportok nyelvhasználata (fő)																	
		10-14			15-19			20-29			30-39			40-49			50-		
Tengelic	M/I			M			M			M			M			M			M
	Cs			M			M	B		M	B	BM	M	B	BM	M	B	BM	M
Barcs	M/I			M		BM	M			M			M	B	BM	M			M
	Cs				B		M			M	B		M		BM	M		BM	M
Bogyiszló	M/I			M			M		BM	M			M			M			M
	Cs			M			M	B		M	B		M	B			B		
Nagybajom	M/I		BM	M		BM	M		BM	M			M		BM	M	B	BM	
	Cs			M		BM	M		BM	M		BM			BM	M	B	BM	
Hidas	M/I			M			M		BM	M		BM	M		BM		B	BM	
	Cs	B			B			B	BM		B			B			B	BM	
Alsószentmárton	M/I	B		M			M	B		M		BM	M	B		M	B		M
	Cs	B			B			B		M	B			B			B		M
ÖSSZESEN (fő)		9	1	34	12	4	36	19	11	41	18	9	30	21	14	21	20	12	20

Kiinduló kérdéseinket megvizsgálva előfeltevéseink beigazolódtak. A beás nyelvcseres folyamata elkezdődött, bizonyos helyeken szinte lezártnak tekinthető.

Azokban a közösségekben tapasztalható bizonyos megtorpanás, amelyek a rendszerváltás óta egyre inkább bezáródni látszanak.

Ahol a nyelvcsere szinte megtörtént, a különböző korúak nyelvhasználatában egyes élethelyzetekben e folyamat hasonlóságot mutat. Számunkra ez azt jelenti, hogy sok esetben nem generációk közötti, hanem generáción belüli nyelvcseréről beszélhetünk.

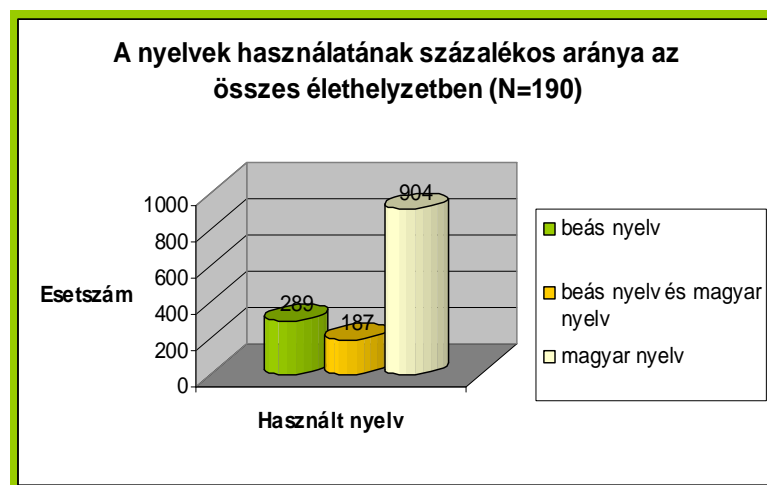
A földrajzi elhelyezkedés, valamint az egy-egy településen élők nem beásokkal kialakított kapcsolatrendszere nagymértékben befolyásolja a nyelvhasználatot. Azokra a közösségekre, melyek a társadalmi beilleszkedésnek csak bizonyos fokáig jutnak el, esetenként a nyelvcsere-folyamat stagnálása és a beás nyelv újraéledése jellemző.

A nyelvcsere-folyamat megfordulását figyelhettük meg olyan személyeknél, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Nem ritka az sem, hogy e nyelv újratanulásába fognak olyan fiatalok, akiknek szülei már nem használják aktívan a beás nyelvet. Számukra a beás nyelv ismerete hasznosítható tudás (érettségi tantárgy, nyelvvizsga lehetőség, többletpont továbbtanulásnál, bizonyos munkahelyeken nyelvpótlék). Mindez növelte e nyelv presztízsét, hozzásegítette, hogy tudatosan vállalt értékévé váljon.

A beás lakosság nyelvhasználatát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy sok olyan személlyel találkoztunk, akik minden élethelyzetben magyarul beszélnek, olyan személy azonban nem volt, aki csak a beást használta volna.

Résztevő megfigyeléseinket alátámasztották kutatásunk számszerű adatai is, melyek szerint valamennyi megkérdezettet figyelembe véve a magyar nyelv használata gyakoribb, mint a beásé.

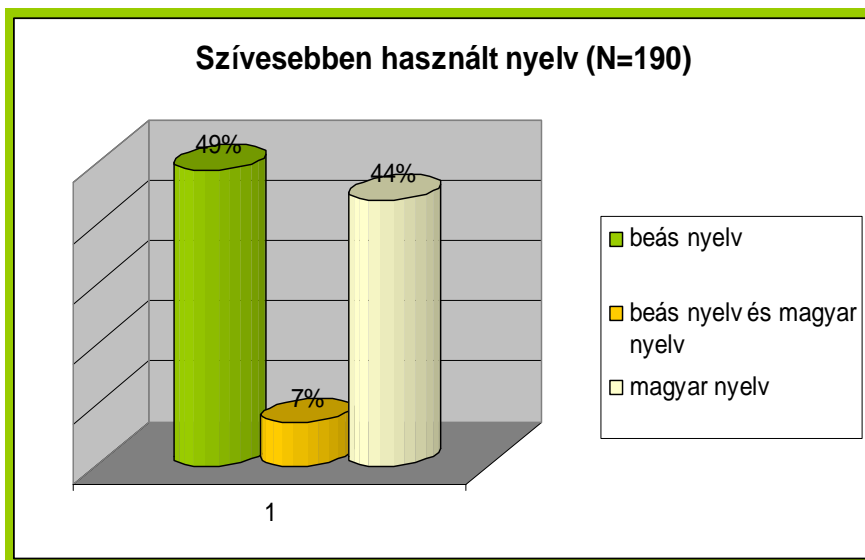
5. sz. ábra

Nyelvhasználat a vizsgált élethelyzetekben

A beállítódást mutató táblázat értékeiből látható, hogy miközben a magyar nyelv használata szélesebb körű, e két nyelv rangsorában a beás nyelvet mégis előbbre helyezik.

6. sz. ábra

Attitűdvizsgálat a szívesebben használt nyelvről

12. sz. táblázat

A vizsgált település	Megkérdezettek száma	Szívesebben használt nyelv (fő)		
		beás	beás és magyar	magyar
Tengelic	27	11	2	14
Hidas	28	22	2	4
Barcs	27	5	7	15
Bogyiszló	32	4	0	28
Nagybajom	24	11	1	12
Alsószentmárton	28	28	0	0
Összesen:	166	81	12	73

Nyelvcseré-helyzetben a nyelvmegtartás elsődleges bázisa a család. Ha a család szerepe a nyelvátörökítés során csökken, egy tudatosan átgondolt, több lehetőséget kínáló oktatási program megfelelő választása a nyelv és az azt beszélő közösség fennmaradásában kulcsszerepet játszhat. Így válhatnak az oktatási nyelvi jogok a legfontosabb nyelvi emberi jogokká.

Kutatásunk bizonyította, hogy a nyelvcseré a beás nyelv esetében is elkezdődött, ám közösségenként más-más stádiumban van. Egy közösség életében bekövetkezett,

nyelvcserében végződő társadalmi és nyelvi változások okai sokfélék lehetnek, ezért nem könnyű, sokszor lehetetlen meghatározni azt a pontot, ahonnan a nyelvcseré visszafordíthatatlanná válik. Többnyire csak a végpontját érzékeljük, az odáig vezető útról keveset tudunk.

4.3. TOVÁBBI VIZSGÁLATOK A BEÁS NYELVRŐL

A beás nyelv állapotáról, az elkezdődött nyelvcseréről árnyaltabb kép szerzése miatt további kutatások váltak indokolttá. Ezt segítette elő az MTA Nyelvtudományi Intézete és *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* projektuma¹². Ennek keretében lehetőség nyílt a nyelvcseré és a kétnyelvűség megvalósulási formáinak vizsgálatára nyolc magyarországi kisebbségi közösségben (beás, horvát, német, romani, román, szerb, szlovák, siket) azonos elméleti és módszertani keretben.

Az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék az MTA Nyelvtudományi Intézet két munkatársának Borbély Annának és Bartha Csillának a koordinálásával e közösségek számos kutatója és terepmunkása vett részt a vizsgálatban. A kutatási eredmények összevethetősége, a nyelvi közösségekben zajló folyamatok együttes értékelése miatt a koordinátorok egységes kérdőívet (vö. a 3. számú mellékletet) és vizsgálati szempontrendszert dolgoztak ki a projektumban részt vevő kutatók számára. Ennek fontossága abban van, hogy egy-egy nyelvi közösség vizsgálati eredményei összevethetőek a kutatásban résztvevő összes nyelvi közösségével. A terepmunkát nyolc nyelvi közösségben végeztük, az adatokat a kutatók az általuk választott munkatársakkal, terepmunkásokkal dolgozták fel. Az adatok számítógépes kódolását és statisztikai elemzését Vargha András matematikus-statisztikus végezte el.

4.4. A BEÁS NYELV SZOCIOLINGVISZTIKAI VIZSGÁLATÁRÓL

A projekt keretében megvalósult kutatás beás nyelvi közössége egy Baranya megyei községben, a Pécshez közeli Mánfán él. Választásom azért esett erre a településre, mert bár a beások aránya a falu lakosságához képest csak 15%, s előzetes ismereteim voltak arról, hogy e nyelvi közösségben még nem zárult le a nyelvcseré. A

¹² A projekt az NKFP5/126/2001. számú pályázatának keretében valósult meg.

mánfai beások ugyan már nem zárt telepi viszonyok között élnek, de könnyen meghatározható utcákban laknak – a falu nem cigány lakossága között elvegyülve. Nem ritka az sem, hogy két-három beás család egymás szomszédságában él.

Az 1990-es évek elején végeztem e településen először néprajzi gyűjtőmunkát Kovalcsik Katalinnal az MTA Zenetudományi Intézetének munkatársával, így pontos ismereteim voltak arról, hogy a faluban élő beások még beszélnek anyanyelvüket, feltételeztem, a szülőképes generáció körében is megfigyelhető e nyelv átörökítése.

Terepválasztásomban motivált Pécs közelsége is, és Egregyi Borbála egy számomra régóta ismert, anyanyelvét jól beszélő beás származású helyi lakos, aki kiváló nyelvtudásával, jó kapcsolatteremtő készségével nagyon sokat segített a kérdőívek kitöltésében és az adatközlők megtalálásában.

A kutatás elvégzéséhez 70 adatközlőre volt szükségem, és úgy ítélt meg, Mánfán megtalálom az összes – a közös kutatás számára kidolgozott mintában meghatározott – személyt, akiket a kutatás elvégzése érdekében megkérdezhetek.

A terepmunkát 2003 szeptemberétől decemberéig végeztem el.

4.4.1. A vizsgálat helyszínéről: Mánfa bemutatása

8. sz. ábra

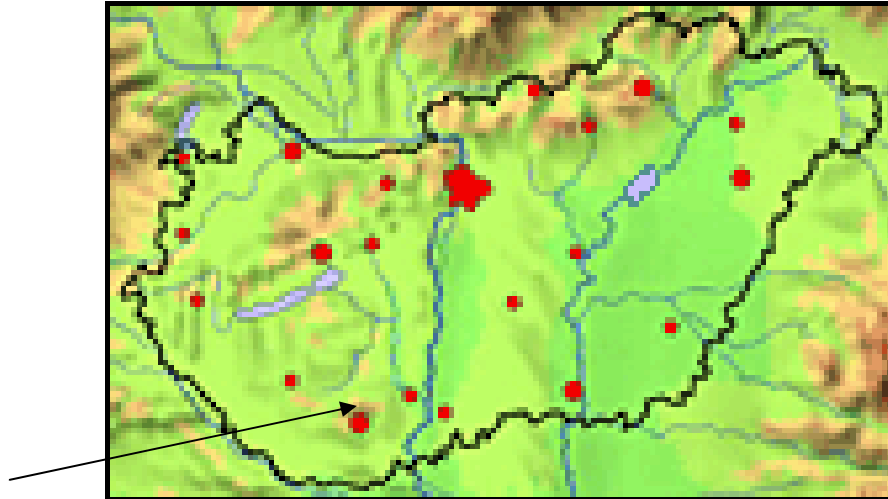
(A mánfai hagyományőrző együttes)

Mánfa dél-magyarországi kistelepülés, mely Baranya megye központjától, Pécestől 9 km-nyire található. A dél-dunántúli régióban közepes nagyságú falunak számít. A Baranya Megyei Statisztikai Évkönyv 2002 évi adatai alapján a falu lakónépessége 896 fő. A viszonylag kevés lakója ellenére nagy bel-és külterület tartozik hozzá, ami szellőssé és kicsit furcsa szerkezetűvé teszi Mánfát. Dimbes-dombos, délről és keletről

erdőkkel körülölelt völgyben terül el, dombnak felfutó utcácskákkal, szétszórtan elhelyezkedő házakkal, lépcsősorokkal, kanyargó ösvényekkel.

A falu könnyen megközelíthető: a 66-os számú úton, pontosan Pécs és Komló között található.

9. sz. ábra

Mánfa

4.4.2. A település történetéről és jelenéről – röviden

Mánfa már az Árpád-korban is önálló település volt. A történeti Mánfa és a volt Budafa majd Pécsbudafa a közelmúltig (egészen 1949. január 1-ig, a két település egyesüléséig) önálló települések voltak. Későbbi változás az így bővült Mánfa Komló városhoz való csatolása, mely 1958-ban történt meg. E viszony 1991-ig tartott, amikor a község népszavazás útján ismét önállóvá lett (Erdődy 1993).

Az iparosodás előtt a mezőgazdaság mellett a fakitermelés és a homokkő-bányászat szolgálta az itteniek megélhetését. A budafai homokkőbányából származnak, például a pécsi Bazilika sarokkövei. Még a 20. század ötvenes éveiben is parasztszekereken hordták a fát Pécsre a mánfaiak, valamint néhány jelentős malom is működött a településen.

1881-ben Engel Adolf megnyitotta az első komlói feketeszén-tárnát. Komlón és környékén egyre többen kerestek munkát a bányában. A 20. század első évtizedeiben a mánfai parasztok gyermekei is egyre inkább a veszélyes földalatti munkát választották a „földtúrás” helyett – meghagyták azt az asszonyoknak.

Az 1950-es években politikai döntés volt Komló „szocialista bányavárossá” fejlesztése. Ez a döntés évtizedekre meghatározta e kistérség életét. A bányavállalat és kiszolgáló üzemei mágnesként vonzották az ország minden részéből az embereket.

A Komlóhoz való csatolás az önálló települési lét ideiglenes megszűnését jelentette, egyúttal teljes kiszolgáltatottságot a közeli városnak. Elmaradt fejlesztések (út, bolthálózat, telefon, stb.), gazdáltság jellemezte hosszú évtizedekig a települést. Nem jelentette azonban a hagyományos falusi közösségi létformák, a „szabadság kis köreinek” megszűnését – tűzoltóegylet, színjátszókör, gondosan ápoltságok, a gyakori társadalmi munkák tartották egyben a faluközösséget.

A falu társadalmában még egy jelentős változás történt: Komlórról a környező településekre – így Mánfára is – kitelepítették a cigányokat. Ekkortól a Mánfán élő cigányok aránya folyamatosan 10-15% körül mozgott. Ők belenőttek a falu életébe, tréfás anekdoták, ragadványnevek¹³ fűződnek hozzájuk, s ezek hozzátartoznak Mánfa folklórkincséhez. Sohasem voltak ellentétek a magyarok és a helyi cigányság közt – az itteni beások a falu társadalmának szerves részeivé váltak. A „régimánfai cigányokat” még ma is sokan emlegetik szeretettel.

Napjainkban 35 beás család él a faluban. Valamikor, a falu mellett a Vöröshegyen volt a cigánytelep, ott most mindössze három család él. Ma a beások főleg az Óvoda, Fábrián Béla, Budafa és Németh utcában élnek. A falu beás lakosságából csak nagyon keveseknek van állandó munkája. Korábban sokan dolgoztak a környék bányáiban, ám a bányák bezárása óta legtöbbször munkanélküli vagy alkalmi munkákból él.

A településen nincs iskola, az iskoláskorú diákok a közeli Komló vagy Pécs város általános iskoláiba járnak.

Az 1996/97-es tanév óta Mánfán működik a Collegium Martineum Középiszkolai Tehetséggondozó Kollégium, mely kb. 60 cigány fiatalnak jelent hétközi otthont, akik Pécs és más környékbeli városok érettségire adó középiskoláiban tanulnak. Az intézmény léte önmagában modellértékű, nem csak a faluban élő cigányok, de a régió számára is presztízsemelő e kollégium és tevékenysége.

Az elmúlt évek során további kedvező fordulat is bekövetkezett, egyre többen költöznek ki Mánfára a közeli városokból – fiatalodik a falu.

¹³ Mivel a falu beás lakossága körében a vezetéknevek gyakran ismétlődtek (Orsós, Bogdán, Kalányos, Ignác stb.), szükség volt ezekre a ragadványnevekre. Ezek kialakulásában több tényező játszott szerepet: gyakran a család anyagi helyzete, vagy a családfő valamely személyiségjegye szolgáltatott ehhez alapot. Ilyenek pl. 'Styopu' – a sánta, Áná száráká, – a szegény Anna, Unturosu – a zsíros, a „gazdag”.

A foglalkozási, s ezzel párhuzamosan a társadalmi szerkezet differenciáltabbá, sokszínűbbé vált. Az építési vállalkozástól a csiga- és makkgyűjtésen keresztül a talpmasszázsig sok mindenfélével foglalkoznak az emberek.

1997. májusában komplex falufejlesztő célokkal (mely célok a korábbi ötletek alapján fogalmazódtak meg) megalakult a Mánfáért Egyesület. A Cigány Kulturális Egyesülettel közösen ez a csoport vált az Önsegítő Mezőgazdasági Csoport befogadó, segítő keretévé. A Kovács János vezette mánfai Cigány Kulturális Egyesület, ugyancsak kiemelkedően működő közösség. A közel 30 (köztük több nem roma származású) tagú hagyományörző együttes a népzenei együttesek országos minősítő rendezvényén először 2003-ban, és 2005-ben második alkalommal kapott „Aranyfokozat” minősítést.

Kéthavonta jelenik meg a Mánfai Újság, alkalmanként pedig a falutévé. Mindkettő nyelvhasználata magyar nyelvű. Évente rendszeres program a településen a szüreti bál és a falunap.

4.4.3. A kutatás tárgya és céljai

E kutatás során arra vállalkoztam, hogy – a beás nyelvi közösség tagjaként – összefoglaló leírást készítek – a terepmunka elvégzése után – a mánfai beások nyelvi helyzetéről, nyelvhasználatáról, különös tekintettel a közösség nyelvi és társadalmi attitűdjeire, sztereotípiáira. Ez a vizsgálat folytatása az előzőekben bemutatott 2000-ben elkezdett, – hat településre kiterjedő – beás szociolingvisztikai kutatásnak. Segítségével a beás nyelv állapotának és helyzetének felmérésén túl, a nyelvmegőrzés lehetőségeire is rá kíván világítani. A kutatás eredményei remélhetőleg alapjául szolgálhatnak további segédanyagok kidolgozásának, amelyek segítségével a kutatás eredményei a gyakorlatban, legfőképpen a kisebbségi oktatásban és a kisebbségi közösségépítésben hasznosíthatók.

A beások nyelvhasználatáról szóló összegzés készítése nagyon időszerűnek mutatkozott, hiszen keveset tudunk a magyarországi beások nyelvi közösségeinek helyzetéről. Mivel e kutatás része az előzőekben említett közös – nyolc nyelvi közösséget vizsgáló – projektnek, a beások nyelvi helyzete összehasonlíthatóvá válik Magyarország más nemzeti és etnikai kisebbségének nyelvi helyzetével. A különbségek és hasonlóságok feltárása pedig, feltételezésem szerint, hozzásegíthetnek a beás nyelvet is érintő, máig hiányzó, átgondolt nyelvi tervezési koncepció kidolgozásához.

Terepmunkám során a magyarországi beás–magyar kétnyelvű közösségben élők nyelvi helyzetét vizsgáltam. Vizsgáltam a szóban forgó kategóriák variabilitását két szociolingvisztikai változó – az adatközlők életkora és neme – mentén; közösségi csoportokként, életkoronként valamint nemenként összehasonlítottam a kapott adatokat.

A nyelvcseré-nyelvmegőrzés kontinuumában képet kívántam alkotni a mánfai beás nyelvi kisebbségekben zajló nyelvi–társadalmi változásokról, a kétnyelvű beszélők nyelveinek funkcionális munkamegoszlásáról, a verbális repertoár átrendeződéséről, valamint az interetnikus kommunikáció mikéntjéről.

4.4.4. A kutatás módszerei

A kutatási célok vizsgálatához a fent bemutatott települést választottam ki, ám hat adatközlőt egy másik vizsgálati helyszínen kérdeztem meg, melynek okairól később tesztek említést. .

A vizsgálat során értelmezett minta alapján – előre meghatározott kritériumok: nem, életkor, iskolai végzettség – szerint választottam ki az adatközlőket. Az adatgyűjtés módja kérdőíves vizsgálat, ám a kérdőívet a közösség nyelvén – jelen esetben beás nyelven – kérdeztük le. A kérdőív kitöltését hangszalagon rögzítettük.

A kérdőívek lekérdezése során – résztvevő megfigyelőként – további információkat gyűjtöttünk a közösségek, családok nyelvi szokásaikról.

Amennyiben adatközlőink nem fáradtak el a majdnem egyórás irányított beszélgetés után, kötetlenebb témákról is eszmecsere folytattunk, amit a magnószalagokon szintén rögzítettünk. Ezek a beszélgetések gyakran valósabb adatokat szolgáltatnak egy-egy beszélő nyelvi szokásairól, nyelv iránti attitűdjéről, mint a konkrét kérdésekre adott válaszok.

E módszereken kívül megfigyelést végeztünk a családokon kívül a település különböző intézményeiben (boltban, a kultúrházban, buszmegállóban, templomban). Fotókat készítettünk (*lásd 5. sz. melléklet*) a település falunév táblájáról, a templomról, régi épületekről, hagyományos mesterségeket folytató emberekről, megélhetést biztosító tevékenységekről stb. A temetőben beás nyelven íródott sírfeliratok után is kutattam, ám nem sok eredménnyel: beás nyelvű sírfelirat nincs a mánfai temetőben.

4.4.5. A minta

Az adatközlők száma összesen 70 fő, 35 férfi, 35 nő. Mivel számos szociolingvisztikai kutatás eredménye bizonyítja, hogy a férfiak és nők eltérő nyelvi viselkedést mutatnak, ezért tartottuk fontosnak a nemek figyelembevételét. A legidősebb életkori csoportban (61– 80 év) a populációra jellemzően nagyon kevés beás lakost találtam, így e paramétereket a kutatás folyamán – ahogy erre már utaltam is –, módosítani kényszerültem, mivel az előzetesen meghatározott életkorra és iskolai végzettségre vonatkozó előírásokat betartva, nem tudtam volna a mintához elegendő adatközlőt találni. A település teljes beás lakossága körében nem találtam a 61– 85 év között elegendő férfit, még az iskolai végzettség figyelmen kívül hagyásával sem, így ahhoz, hogy a vizsgálati minta e korcsoportra is értelmezhető legyen 5 férfit és egy nőt kellett egy hasonló szerkezetű településről (Bogyiszló) megkérdezniem.

Az iskolai végzettségre vonatkozó kiinduló kategóriák (alapfokú, középfokú, felsőfokú végzettség) teljes átalakításra szorultak, mivel a település beás lakossága körében felsőfokú végzettségű egyáltalán nincs, érettségivel mindössze ketten rendelkeznek, s az idősebb korcsoportban viszonylag sokan vannak, akiknek semmiféle iskolai végzettségük nincsen, írni–olvasni nem tudnak. Ezért az iskolai végzettség 3 kategóriája a beások esetében az alábbiak szerint módosult: az adatközlő iskolai végzettsége 8 általánosnál kevesebb; rendelkezik 8 általánossal; szakmunkás, azaz 8 általánosnál magasabb végzettséggel rendelkezik.

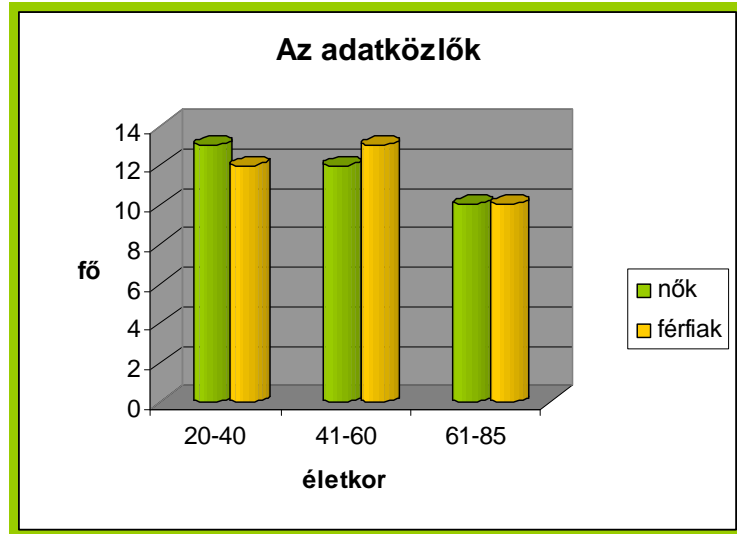
A statisztikai feldolgozás során a varianciaanalízis eredményeinek megbízhatósága és érvényessége miatt a tervezetthez képest az alábbiak szerint módosult a vizsgálati minta.

13. sz. táblázat

Az adatközlők megoszlása életkor, nem és iskolázottság szerint

Életkori csoportok	8 általánosnál kevesebb				8 általános				szakmunkás			
	Tervezett		Megvalósult		Tervezett		Megvalósult		Tervezett		Megvalósult	
	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ	FÉRFI/ NŐ
20-40	-	-	-	-	5	5	6	6	5	5	7	7
41-60	5	5	4	4	5	5	5	5	5	5	3	3
61-80	5	5	4	8	5	5	6	2	-	-	-	-
Össz.	10	10	8	12	15	15	17	13	10	10	10	10

10. sz. ábra

Az adatközlők életkori csoportjai /N=70/

14. sz. táblázat

Az adatközlők neme és életkori csoportjai			
Életkori csoportok	Teljes	Férfiak	Nők
20-40	25	12	13
41-60	25	13	12
61-85	20	10	10
Összesen	70	35	35

5. AZ EMPÍRIKUS ADATOK ELEMZÉSE

5.1. NYELVVÁLASZTÁS

5.1.1. Az életkor és a nem hatása a nyelvválasztásra

Az életkor és a nyelvválasztás változói közti kapcsolat vizsgálatára kétféle statisztikai módszert alkalmaztam. Egyrészt az életkor és a nyelvválasztás összefüggését elemeztem több változó függvényében a statisztikai szignifikancia szint vizsgálatával, másrészt a kétszemponos, független mintás varianciaanalízis statisztikai módszerével azt néztem meg, hogy a nyelvválasztás hogyan függ össze a nemmel és korrall a vizsgált mintában. A teljes kérdőív a mellékletben található, a vizsgált kérdések számát zárójelben közlöm (k32–k55).

A beás nők életkora és nyelvválasztási szokásai között – az édesanyjával folytatott kommunikáció nyelvére (k32) kérdezve –, igen szoros és erősen szignifikáns negatív kapcsolat figyelhető meg ($n=35$, $\tau\text{-}b=-0,728$, $p<0,01$): az idősebbek általában többet beszélnek édesanyjukkal saját kisebbségi nyelvükön, mint a fiatalabbak.

A beás férfiak esetében ugyanezt a kérdést (k32) vizsgálva a kapcsolat az életkor és a nyelvválasztás között hasonló, mint a nőknél ($n=35$, $\tau\text{-}b=-0,512$, $p<0,01$).

Ha a nyelvválasztást a különböző beszélgetőtársak vonatkozásában is vizsgálom, az állapítható meg, hogy míg a nőknek a szüleikkel, nagyszüleikkel, testvéreikkel, házastársukkal folytatott kommunikációjára ugyanez a szignifikáns negatív kapcsolat jellemző ($p<0,01$), addig a gyerekekkel történő kommunikáció során különbség tapasztalható a nyelvválasztásban, attól függően, hogy a gyerek még óvodás- ill. iskoláskor előtt áll-e, vagy sem. Amíg a gyerekek nem járnak iskolába, az életkor és a nyelvválasztás kapcsolata ugyanilyen szignifikáns, ám iskoláskor után a szignifikancia megszűnik. A mánfai beás szülők addig, míg gyermekük az elsődleges szocializáció színteréről nem lép ki, beás nyelven beszélnek, ám, ha gyermekük a másodlagos szocializáció színterével kerül napi kapcsolatba, kódváltás történik, s a nyelvhasználatban az intézményi szocializáció nyelve – a magyar nyelv – dominál a kommunikációban, megkönnyítendő gyermeke beilleszkedését.

A továbbiakban e negatív kapcsolat lassú változása azt mutatja, hogy a fiatalabbak már kevésbé választják a beás nyelvet. A nők az édesanyjukkal való kommunikációban

(p-63,0) főként beásul beszélnek, az iskoláskor előtt gyermekeikkel (p-55,19) is inkább beásul beszélnek, iskolába járásuk idején azonban ez a tendencia megváltozik (p-36,6; p+32,2). A kommunikációban már nem a beás nyelv dominál: hasonló arányban beszélnek mindkét nyelven – magyarul és beásul egyaránt.

Az adatok vizsgálata során jól látható, hogy a beás nők gyerekekkel már kevésbé, az unokáikkal nagyszülőként jóval többet beszélnek beásul. A beás férfiak esetében a nyelvválasztás kiegyenlítettebb, ám csak a testvérekkel való nyelvválasztásig szignifikáns. A házastárssal való nyelvválasztásnál is csak tendenciaszerűen érvényes, hogy a férj–feleség inkább beásul beszél egymással. A férfiak esetében szintén igazolást nyer, hogy gyermekükkel iskolába, óvodába járás előtt gyakrabban beszélnek beásul, ám náluk az unokákkal való beszélgetés során a beás nyelv használata nem lesz gyakoribb, ahogy ezt a nőknél megfigyelhettük.

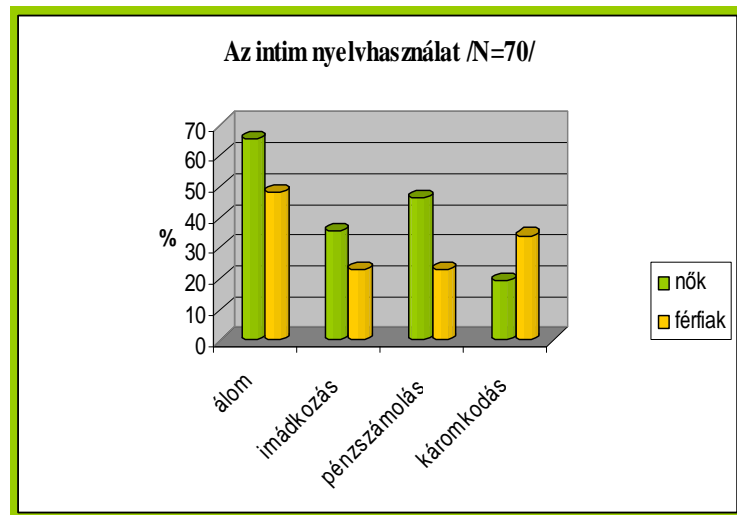
A beás nők nyelvválasztása és életkora közötti szignifikancia azt mutatja, hogy minél idősebb egy nő, annál inkább beás nyelven szólal meg, ha (k44) barátaival, ismerőseivel, vagy falujában élő beásokkal találkozik a városban (k50).

A beás férfiak számára az életkor előre menetelével egyre nagyobb problémát jelent, hogy az orvossal nem tud anyanyelvén (beásul) beszélni (szignifikáns $p < 0,05$).

A nők esetében ez erre a kérdésre kapott adat nem szignifikáns.

Ha a pszicholingvisztikai szempontból kiemelt területeken az úgynevezett gondolati vagy belső „intim” nyelvhasználati színtereken (imádkozás, álom, káromkodás) vizsgáljuk az adatközlők nyelvhasználatát, és ennek összefüggését az életkorral, megállapíthatjuk, hogy az álom nyelve esetében nemek közötti különbségek nincsenek, a kapcsolat nők és a férfiak esetében egyaránt szignifikáns negatív kapcsolatban áll az életkorral, azaz minél idősebb adatközlőről van szó, annál inkább a beást jelöli meg az álmában használt nyelvnek. (nők 0,789; férfiak 0,464)

11. sz. ábra

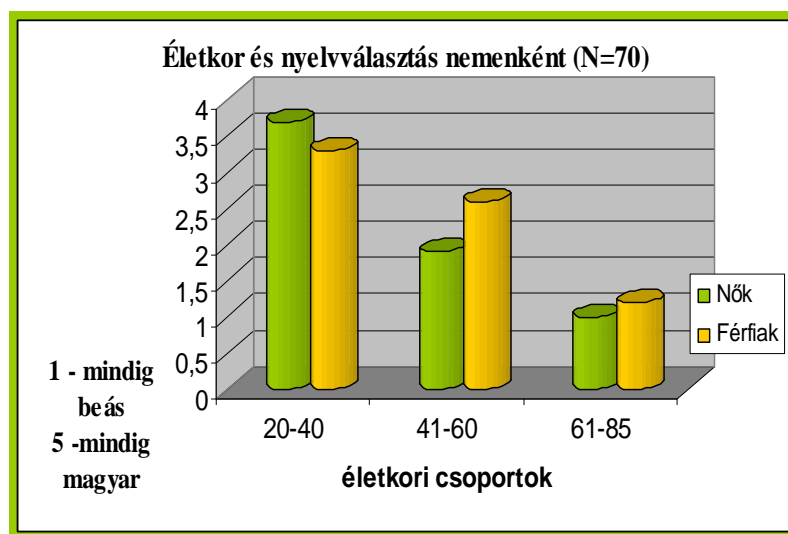

Az ún. 'intim' nyelvhasználat

Az imádkozás nyelvének vizsgálata során a nőknél az előzőhöz hasonló eredményt tapasztalhatunk, amely szignifikáns ($p < 0,01$), a férfiak esetében azonban csak a tendencia-szerűség figyelhető meg. A pénzsámolás során történő nyelvválasztás a beás nők esetében ugyanilyen erős szignifikáns kapcsolatot mutat az életkorral, a férfiak esetében ez azonban nem igazolható. Náluk inkább a káromkodás esetében érvényes, hogy a nyelvválasztás során inkább a beásra esik a döntés.

Ha azt a kérdést vizsgáljuk, hogy melyik nyelven beszélnek többet adatközlőink (k62), azt láthatjuk, hogy mind a nők, mind a férfiak esetében erősen szignifikáns negatív kapcsolat van az életkorral, tehát az idősebbek egyértelműen többet, a fiatalok pedig egyértelműen kevesebbet beszélnek beásul.

12. sz. ábra

Nyelvválasztás életkor és nem alapján /N=70/

A varianciaanalízis összefoglaló táblázata szerint csak az életkornak van szignifikáns hatása az édesanyjával történő beszélgetés nyelvének megválasztásakor (k32-re). Az átlagokból kiolvasható, hogy az életkor növekedésével a nyelv választás a beás nyelv irányába tendál. A három életkori szint¹⁴ páronkénti összehasonlítása erősen szignifikáns eltérést mutat (T1–2 5,40; T1–3 12,92; T2–3 7,30) e kérdés vizsgálata során.

A táblázat további adatai a három életkori csoportba sorolt adatközlők nyelv választását mutatja, különböző szereplőkkel. A kapott eredmények (1–5)¹⁵ közül a kisebb eredmények a kisebbségi nyelv használatát, a nagyobbak a magyar nyelv használatát mutatják.

15. sz. táblázat

A három életkori csoport tagjainak nyelv választása			
	20-40	41-60	61-80
K32-Édesanyjával	3.551	2.304	1.100
K33-Édesapjával	3.682	2.514	1.125
K34-Anyai nagyszülőkkel	3.074	2.317	1.500
K35-Apai nagyszülőkkel	3.329	2.715	1.500
K36-Testvéreivel	3.667	3.426	1.700
K37-Házastársával	3.350	3.917	2.050
K38-Gyermekeivel	4.000	4.278	3.000
Isk. kor előtt	4.087	4.222	2.500
K44-Barátaival, ism. vel	3.907	3.300	2.550
K50-falusi beásokkal városban	3.311	2.635	1.600
K52-Álom	4.331	3.342	2.150
K54-Pénzszámolás	4.548	4.163	3.050

A nem és az életkor közötti korrelációt vizsgálva megállapítható, hogy az együttjárás nem csupán korfüggő, hisz szignifikáns eredményeket kapunk három változó vizsgálata során is, (k37, k44, k52), ami azt mutatja, hogy e változók esetében a korreláció más összefüggést takar a különböző korú nők, ill. férfiak esetében.

¹⁴ A vizsgált három életkori csoportok: T1= 20-40 év; T2=41-60 év, T3=61-85 év közöttiek

¹⁵ A kódok jelentése: (1) Mindig beásul (2) Általában beásul (3) Beásul és magyarul (4) Általában magyarul (5) Mindig magyarul

A Milyen nyelven álmodik? – kérdést vizsgálva, elmondható, hogy míg a legidősebb nők inkább beásul, addig a velük egy korcsoportba tartozó férfiak inkább magyarul álmodnak. Nagyobb különbség látszik a második korcsoportban (41–60) lévő nők és férfiak esetében. A beás nők általában beásul vagy mindkét nyelven, addig a férfiak általában magyarul álmodnak. A legfiatalabb korosztályban az álom nyelve már csak a magyar, s bár nem számottevő, mégis érdekes, hogy az előző két korcsoporttal ellentétben, a nők nagyobb aránya álmodik magyarul, mint a férfiak esetében.

A szintátlagok Games-Howel-féle páronkénti összehasonlítása szignifikáns eltéréseket mutat mindhárom életkori csoport (T1–3 és T2–3) összehasonlítása esetében az álomban történő nyelv megválasztáskor, ha különböző családtagokkal és beszélgetőpartnerekkel állnak szóba.

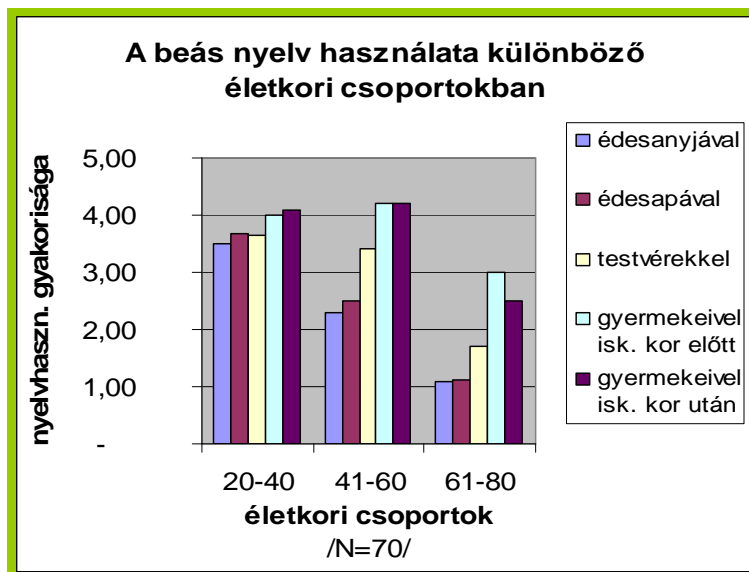
5.1.2. Nyelvválasztás a különböző családtagokkal (k32–k55)

A kétdimenziós gyakorisági vizsgálat eredményei alapján a továbbiakban azt vizsgáltam meg, hogy adatközlőim családtagjaikkal milyen nyelven beszélnek (k32, k33, k34, k35, k36, k37, k38, k38b, k39).

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a nem és az életkor változóit összevetve szignifikánsan negatív kapcsolat figyelhető meg: azaz a férfiak is, a nők is minél fiatalabbak, annál kevésbé beszélnek beásul, míg az idősebbek szívesebben választják a beást a kommunikáció nyelvének.

A beás férfiaknak kiegyenlítettebb a kapcsolata a beás nyelvvel, mint a nőké, bár dominánsan náluk is a kor és nyelvválasztás közti negatív kapcsolat érvényesül: míg a fiatalok már inkább magyarul, addig az idősebbek inkább beásul beszélgetnek családtagjaikkal.

A különböző családtagokkal történő nyelvválasztás során a nemek között nincs nagy különbség. A három korcsoportot vizsgálva, s a nyelvválasztás átlagai alapján elmondható, hogy a szülőkkel, nagyszülőkkel való kommunikáció során közel hasonlóan választanak nyelvet a férfiak és nők.

A beás nyelv használata a különböző életkori csoportokban

(1) Mindig beásul (2) Általában beásul (3) Beásul és magyarul (4) Általában magyarul (5) Mindig magyarul

A mintaátlagokat tekintve fokozatos elmozdulás figyelhető meg a fiatalok nyelvhasználatában (3,329; 3,667; 3,350; 4,00, 4,087), mely szerint ők már általában a magyar nyelvet használják gyerekeikkel. Az idősek nyelvválasztási átlaga (1,500; 1,700; 2,050; 3,00; 2,50), bár jóval kisebb mértékben, ám mégis mutat a magyar nyelv gyakoribb használatát jelző elmozdulást.

E kérdést vizsgálva egy helyen figyelhető meg látszólagos törés (38b), amikor is a kérdés arra irányult, hogy a gyermekeivel milyen nyelven beszél mindaddig, míg azok nem járnak óvodába, iskolába. A nők válaszai alapján az iskolába járás előtti érték szerint inkább beásul ($n=31$, τ -b 0,378 $p<0,01$), a gyermek iskolába járása idején pedig többet beszélnek magyarul (τ -b 0,053); és ugyanez figyelhető meg a férfiaknál is ($n=26$ τ -b 0,252).

Feltehetően a tudatos nyelvválasztás járult hozzá e tendencia kialakulásához, s az adatközlők szerint az az érzés, hogy a többségi nyelv használata előnyösebb a gyermek számára, annak van piaci értéke, azzal tud csak boldogulni az iskolában, míg az anyanyelv legfeljebb a családon belüli érintkezésben lehet csak fontos. A beás nyelv presztízsének alakulásában fontos szerepet játszik az oktatáspolitikai. Ennek részletes ismertetése a Beás nyelv oktatása című részben található.

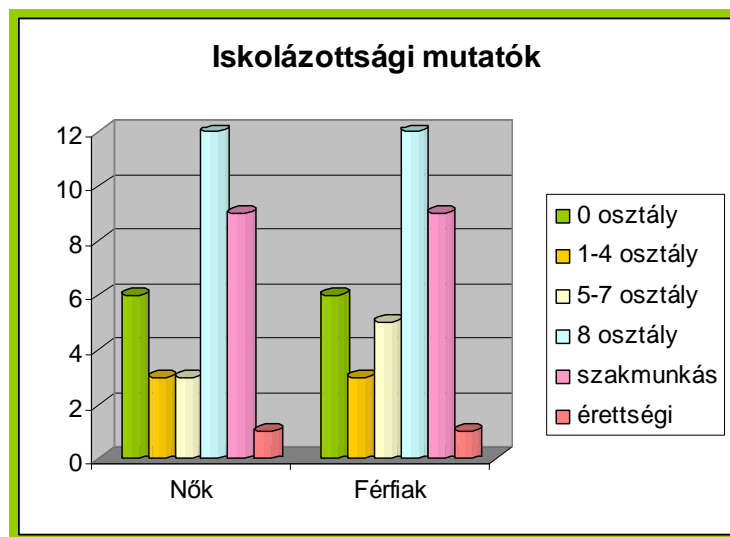
5.1.3. A nyelvválasztást befolyásoló tényezők

5.1.3.1. Az iskolázottság

Adatközlőim két fő kivételével (3,5%) csak alapfokú végzettséggel rendelkeznek (96,5%), az idősebb korosztályból pedig nagyon sokan nem tudnak írni-olvasni. (12 fő). A mintában tehát felsőfokú végzettséggel rendelkező nincs, az egész településen nem találtunk a két érettségizetten kívül magasabb iskolai végzettséggel rendelkező beás embert.

A cigányok ma Magyarországon egy nemzetiségi gimnáziummal rendelkeznek, mely Pécssett működik 1994 óta. Bár Mánfa Pécsstől alig 10 km-re fekszik, a vizsgálati mintámban található két érettségivel rendelkező nem ott szerezte érettségi bizonyítványát.

11. sz. ábra

Az adatközlők iskolai végzettsége /N=70/

A mánfai adatközlők iskolázottsági állapota tükrözi a magyarországi cigány népesség iskolázottsági helyzetét is. Az eddigi szociológiai vizsgálatok tükrében elmondható, hogy cigány gyerekek 31,3%-a fejezi be általános iskolai tanulmányait 14 éves korára, míg 77,75-ük jut el ide 18 éves korára. A cigány és nem cigány tanulók iskolai esélyeiről elmondható, hogy bár többszörös a magyarokhoz képest az általános iskolát el nem végzők, vagy a nyolcadik osztály után tovább nem tanulók aránya, a cigány tanulók esélyegyenlőtlenségének kulminációs pontja a középiskolában való

továbbtanulás során alakul ki. Kevesen jutnak középiskolába, a középiskolai tanulmányok alatti lemorzsolódás is valószínűbb, mint a magyar tanulók esetében. A szakmunkásképzés nyújtott esélyt a cigányság számára befejezett képzettség elérésére, a szakmunkás képzés rendszere azonban összeomlott a nagyüzemi bázis felszámolásával (Forray, 2000:10).

5.1.3.2. A vallásgyakorlás

Az adatközlőim 90,7%-a katolikus, és csak nagyon kevés 9,3% közülük a református. Bár a minta e tekintetben nem reprezentatív, feltételezésem szerint a populáció egészét vizsgálva is hasonló eredményre juthatnánk.

A gyakorisági eloszlás szerint adatközlőim 38,2%-a soha nem jár templomba. Olyan beás embert sem találtam a faluban, aki hetente többször járna oda. A legtöbben (52,9%) félévente egyszer látogatnak el a templomba. Az adatközlőkkel folytatott beszélgetésekből az is kiderült, hogy ez a két alkalom az év során általában a karácsony és a húsvét.

A Központi Statisztikai Hivatal 2002 évi adatai alapján a mánfai lakosság 63,8%-a római katolikus; 0,9%-a görög katolikus; 6,3%-a református; 0,7%-a evangélikus; más egyházhoz, felekezethez tartozik: 1,2%; nem tartozik egyházhoz, felekezethez: 19,9%; ismeretlen, a KSH erre vonatkozó kérdésére nem válaszolt: 7,3%

A település rendelkezik egy török időket is megélt, XII. században épült román stílusú kis templommal. Ez a Sárló Boldogasszony tiszteletére szentelt templom festői völgyben, a településtől nyugatra található. Először a XII. század végén bővíthették. A XIV. században újból átalakították, és közel kétszeresére növelték a belső terét, kívülről támpilléres fallal zárva le. A templom a török hódoltság alatt is éppen maradt.

A faluban zártláncú falutévé működik, amely az egyéb közérdekű események mellett az Árpád-kori római katolikus templomban tartott szentmiséket is közvetíti a település lakóinak vasárnap délelőttöknként.

Az Árpád-kori templomban magyar nyelven folynak a misék. A misét gyakran az alsószentmártoni plébános, Lankó József celebrálja. Alsószentmárton Baranya megyében található település, ahol a tisztelendő kivételével mindenki beás származású. Évek óta beás nyelven zajlanak az alsószentmártoni istentiszteletek is. A tisztelendő mellett dolgozó helyi cigány származású templomszolgák aktív részvételével és nyelvfordítói tevékenységüknek köszönhetően az ima, a prédikáció és egyes énekek is a

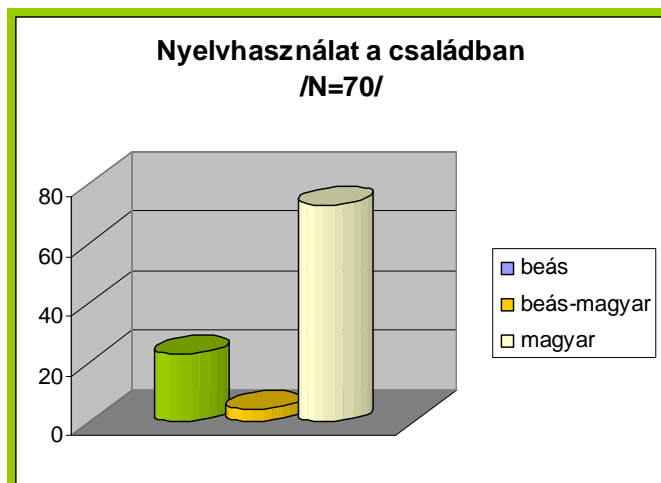
beás nyelv általuk beszélt dialektusában – muncsánul hangzanak el. A katolikus pap maga is beszéli és használja a muncsánt nem csak az istentiszteleteken, de a falu lakóival történő hétköznapi kommunikációban is. Ennek híre a régióban közismert, ezért számos érdeklődő látogatja hétvégi szertartásaikat, vagy ott az alsószentmártoni katolikus templomban tartja gyermekei keresztelőjét.

Mánfai adatközlőim esetében is igazolódott a beszélgetések során, hogy sokuknál az évi kétszeri templomi szertartáson való részvétel nem a lakóhelyükön történik, hanem az eddig említett Alsószentmártonban. Mára már az is hagyománnyá vált már, hogy az alsószentmártoni katolikus pap látogat el a mánfai, műemléki védettségű középkori templomba, és ott is tart beás nyelven istentiszteleteket. A mindkét helyen zajló szertartások nyitottak, és mivel másutt nem folynak beás nyelvű misék az országban, ezért kivételes és nagyon fontos eseménynek számít egy-egy család életében az ezeken a szertartásokon való részvétel.

Ha a kétdimenziós gyakorisági mutatók alapján vizsgáljuk a templomba járás és a nyelvhasználat összefüggését a mánfai adatközlőknél, megállapítható, hogy a templomba járó nők a szülőikkel történő kommunikáció során gyakrabban választják a beás nyelvet ($n=34$ tau-b=0,427, $p<0,01$), a férfiak esetében azonban ez az adatsor nem mutat sem szignifikáns, sem tendenciaszerű eredményeket.

5.1.3.3. A házastárs nemzetisége

A kutatás során összefüggéseket kerestünk a házastárs nemzetisége és a kisebbségi nyelv használatának gyakorisága között is. E kérdés kapcsán elsőként azt vizsgáltam meg, hogy adatközlőim milyen nemzetiségű házastársat választottak maguknak. A gyakorisági eloszlás e változó szerint a következő: a házastárssal élő beás adatközlőim 86,9%-ának beás származású a társa, 3,3%-ának beás és magyar, 9,8%-nak magyar nemzetiségű párja van. Bár a házasságok 86,9%-a tisztán beás, a családon belül kizárólag 22,9%-ban használják ezt a nyelvet, 4,3%-ban a beást és a magyart egyaránt, míg 72,9%-uk csak magyarul beszél.

Az adatközlők nyelvhasználata a családban

A kétdimenziós gyakorisági vizsgálattal a házastárs nemzetiségét korreláltattam különböző változókkal.

A beás nők nemzetisége és a különböző változók közötti kapcsolatára a dominánsan pozitív összefüggés jellemző ($p < 0,01$). Eszerint még akkor is a beásnál gyakrabban használják a magyar nyelvet a társalgásban, amikor mindkét fél beás. Szignifikáns kapcsolat ez a nők esetében, ha az apával, apai nagyszülőkkel, házastárssal, szomszédokkal, barátokkal, ismerőssel zajlik a kommunikáció, és ugyanez igaz a tudattalanban zajló álom nyelvére is. Úgy tűnik, a más közösségekben megfigyelt összefüggés a mi beás mintánkra is érvényes: „A nőknek a magasabb presztízsű változathoz való orientálódását jelzi az is, hogy kétnyelvű közösségben a magasabb presztízsű nyelvet részesítik előnyben, a németet a magyarral (Gal 1991), az oroszot az ukránnal szemben (Bilaniuk 2003)” (Huszár 2006:15).

Szintén szignifikáns eredményeket ($p < 0,05$) mutat a vizsgálat, ha az anyával, testvérrel, gyermekkel, beás munkatársakkal, orvossal zajlik a beszélgetés. Nagy valószínűséggel a beás beszélők pénzsámolásnál is (k54) azért használják többet a magyar nyelvet, mert a boltokban is magyarul adnak nekik vissza a pénzből, ők is magyar forinttal fizetnek (vö. Tálos 2002). A beás nyelv használatának gyakorisága a (k62) Melyik nyelven beszél a legtöbbet? kérdés esetében is (tau-b 0,248 ($p < 0,01$)) szignifikáns összefüggést mutat.

A beás férfiak nyelvválasztása és nemzetiségük összefüggése a kétdimenziós gyakorisági vizsgálat során többnyire ugyanolyan összefüggést mutat, mint a nők esetében, ám az eredmények csak egy változóval való korreláció (k50-beás

falubeliekkel folytatott beszélgetés) esetében szignifikánsak ($p < 0,05$), és egy esetben (k33-apával való beszélgetés) tendenciaszerűek.

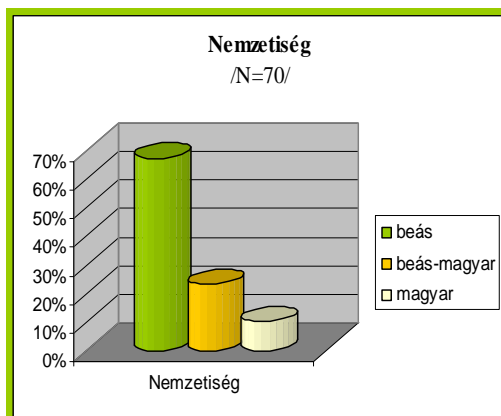
Összességében megállapítható, a beás nyelv használata mindkét nem esetében háttérbe szorul, miközben a magyar nyelv használata még az anyanyelvűek körében is felerősödik, és a gondolataikat az éppen legjobban biztosító nyelven szólalnak meg. E célszerűség azonban azt is magában rejti, hogy a beszélő, ha megfelelően akarja kifejezni magát, ezt gyakran már csak a beást meghaladó sokkal bővebb magyar szókinccs használatával képes megtenni, tehát egyre gyakrabban kényszerül kódváltásra, magyar szavak és kifejezések kölcsönzésére. Ilyen beszédhelyzetek, szituációhoz kötött kódváltások családon belül és kívül egyaránt előfordulnak. A beás és a magyar nyelv funkciói azonban világosan elkülönülnek. A beás az érzések, az intimitás, az otthonosság és az összetartozás, a magyar a kényszerítő praktikum nyelve; például kizárólag magyarul beszélnek hivatalos ügyekben, az idegenekkel való találkozáskor (vö. Bindorffer 1997).

5.1.3.4. A nemzetiségi identitás hatása a nyelvválasztásra

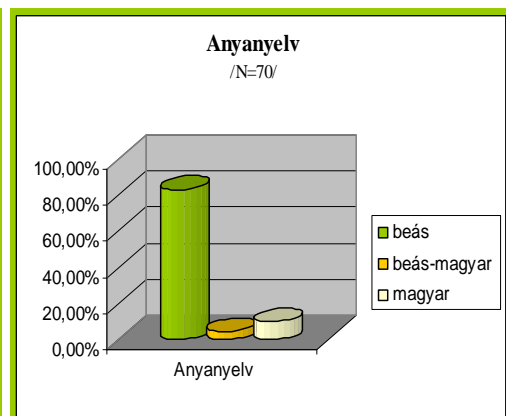
Adatközlőimet a nemzetiségük szerinti hovatartozásukról is kérdeztem. Eszerint a megkérdezettek közül 67% beásnak, 23% beásnak és magyarnak, 10%-uk pedig magyarnak vallotta magát.

Az anyanyelv meghatározásánál a megkérdezettek 82,9%-a vallotta magát beás anyanyelvűnek, 4,3% beás és magyar, valamint 12,9%-uk magyar anyanyelvűnek.

13. sz. ábra

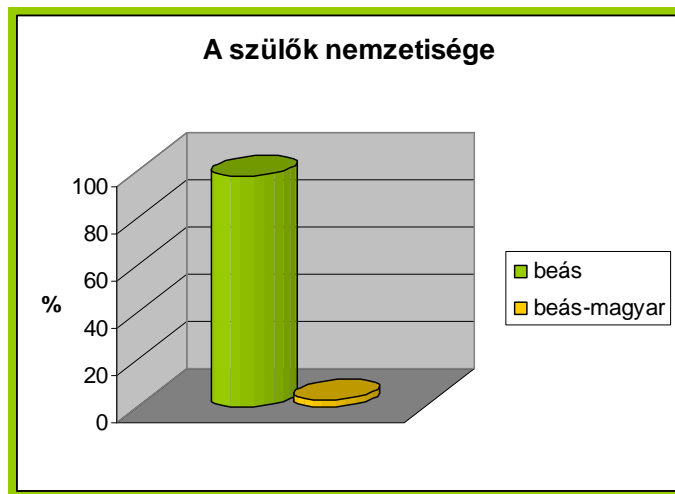
14. sz. ábra

Az adatközlők nemzetisége és anyanyelve

Nem esik egybe az előző kettővel – csak tendenciájában – a harmadik adatsor, mely a szülők nemzetiségére kérdez rá. Adatközlőim szüleinek 97,1%-a beás származású, 2,9%-uk esetében pedig csak az egyik szülő az. A KSH 2001-es népszámlálási adatai alapján a Mánfán élő teljes lakosság 936 fő. A kapott érdemi válaszolók 875 fő közül azonban 69 fő vallotta magát a kisebbséghez tartozónak, ám a használt nyelv szerint a kisebbség nyelvét a válaszadók 8%-a (75 fő) beszéli a 937 érvényes válasz alapján (KSH 2001.3.3).

15. sz. ábra

A szülők nemzetisége /N=70/

Feltételezésem szerint a három adatsor azért nem esik egybe, mert adatközlőim többsége nem tudott különbséget tenni nemzetiség és anyanyelv között, s a kérdések értelmezése sok esetben okozott nehézséget.

Hasonlóan nagy eltérést mutatnak a 2001-es népszámlálás adatai a nyelvhasználat és a nemzetiségi identitás vállalása között minden egyes kisebbség esetében is (vö. KSH 2002.4.).

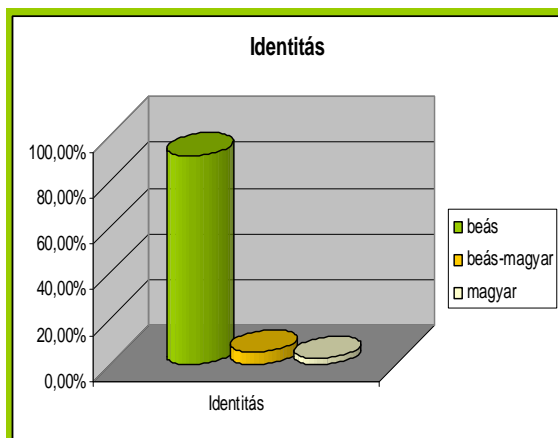
16. sz. táblázat

Adatok a kisebbségi, nyelvi és kulturális kötődésekre				
Kisebbség	A kisebbséghez tartozók száma			
	az anyanyelv	a nemzetiséghez tartozás	a nemzetiségi, kulturális értékekhez hagyományokhoz kötődés	a családi-baráti közösségben használt nyelv
Cigány	48 689	190 046	129 259	53 323
Bolgár	1 299	1 358	1 693	1 118
Görög	1 921	2 509	6 140	1 974
Lengyel	2 580	2 962	3 983	2 659
Örmény	294	620	836	300
Ruszin	1 113	1 098	1 292	1 068
Ukrán	4 885	5 070	4 779	4 519

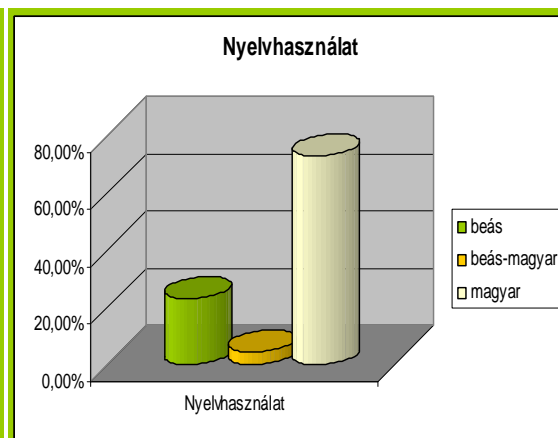
Forrás: A KSH 2001. évi népszámlálás. 4.

Az identitás meghatározására irányuló (k22) kérdésre adott válaszaik szerint a megkérdezettek 91,3%-a beásnak vallotta magát, 5,8% beásnak és magyarnak, és 2,9% magyarnak.

16. sz. ábra

17. sz. ábra

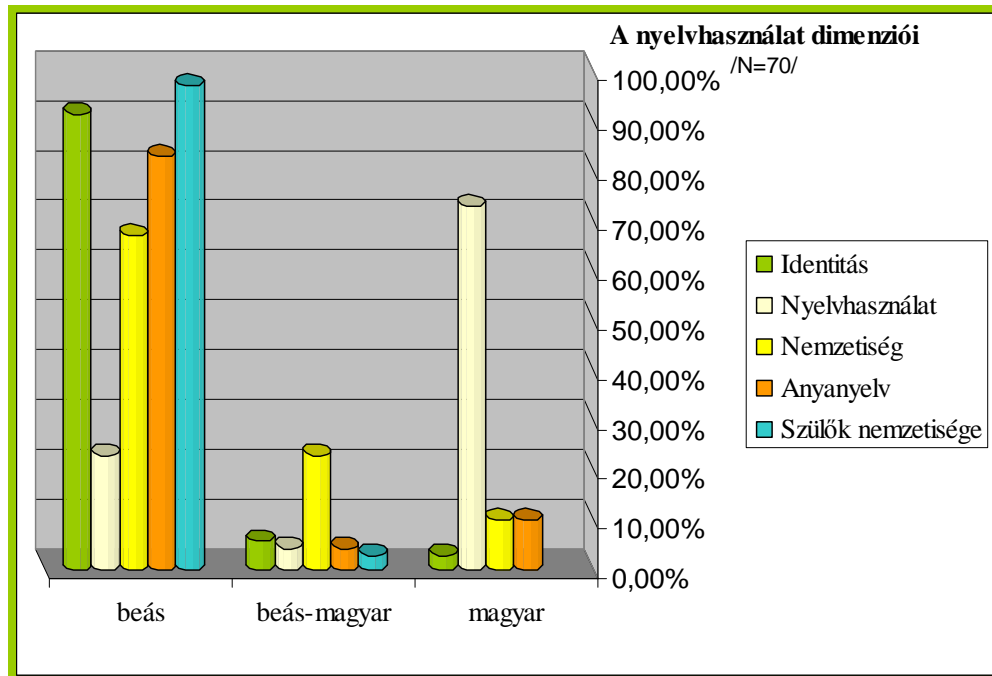

Az adatközlők identitása és nyelvhasználata /N=64/

E vizsgálat négy adatsora fordított arányosságban áll a beás nyelv használatával (k62 – Melyik nyelven beszél többet?), hisz a megkérdezettek közül csak 22,9% azok

aránya, akik többet beszélnek beásul, mint magyarul, 4,3%-uk mindkét nyelvet kb. egyformán használja, és 72,9%-uk inkább a magyar nyelvet beszéli.

18. sz. ábra

A nyelvhasználat dimenzió

A kétdimenziós gyakorisági vizsgálat alapján, a nemzetiségre vonatkozó kérdést hoztam kapcsolatba több más változóval (k32-k62). A kapcsolat erőssége változó, a két véglet (tau-b 0,337 – tau-b-0,025) között van, az összefüggés hol pozitív, hol negatív. A vizsgálat adatai alapján az látható, hogy a beás nők válaszai egy változóval kapcsolatban sem mutatnak semmiféle szignifikanciát, de tendenciaszerűséget sem.

Ugyanezt a kérdést vizsgálva a férfiak esetében a kapcsolat döntően pozitív, három változó esetében erősen szignifikáns a kapcsolat a nyelvhasználat és nemzetiség között. (Milyen nyelven beszél testvéreivel?; Milyen nyelven beszél a templomban hívőtársaival?, Melyik nyelven beszél a legtöbbet?) Eszerint függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségűnek vallják magukat, a férfiak többet beszélnek magyarul, mint a nők.

Az anyanyelv kérdését vizsgálva (k32-k62) megállapítható, hogy bár a megkérdezettek többségének anyanyelve beás, mégis inkább magyarul beszélnek. Ennek gyakran egyéb „technikai” okai is vannak, ugyanis például a legtöbb településen – így Mánfán is – a beások anyanyelvüktől függetlenül csak magyarul tudó boltosokkal, orvossal, stb. tudnak kommunikálni, mivel beás eladó, orvos, stb. a faluban nincsen.

Otthonukon kívül tehát gyakrabban használják a magyar nyelvet, így a nyelvnek egyfajta határkijelölő funkciója is van az életükben. Nyilvános helyen magyarul, a családban beásul és magyarul egyaránt beszélnek.

Az anyai nagyszülőkkel, s a még iskoláskor előtti gyerekekkel, a falubeliekkel városban való találkozáskor, valamint a káromkodáskor használt nyelv is többnyire magyar a vizsgálatban szereplő nők többségénél. Egy esetben figyelhető meg ettől eltérő szignifikáns eredmény az anyanyelv és a „Milyen nyelvet használ munkahelyén beás kollégáival?” kérdés (k47) esetén. Az erre adott válaszok alapján az állapítható meg, hogy a beás anyanyelvű nők beás kollégáikkal többet beszélnek beásul, mint magyarul.

A férfiak esetében az anyanyelv vizsgálata igen erős szignifikáns összefüggést mutat, az édesanyjukkal és a nagyszüleikkel folytatott kommunikáció során többet beszélnek beásul, mint más beszélgetőpartnereikkel.

A nemzetiségi és az identitással kapcsolatos „Ön tehát beásnak érzi magát?” kérdésre (k22) adott válaszok korrelációja a beás nők esetében erősen szignifikáns összefüggést mutat a szülőkkel, testvérekkel, barátokkal, ismerősökkel, falubeliekkel, és az álomban használt nyelv esetében. A kapcsolat mindegyik esetben pozitív, eszerint bármennyire is erős a beszélők identitása, a nyelvhasználat ezekben az esetekben nem alkalmazkodik az identitáshoz.

Hasonlóan szignifikáns ($p < 0,05$) az identitás összefüggése a nagyszülők, házastárs, az iskoláskor előtti gyermekek, a hívőtársak, és az imádkozás nyelvével, valamint a legtöbbször használt nyelvvel – a kapcsolat pozitív, a kommunikáció nyelve tehát többször a magyar, mint a beás.

Ugyanezt az összefüggést vizsgálva a férfiak esetében érdekes eredményt kaptunk. A kapcsolat az identitás és nyelvválasztás esetében igen szoros (τ -b 0,190 és 0,186), a férfiak a szülőkkel, nagyszülőkkel, testvérekkel folytatott kommunikáció során szívesebben választják a beás nyelvet. Igen éles a váltás a kapcsolat minőségében a gyerekek iskolába lépésétől kezdve, itt ugyanis az addig a férfiak által többet használt beás nyelv helyett a magyar nyelv használata válik dominánssá, s a kapcsolat pozitív lesz az identitás és a nyelvválasztás között. Érdekes, hogy a mintában szereplő nők válaszaival ellentétes a nyelvválasztás a káromkodás során. A férfiak esetében a káromkodás nyelve gyakrabban a beás, mint a magyar.

Összegezve elmondható, hogy a nyelvi és nemzetiségi identitás és a nyelvválasztás között nagy az eltérés. Bár identitásukat tekintve adatközlőim többsége

beásnak vallotta magát, nem tartja az identitás kizárólagos velejárójának a beás nyelvet, és nagyobb részt már nem is ezt használja a hétköznapiak során. Igen szűk és behatárolható az a terület, ahol a beás nyelv használata domináns. A családon belüli kommunikációban erős határvonalat jelent a gyermek iskolába lépése. Ettől kezdve a család tudatosan inkább magyarul beszél, hisz a gyermeknek a magyar iskola követelményrendszerének kell megfelelnie, s az identitás kérdése ehhez képest háttérbe szorul. Különösen a beás férfiak esetében tűnik igen tudatosnak ez a nyelv választási stratégia. Ez azt mutatja, hogy a magyar iskolarendszerben a multikulturalizmus ezidáig kevésbé volt fontos, a többnyelvűség nem jelentett feltétlenül előnyt, mivel az iskola a kétnyelvű tanulóknak erről a tudásról eddig még nem vett tudomást.¹⁶

Az az elvárás, hogy a domináns nyelvet vagy nyelvváltozatot (a sztenderdet) mindenki tudja, így a beás nyelv a családi színtérről szorul vissza. A beszélő a nap nagyobb részét már ritkán tölti a családban, ezért ez a többségi nyelvet használja gyakrabban még olyan helyzetekben is, amikor partnerével beásul is beszélhetne. Ennek okaira valószínűleg a beás nyelv szókincsének tesztelése pontosabb választ adhatna. Feltehetően ugyanis a nyelv diglossziás helyzete miatt számos olyan téma került a mindennapi társalgásba, amely a magyar nyelv domináns használatát kívánja. Ahhoz, hogy a gyerekek mindkét nyelvet nagyjából egyforma szinten tudják, a két nyelvnek és kultúrának egyenlő erősséggel kellene hatnia rájuk. Ha az egyik nyelv hatása – jelen esetben a beás nyelv – csak a családra és a legszűkebb környezetre korlátozódik, az élet minden más területén pedig a másik nyelv és kultúra fontossága látszik, az első nyelv elsorvad, helyét az erősebb hatású veszi át (Göncz 2004:58).

Az 1960-as, 1970-es évektől kezdve számos szerzőnél (pl. *Haugen* 1966:922, *Fishman* 1973:23) olvasható, hogy a sztenderd nyelv terjesztése az oktatáson keresztül azért fontos, mert ez teszi demokratikussá a nyelvhasználatot: ez biztosítja a társadalmi mobilitás lehetőségét azoknak is, akik elsődleges szocializációjuk során valamilyen nem sztenderd változatot sajátítottak el. Tudva tudatlanul ehhez alkalmazkodnak a beás szülők is gyermekeikkel folytatott kommunikáció során.

A nyelvcsere folyamatának felgyorsulását eredményezheti az egyén szintjén egyfajta „megfelelési vágy” is, hogy a domináns csoport őt teljes jogú embernek

¹⁶ A terepmunka során számos beszélgetésből kiderült, hogy adatközlőink sok esetben épp többnyelvűségük miatt kerültek hátrányos helyzetbe, amikor is az idegen nyelv tanulása alól azzal az indokkal mentették fel őket, hogy sem az anyanyelvüket sem pedig a magyar nyelvet nem beszélik „rendesen”, ezért gyakran matematika korrepetálásra küldték a cigány gyerekeket, míg osztálytársaik idegen nyelvet tanultak.

tekintse, elfogadja. Ez a motiváció hajtja, hogy minden erejével elsajátítsa a többségi csoport által beszélt nyelvet, még olyan áron is, hogy saját közösségétől eltávolodik.

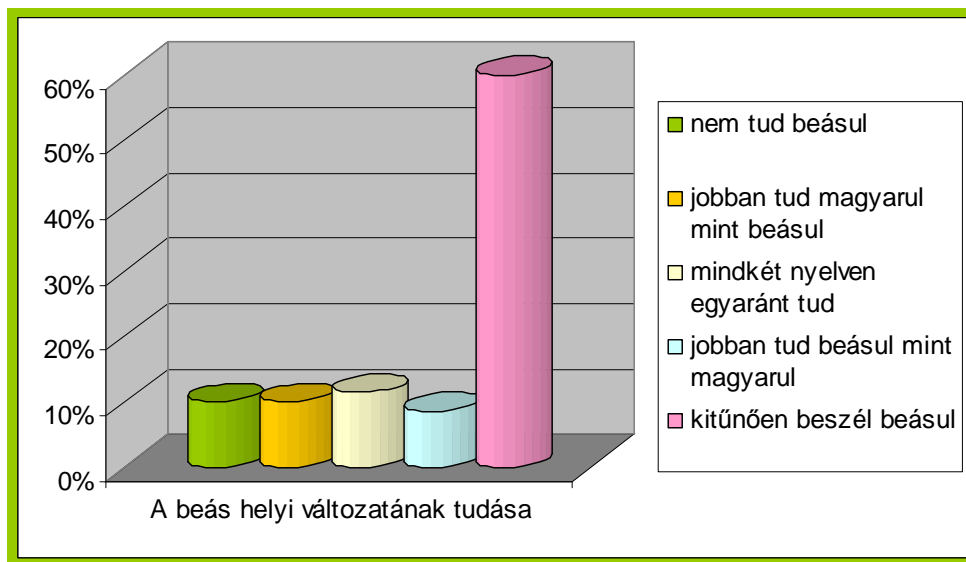
A helyzet paradoxonja abban rejlik, hogy természetesen a domináns nyelv elsajátítása sem eredményezi minden esetben a feltétel nélküli elfogadást a domináns csoport által, miközben a saját közösségétől is eltávolodik.

5.2. NYELVTUDÁS

A Mánfán élő beások a Dél-Dunántúl nagyobb részén használt árgyelán nyelvi változatot beszélik. A nyelvi közösségben gyűjtött hangzó anyagokat vizsgálva és a pécsi beások nyelvi változatával összehasonlítva kevés eltérés található. Egyetlen jelentősebb különbséget tudtunk megállapítani, hogy a középső nyelvállású középén képzett 'ă'-t, bizonyos szavak első hangsúlytalan szótagjában a felső nyelvállású hátulképzett ,u'-val ejtik. A legjelentősebb különbség például, *fălosj-fulosj; mărunță-muruntă, zăpádă- zupádă*.

Bár a beás nyelv mánfai változata és környező településeken beszélt nyelvi változatok csak alig térnek el egymástól, mégis kevesebben, csak a válaszadók 60%-a értékelte a mánfai nyelvváltozat tudását magasra, s 10%-uk ezt elégtelennek ítélte.

19. sz. ábra

A beás nyelv mánfai változatának tudása /N=64/

5.2.1. Az életkor hatása a nyelvtudásra

A kapott válaszok alapján az állapítható meg, hogy minél fiatalabbak a vizsgált személyek, annál jobban beszélnek magyarul, többször is használják a magyar nyelvet, mint az idősebbek. A mintaátlagok figyelembevételénél a legmagasabb értékeket a legidősebb korcsoport női és férfi válaszadói adták, (5,0), azaz beás nyelvtudásukat jelesre értékelték, míg a legfiatalabbak esetén a legkisebb értékek figyelhetők meg, melyekben a két nem esetében szintén nincsenek jelentős eltérések.

A gyakorisági eloszlás vizsgálata alapján adatközlőim 65%-a értékeli a beás helyi változatának tudását tökéletesnek, ezzel a legmagasabb értéket adva e kérdésre. 4,3% azok aránya, akik ezt a változatot bevallásuk szerint elégtelen szinten beszélik, és viszonylag sokan (18,6%) ítélték nyelvtudásukat közepes mértékűnek - se túl jónak, se túl rossznak.

A beás helyi változatának tudása az életkor függvényében a következőképpen alakul. A két változó közti összefüggés szoros és szignifikáns, (tau-b 0,646), ám a kapcsolat pozitív (p+50,6), ami azt mutatja a nők esetében, hogy a fiatalok kis értékeket (2,7), az idősebbek nagyobb értékeket (5,0) adtak a helyi beás változat tudására, bevallásuk szerint a fiatalok már kevésbé tudják jól a helyi beást.

A férfiak esetében a nőkéhez hasonló szignifikánsan pozitív összefüggés figyelhető meg az életkor és a nyelvtudás között, a különbség mindössze annyi, hogy e kapcsolat a férfiaknál valamivel gyengébb, mint a nőknél volt.

A kétszemponos független varianciaanalízis megerősíti a kor szignifikáns hatását a beás helyi változatának tudására, valamint a nem és az életkor közötti interakció eltérő lefutása is nyilvánvalóvá válik.

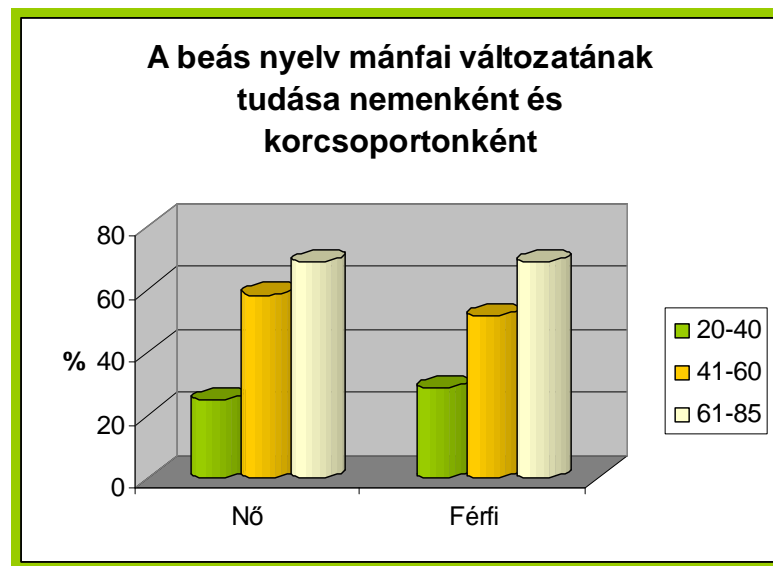
A legidősebb korosztály a „nagy szülők” esetében az elsőként elsajátított nyelv a beás, így e generáció számára természetes ennek a tudása is. A nyelvhasználat színterei a család az otthon, a rokoni kör és a szűkebb környezet, a szomszédok, ahol mindenkivel beásul beszéltek. E korosztálynál a származás és a nyelvhasználat nem különül el.

A középső életkori csoport a „szülők” számára is teljesen természetes e nyelv tudása, ők is két nyelvűek, kötődnek is a beáshoz, hisz ez a szülőkkel való társalgás nyelve, ám a gyerekeikkel „praktikus” okokból inkább magyarul beszélnek. A szülők közül többen a nyelvátadás során a magyar és nem a beás nyelv átörökítését tartották fontosnak. E korosztály beszélői már gyakrabban kényszerülnek kódváltásra, hiszen

gyermekeikkel sokszor már inkább magyarul beszélnek, mint beásul. A beás és a magyar nyelv funkciói szétválnak, nemcsak családon kívül, de azon belül is beszédhelyzettől, szituációtól függően természetessé válik a kódváltás.

A legfiatalabb korosztály beszélői közül nem tekinthető mindenki kétnyelvűnek. Többségük már a magyar nyelvet tekinti anyanyelvének. Ebben az életkori csoportban a nyelv és az identitás már nem feltétlenül találkozik. Ez azt bizonyítja, hogy bár az identitás szempontjából fontos a csoportnyelv tudása, nem kizárólagos az identitás szempontjából. Ennél a korosztálynál a nyelv és a származás messzebb került egymástól, a beás nyelv használata teret veszített az életükben.

20. sz. ábra

A mánfaiak beás nyelvtudása nemenként és életkoronként /N=64/

Mivel a beás nyelv Mánfán beszélt ún. árgyelán nyelvjárásától különböző nyelvi változatot, a muncsánt is sokan beszélnek a környéken (például Komlón), ezért tartottam fontosnak megtudni, mennyire ismerik ezt a változatot.

A muncsán közelebb áll a sztenderd románhoz, mint az archaikusabb árgyelánhoz. A *t*, *d*, *n*, dentális mássalhangzók nem palatalizálódtak, mint az árgyelánban, ahol ezek helyett *ty*, *gy*, és *ny* betűkkel jelölik e mássalhangzók lágyságát, úgy, mint *feté-fetyé*, *bine-binyé*, *verde-vergyé*.

A válaszok alapján az idősebb nők jobban, a fiatalabbak kevésbé ismerik a muncsánt, a férfiak pedig – a fiatalok és az idősek egyaránt – (82,6%-uk) elégtelenre ítélték e nyelvtudásukat.

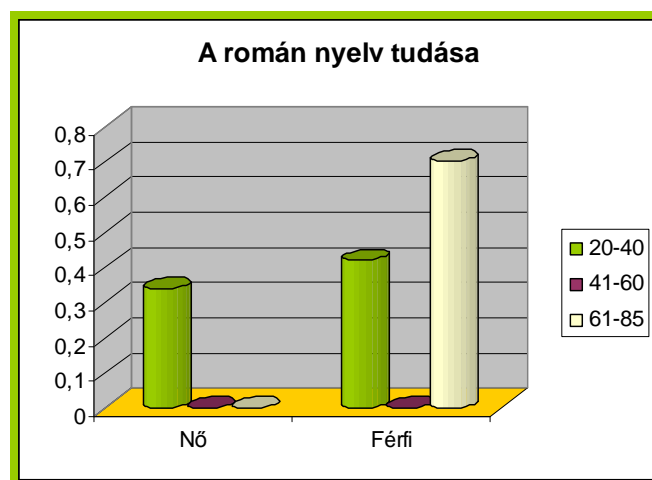
Az életkornak a nyelvtudásra gyakorolt hatása szignifikáns. A szintátlagok páronkénti Games–Howell-féle összehasonlítása szerint az 1. és 2. ill. 1. és 3. életkori csoport között jelentős különbség látható. Az 1. életkori csoport (20–40) válaszai erősen eltérnek a másik két csoporttól, ugyanis a muncsán nyelv ismeretének fokát mindegyikük elégtelennek ítéli.

5.2.2. Az adatközlők román nyelvtudása

A beás nyelv történeti szempontból a román egyik nyelvváltozata, ezért fontosnak tartottam adatközlőim román nyelvtudására is rákérdezni. A válaszok egyértelművé teszik, hogy a beás és a román egymástól független változásokon megy át, a két nyelvközösség egymással semmiféle kapcsolatot nem ápol. A román nyelvet ugyanis a mánfai megkérdezett beások 54,3%-a egyáltalán nem tudja, s mindössze 8 ember (11,4%) vallotta azt, hogy román nyelvtudása tökéletes.

A mintaátlagok figyelembevételénél látható, hogy a három életkori csoport által e kérdésre (k59b) adott értékek nemenként és koronként is különböznek. A nők esetében a legmagasabb értékek a 2. korcsoport esetében (41-60), a férfiaknál a 3. életkori csoportban (61-85) figyelhetők meg. Az értékek nagysága is nagy különbséget mutat a két nem és a három korcsoport esetében. A legkisebb értéket a legfiatalabb (1,3) és a legidősebb nők (1,4) adták, míg a férfiaknál a különbségek korcsoportonként fokozatosan nőnek. A varianciaanalízis (VA) összefoglaló 21. táblázat szerint a kor szignifikáns hatást fejt ki a nyelvtudásra, a kor és a nem közötti interakció különböző ütemben történik.

21. sz. ábra

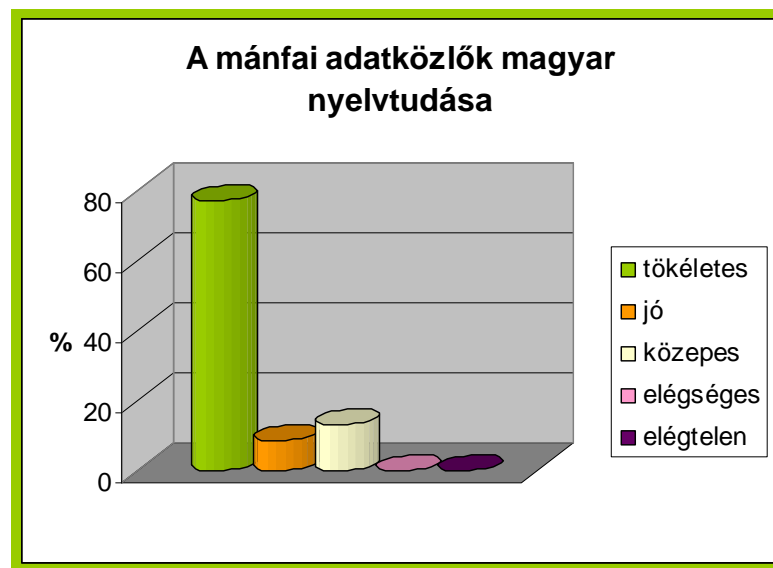
A mánfaiak román nyelvtudása /N=64/

5.2.3. Az adatközlők magyar nyelvtudása

Az adatközlők magyar nyelvtudására is rákérdeztünk (k60). Az e kérdésre kapott válaszok alapján az látszik, hogy olyan beás ember nem található a mintában szereplők között, aki egyáltalán ne tudna magyarul. Bár voltak a beszélgetések során utalások arra, hogy magyarul nem tudó, beás ember is él Mánfán, ám vizsgálataim során kiderült, hogy az információ téves volt. A megkérdezettek közül senki nem véli magyar nyelvtudását elégtelen szintűnek, és csupán egy ember értékelte nyelvtudását elégségesre. A megkérdezettek 77,1%-a magyar nyelvtudását tökéletesnek gondolja.

A magyar nyelv tudása és a különböző életkorú beszélők közti összefüggés a válaszok alapján nemtől ismét független, hisz szinte azonos választ adtak a mintában szereplő nők és férfiak. A kapcsolat ebben az esetben is pozitív (nők $p+19,3$; férfiak $p+23,2$). Nem meglepő az sem, hogy a mánfai fiatalok magyar nyelvtudásukat sokkal jobbra értékelték, mint a beást, hisz többségüknél már ez az anyanyelv, ennek a használata jelenti számukra a társadalmi felemelkedés, az érvényesülés biztosítékát.

22. sz. ábra

A mánfaiak magyar nyelvtudása (N=64)

5.2.4. A nemek és a nyelvtudás kapcsolata

A kétszemponos független varianciaanalízis (VA) megállapítható, hogy a nemeknek nincs szignifikáns hatása a beás nyelv helyi változatának tudására, sokkal inkább az életkor játszik meghatározó szerepet ebben.

A nem és a kor szerinti mintaátlagok figyelembevételénél az látható, hogy a két változó között interakció van, mindkét nem esetében a legidősebb életkori csoport (61 – 85) mutatja a legmagasabb értékszintet. A mintaátlagok alapján (az 1–5 terjedő skálán) a három életkori csoport e kérdésre adott átlagértéke a nőknél 4,2, míg a férfiaknál 4,3.

5.2.5. Az iskolázottság hatása a nyelvtudásra

A beás nők iskolázottsága és nyelvtudása között negatív az összefüggés, s a kapcsolat is szoros (0,279-0,266). Az idősebbek, akik kevésbé iskolázottak, sok esetben írni-olvasni sem tudnak, jobban beszélik a beás nyelv mánfai változatát, mint a fiatalabb nők (k5). A beás férfiak esetében hasonló összefüggés és mértékét tekintve szinte ugyanolyan erősségű kapcsolat van a két változó között. Az iskolázottság és a nyelvtudás közötti interakció nemtől függetlenül változott mindkét esetben.

Az iskolában a beás nyelv tudása mint érték, még nem jelent meg, s a szülők tudatos nyelvstratégiája igazolódik, amikor azt látjuk, hogy az iskoláskorú fiatalok kevésbé beszélik a beás helyi, ill. sztenderd változatát.

Az adatközlők iskolai végzettségét tekintve nincs nagy különbség közöttük, hisz két fiatal kivételével mindenkinek alapfokú végzettsége van, e két változó összefüggésének negatív kapcsolata szerint a fiatalabbak kevésbé, az idősebbek jobban tudnak beásul olvasni – iskolázottságuk befejezetlensége ellenére is.

5.2.6. A szülők nemzetisége és a nyelvtudás

Ha az összefüggéseket keressük a szülők nemzetisége és a nyelvtudása között megállapítható, hogy bármennyire is beás nemzetiségű szülők gyermekeiről van szó, beás nyelvtudásuk és készségeik e nyelvhez kapcsolódóan alacsonyak. Ha a magyar nyelv tudását a szülők nemzetiségével vetjük össze, a kapcsolat mindkét esetben pozitív, azaz a magyar nyelvtudás erősebb még a beás származású szülők gyerekeinek többségénél is. A kapott eredmények azonban nem szignifikánsak.

A beás nők nemzetisége és a beás mánfai változatának korreláltatása szignifikáns ($p < 0,05$) szintű negatív kapcsolatot mutat. Ugyanez jellemző a férfiak nemzetisége és nyelvtudásának összefüggésére, de itt a szignifikancia szintje még erősebb ($p < 0,01$).

5.2.7. Összefüggés a nyelvi és nemzetiségi identitás és a nyelvtudás között

Az anyanyelv, a szülők nemzetisége és a megkérdezettek identitása valamint beás nyelvtudása a nőknél mindhárom esetben fordított arányosságban áll egymással. Ennek okairól már a beás nyelv tudásának során is említést tettem (vö. 5.2 alpont). E kérdésre kapott válaszok értékeléséből is kiderül, hogy a nemcsak a beás nyelv tudása és használata jelenti a csoporthoz való tartozást. Ennél sokkal fontosabbnak tűnik az a közös kulturális örökség, amelyet átörökítenek. A szokásaik, zenéjük, táncaik, a közös múlt, a hétköznapi életben átélte közös tapasztalat, miszerint a környezet őket „másnak” tartja, mind-mind erősíti az együvé tartozást, és bár teljesen nem pótolja, de mégiscsak enyhíti a nyelvvesztés folyamatát. A beás nyelv használata a fiatalok körében egyre inkább funkcióját veszti a nyelv. A kulturális ünnepek, zenés-táncos összejövetelek során, melyek az utóbbi pár évben rendszeressé váltak a falu életében a beás nyelv használata már csak a népdalokban, népmesékben figyelhető meg. Egy-egy ilyen – a falu rangos eseményein – való fellépés igen nagy presztízzsel jár, és mivel bizonyos tevékenységek – mint például a mánfai beás hagyományörző csoportban való fellépés – a beás nyelv tudása nélkül nehezen elképzelhető, sokak számára válik fontossá e nyelv birtoklása. Ilyenfajta nyelvhasználati és presztízsteremtő alkalmak teremtése egy tudatos nyelvpolitika fontos része, de akkor is fontos, ha ezek a tevékenységek nem tudatosak.

Érdekesnek tűnik, hogy a férfiak identitása és nyelvtudásuk vizsgálata során pozitív összefüggést láthatunk, mely szerint a magyar nyelv tudásával a magyarság érzésének növekedése is megfigyelhető a mintában szereplőknél.

5.3. NYELVI ATTITÚDOK: AZ ANYANYELVEN BELÜLI VÁLTOZATOK ÉS A TÖBBSÉGI NYELV HASZNÁLATA

5.3.1. Az életkor hatása a nyelvi attitűdökre

A magyarországi cigányok az anyaországot tekintve nagyon sajátos helyzetben vannak. Bár eddigi ismereteink szerint valószínű Indiából indultak el – különböző feltételezések szerint, különböző időpontokban, más-más útvonalakon jutottak el Európába, így hazánkba is (Fraser 1996, Kállai 2000:16). Az őshazával kapcsolatot nem tartanak fenn. Bonyolítja a helyzetet, hogy a magyarországi cigányok nyelvi szempontból nem alkotnak egységes csoportot, így a beások által beszélt román eredetű

nyelv anyaországával, Romániával sincs kapcsolatuk, az ott töltött periódus történéseiről nincsenek kutatások, leírások.

Az anyaországra ezért rákérdezni e kutatás során nem tudtam, s a Mánfán használt nyelvi változat összehasonlítása nem az anyaországi nyelvvel, hanem a beás nyelv Magyarországon dél-dunántúli falvaiban használt másik nyelvjárásával – a muncsánnal történt.

Bár a két nyelvi változat összevetése életkoronként nagyon változatos kapcsolatot mutat, adatközlőim a mánfai helyi változatot tartják szebbnek és hasznosabbnak.

Az idősebbek és a fiatalok egyaránt az általuk beszélt nyelvi változatot tartják nehezebbnek, szebbnek és hasznosabbnak is. Arra a kérdésre, hogy melyik nyelvet szeretik jobban, válaszadóim 97%-a jelölte meg saját nyelvváltozatát.

Hasonló az eredmény, ha az összehasonlítás tárgya a beás és a magyar nyelv szépsége (k69), bár itt az arányok differenciáltabbak. Adatközlőink 57%-a egyértelműen a saját nyelv mellett teszi le voksát, 20% azok aránya, akik a beást és a magyart egyformán szépnek tartják, és 23%-uk tartja a magyart szebbnek. Az életkorral korreláltatva a kapcsolat pozitív, azaz a fiatalok közül többen tartják a magyar nyelvet szebbnek, mint a saját nyelvi változatukat.

A beás és a magyar hasznosságát összehasonlítva válaszadóink 41%-a a magyart ítélte hasznosabbnak, 34% mindkettőt egyformán és 24% a beást. Az életkorral való korreláció során kapott eredmények nem szignifikánsak, ám nemenként és életkoronként különbözőek. A beás nők közül a fiatalok a beás nyelvet tartják fontosabbnak, míg a fiatal férfiak a magyart.

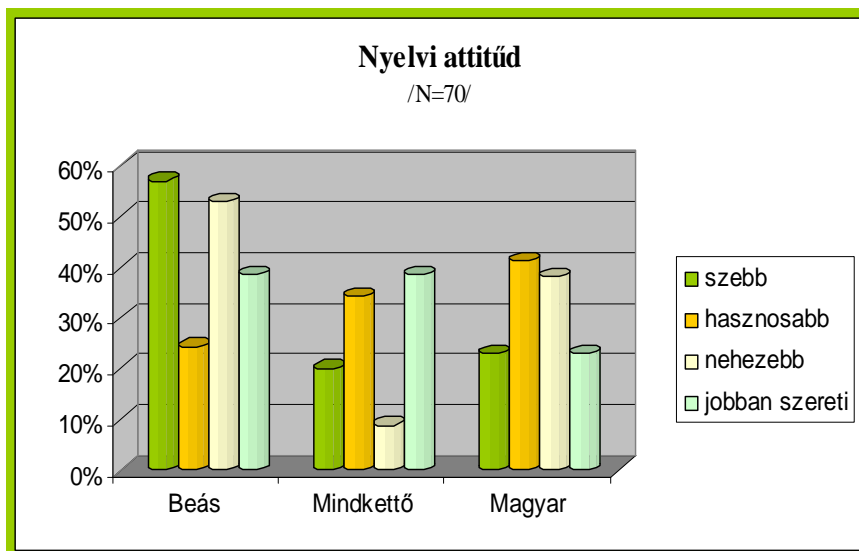
A beás és a magyar nyelvek nehézségi fokának megállapításánál a gyakorisági eloszlás mutatói szerint a válaszadók 53%-a a beást ítélte nehezebbnek, 38%-a a magyart, és 9% mindkettőt egyformán nehéznek tartotta.

Az életkorral korreláltatva az látszik, hogy a beás nők esetében kapott szignifikáns eredmények pozitív kapcsolatban állnak egymással: tehát a fiatalok és az idősek közül többen vélik a beást nehezebbnek. A férfiak esetében kapott eredmények csak tendenciát jelölnek, mely szerint a fiatalabb férfiak is többen gondolják a beást nehezebbnek a magyarnál.

A beás valamint a magyar nyelvhez fűződő attitűdöt vizsgálva a gyakorisági eloszlási mutatók alapján válaszadóink véleménye megosztott: a beást 38,6%-ban szeretik jobban, a magyart 22,9%-ban és 38,6% azok aránya, akik egyformán szeretik mindkét nyelvet.

Az életkorokhoz viszonyítva szignifikáns negatív kapcsolat figyelhető meg a nőknél, és nem szignifikáns, de negatív a kapcsolat a férfiak esetében is. Az értékek alapján az állapítható meg, hogy az idősebbek inkább a beást, a fiatalabbak inkább a magyart kedvelik.

23. sz. ábra

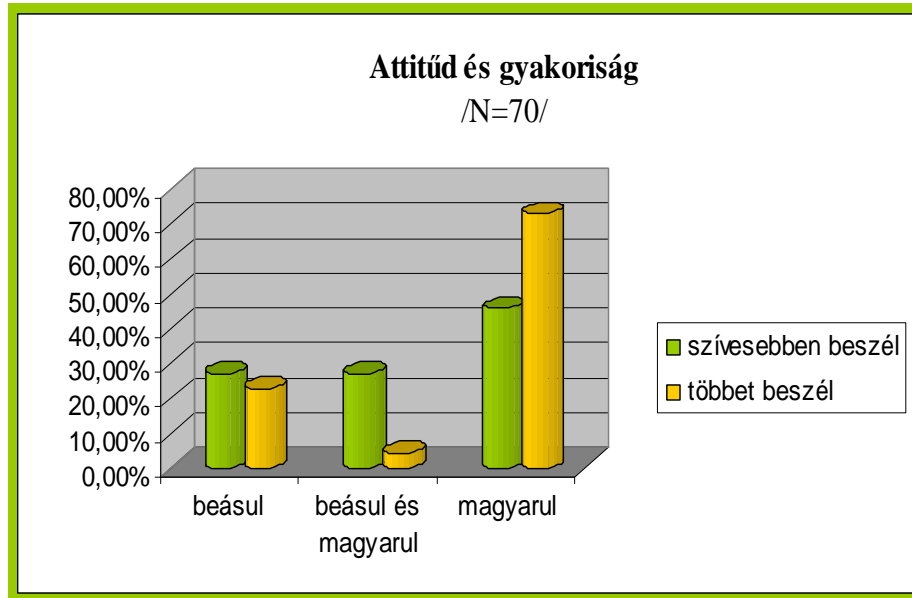
Az adatközlők nyelvi attitűdje

Ha magyar és a beás nyelv használhatóságát vizsgáljuk az életkor függvényében, az látszik, hogy a válaszadók közül 59,4% azok aránya, akik a beást vélik a világon használhatóbbnak, 29% azok aránya, akik a magyart, és 11,6% azok aránya, akik nem tudnak állást foglalni e kérdésben. Az életkorról való korreláció szerint a nők esetében szignifikánsan pozitív kapcsolat, a férfiak esetében negatív kapcsolat látható, azaz a fiatal férfiak nem tartják a beást hasznosíthatóbbnak a magyarnál, míg az idősek mellett a fiatalabb nők nagyobb aránya épp az ellenkezőjét gondolja.

Férfi és női adatközlőink közül a gyakorisági eloszlás adatai szerint beásul 27%-a beszél szívesebben, magyarul 45,7%-uk, 27%-nyian pedig egyaránt szívesen beszélnek magyarul is, beásul is. Válaszaik az életkorról erősen szignifikáns kapcsolatot mutatnak. Ez a kapcsolat mindkét nem esetében negatív, azaz az idősebbek inkább alacsonyabb, a fiatalabbak magasabb értékeket adtak e kérdésre, tehát minél idősebbek, annál szívesebben beszélnek beásul, mint magyarul, míg a fiatalok a magyar nyelvet részesítik előnyben a beással szemben. A nyelvi attitűdök; a beás és nyelvváltozatai, valamint a magyar nyelv használata és az iránta való attitűddel kapcsolatos kérdések nemmel való

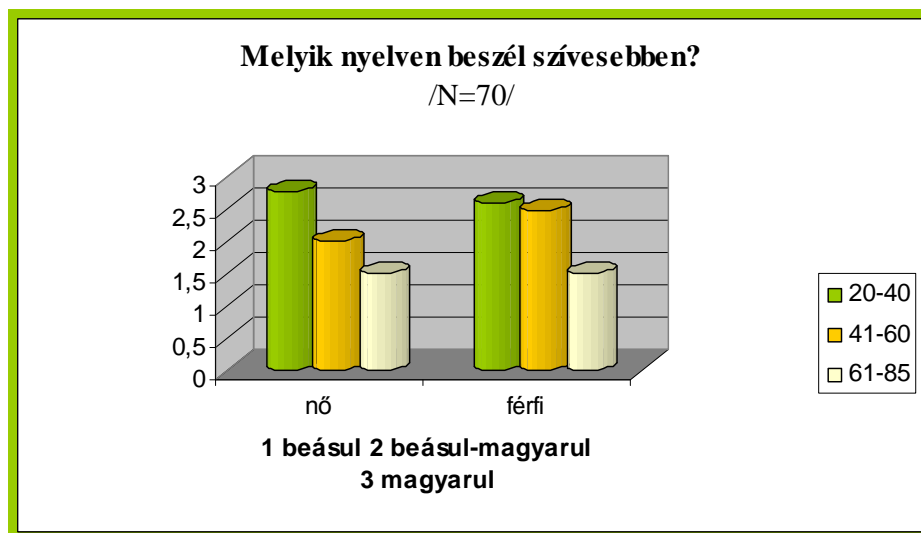
korrelációja során többször találunk egybeesést a beás nők és férfiak válaszaiban, mint különbözőséget.

24. sz. ábra

A nyelvhez való viszony és a nyelvhasználat gyakorisága

25. sz. ábra

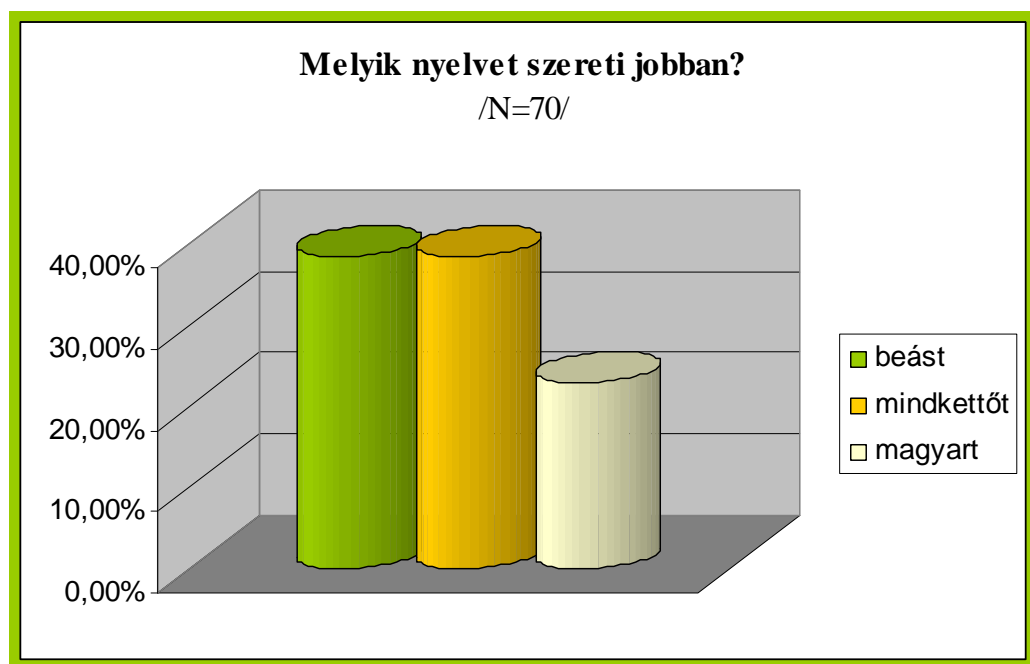
A szívesebben használt nyelv mértéke nemenként

A tényleges nyelvhasználat és a nyelvekhez való viszony vizsgálata során, a gyakorisági eloszlás mutatói alapján látható, hogy adatközlőink a hétköznapi

kommunikációban jóval többen beszélnek magyarul, mint beásul, s a két nyelvhez való viszonyukat összehasonlítva, többen beszélnek szívesebben magyarul, mint beásul.

A magyar és a beás nyelv használatának gyakorisága jóval karakteresebb eredményt mutat a két nemnél bármelyik változó mentén. A nők a ritkábban használt beást tartják inkább szebbnek, a férfiaknál fordított a helyzet, ők a gyakrabban használt magyarnak adják a magasabb értéket. A nők szerint a ritkábban használt nyelv – a beás – nehezebb, mint a magyar. A jobban szeretett nyelv és a gyakorisági változó egymással való összevetése a nők és a férfiak esetében azonos minőségű kapcsolatot mutat. Eszerint a ritkábban használt nyelvnek – a beásnak – nagyobb értéket adtak, jobban szeretik a magyarnál.

26. sz. ábra

A nyelvekhez való attitűd

Érdekes megjegyezni, hogy beást gyakrabban használók toleránsabbak azokkal, akik a beás beszédben egy-két magyar szót is használnak, ám akik ritkábban beszélnek beásul, ezt kevésbé tartják elfogadhatónak. Az ezt az összefüggést mutató kapcsolat mindkét nemnél közel hasonló értéket mutat (nőknél p-21,2, férfiaknál p-19,2).

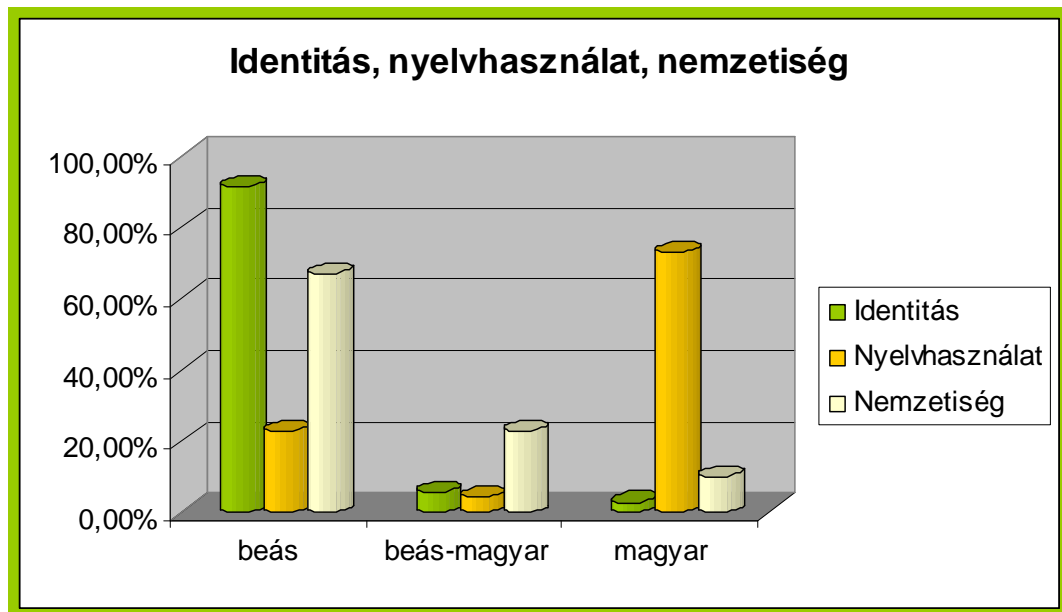
A sok magyar szó használata a beás beszédben a férfiak számára elfogadhatatlan, ahogy a nyelvet ritkábban használó nők számára is, ám a beást gyakrabban használók ezt is elfogadhatónak gondolják.

Nincs egyetértés a két nem esetében a beás nyelv használhatóságával kapcsolatban sem. Míg a beás nyelvet gyakrabban használók azt állítják, hogy a magyarhoz viszonyítva a világon jobb a beás nyelv helyzete, addig a férfiak szerint a magyar nyelv jobban használható a világ többi országában, mint a beás. A két érték között elég nagy a különbség e tekintetben (nők p-21,9, férfiak p+10,6).

5.3.2. Összefüggés az identitás és a nyelvi attitűdök között

Az identitás és a nyelvi attitűdökre vonatkozó változók korrelációját elemezve az látszik, hogy a megkérdezettek a beás nyelv helyi változatát jóval szebbnek, hasznosabbnak ítélik, és könnyebbnek érzik a sokak számára ismeretlen muncsánnál. Ha a beás hasznosságát a magyarral vetik össze, a magyar kerül előbbre még akkor is, ha a mintában szereplők nagyobb része jobban szereti a beást nyelvet, mint a magyart. Ez a szempont az identitás és a nemzetiség ellenére azt jelzi, hogy a beás nyelv használata a magyarral szemben háttérbe szorul.

27. sz. ábra

Összefüggés identitás, nyelvhasználat és nemzetiség között /N=70//

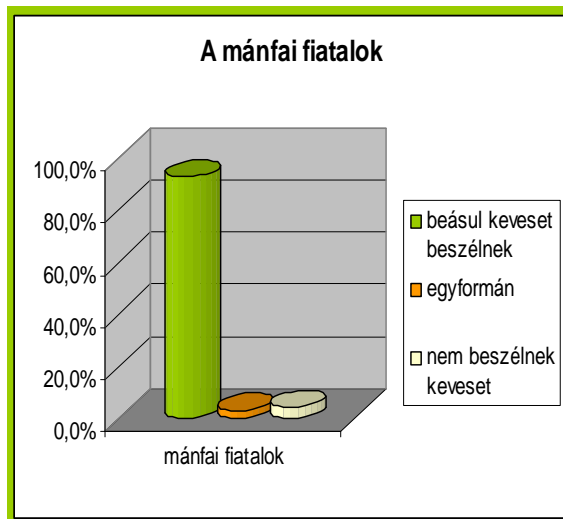
A magyar és a beás nyelveket összevetve a magyart ugyan hasznosabbnak ítélik mindkét nem képviselői, ám a magyar nyelvnek a világban való használhatóságával kapcsolatban másként vélekednek: a nők a beás nyelvet, a férfiak a magyar nyelvet tartják használhatóbbnak.

5.4. NYELVI ATTITÚDOK: A NYELVMEGTARTÁSSAL /NYELVCSERÉVEL/ NYELVTUDÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÚDOK

5.4.1. Az életkor hatása a nyelvtudással kapcsolatos attitűdökre

Az adatközlők „Kevesebbet beszélnek-e a mánfai fiatalok beásul, mint az idősek?” (k76) és „Jobban beszélnek-e a mánfai idősek beásul, mint a fiatalok? kérdésekre (k77) adott válaszai alapján egyértelműen látható, hogy az életkornak meghatározó hatása van a nyelvtudásra.

28. sz. ábra

29. sz. ábra

Az idősek/N=20/ és fiatalok /N=25/ beás nyelvhasználatára /

A mánfai fiatalok 93%-a szerint sokkal kevesebbet beszélnek beásul, és nem is beszélnek jobban, mint az idősek (98,6%). Az életkor és a fiatalok nyelvhasználatának gyakorisága között a kapcsolat negatív – bár nem szignifikáns az eredmény, mégis látható, hogy minél fiatalabb adatközlőkről van szó, annál kevesebbet beszélnek beásul.

5.4.2. Az életkor hatása a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdökre

A gyakorisági eloszlás adatai szerint rendkívül változatos a kép a nyelvmegtartással kapcsolatban. A válaszadók 88,6%-a állította azt, hogy a

gyerekeknek meg kell tanulniuk beásul, 45,7%-uk azt gondolja, hogy a beás nyelv idővel el fog tűnni.

A házasodási szokásokban, úgy tűnik, hogy az egykoron olyan fontos endogámia hagyománya megszűnőben van, s az évszázadokon át megtartott szokás, mely szerint beások csak beásokkal házasodnak, már nem érvényesül olyan szigorúan. Adatközlőink közül csak 40%-uk tartja ezt még ma is fontosnak. Pontosán ugyanennyien vannak azok, akik azt feltételezik, hogy vegyes házasság esetén a gyerekek nem fognak beásul beszélni, és még többen 45%-nyian azt állítják, hogy Mánfán idővel mindenki már csak magyarul fog beszélni. Ennek ellenére a válaszadók 93%-a a beás kultúra igen fontos részének tartja a nyelvet is, ezért az a kíváncsi is megjelenik, hogy a beás nyelvet meg kell őrizni, még akkor is, ha – a válaszadók 82,4%-a szerint – lenézik a beásokat az országban, és sem a nyelvnek, sem a nyelvet beszélőknek nincs presztízse.

A válaszadók 45% egyetért azzal, hogy a beás nyelv idővel eltűnik a falu életéből, ám a többség az ellenkezőjét állítja. A beás nyelvnek a faluból való eltűnése a beásság eltűnését is eredményezhetné, hisz a válaszadók 93%-a a beás kultúra lényeges részének tartja a nyelvet, s a nép megmaradásához a nyelv meglétét 91%-uk tartja szükségesnek. A megkérdezett mánfai beások 86,9%-a endogám kapcsolatban él, 10% alatti azok aránya, akik nem beás (többségében magyar) házastárssal élnek együtt. Mivel az endogám családokban, valamint a vegyes házasságokban élők nyelvtudására vonatkozó statisztikai vizsgálatokat nem végeztem, ezért nem igazolható, hogy a vegyes házasságokban élők még ritkábban beszélnek beásul, mint a beás házaspárok.

5.5. KISEBBSÉGI ÉS TÖBBSÉGI SZTEREOTÍPIÁK ÉS ELŐÍTÉLETEK

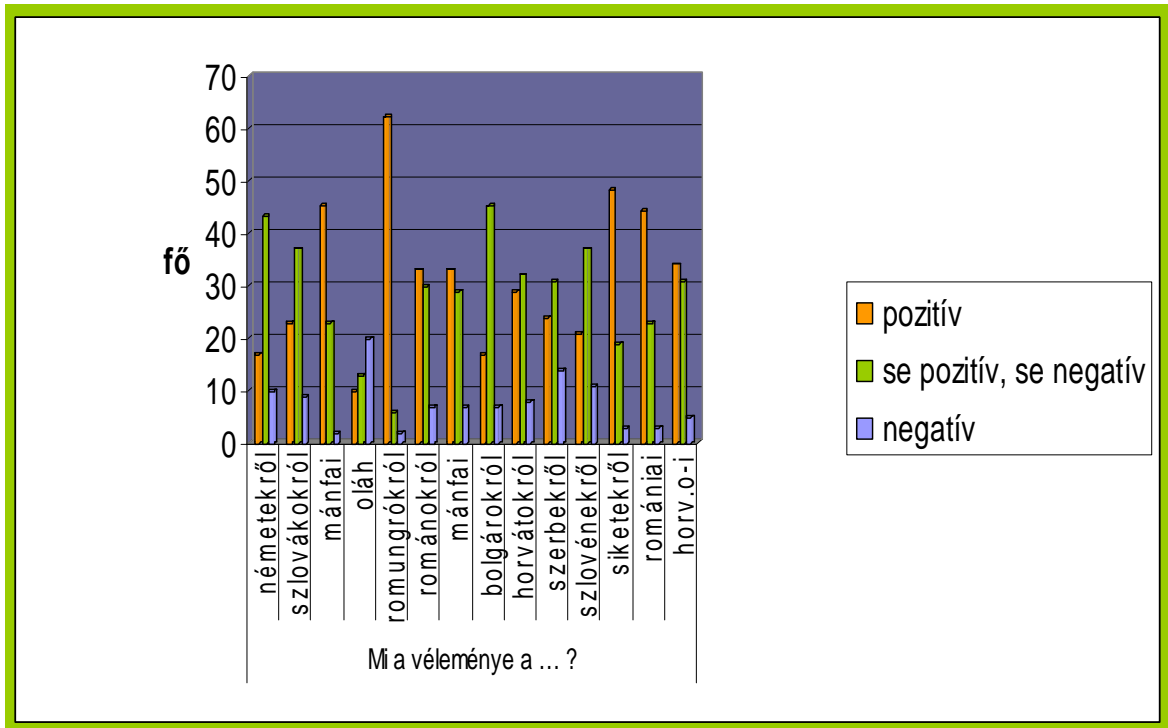
Közös projektcélként fogalmazódott meg, hogy minden nyelvi közösségben, így a beások nyelvi közösségében is, leírjuk a saját, valamint a többségi nyelv (nyelvváltozatok) és nyelvi közösségekkel és beszélőkkel kapcsolatos burkolt és nyílt attitűdöket, előítéleteket és sztereotípiákat.

A Magyarországon élő nyelvi közösségek nagy részét sokan – főleg a faluból ki sem mozduló idősebbek – még hallomásból sem ismerik, ezért a „se pozitív, se negatív véleményem nincs” típusú válasz nagyon gyakran fordul elő ezekkel a közösségekkel kapcsolatban. Az alábbi táblázatból látható, hogy adatközlőinknek a legpozitívabb véleménye a magyarországi zenész cigányokról, a siketekről és saját helyi nyelvi

közösségéről van. A legnegatívabb a véleménye az oláh cigányokról, a szerbekről és a szlovénekről.

Ha a sztereotípiák, előítéletek közötti összefüggést az életkor és nemek függvényében vizsgáljuk, látható, hogy a két nem szinte minden korosztálya azonosan gondolkodik a különböző népcsoportokról.

30. sz. ábra

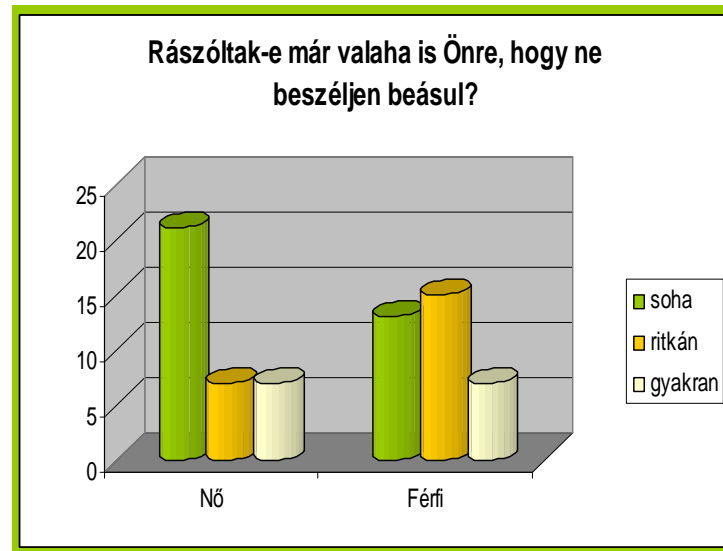
Vélemény a magyarországi kisebbségekről /N=70/

A következőkben azt vizsgálom, hogy válaszadóim hányszor kerültek konfliktusba környezetükkel nyelvválasztásuk miatt. Az eredmények összegzése után elmondható, hogy mind a beás, mind a magyar nyelv használata közben érték már adatközlőinket kódváltásra készítő megjegyzések. Ez a tény nyilvánvalóan nem kedvez a beás nyelvhasználatnak, s gyakorta vezet a nyelvhasználati szinterek csökkenéséhez, időnként tudatos csökkentéséhez, így a nyelvcsere felgyorsulásához.

Ha a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdök és a sztereotípiák, előítéletek között keresünk összefüggést, az is kiderül, hogy miközben adatközlőink többsége már nem tartja fontosnak az azonos csoportból való párválasztást, a beás gyermek beásul való tanulását viszont egyértelműen szorgalmazzák. A többségi nyelvet beszélő környezet

ezt a törekvésüket kevésbé motiválja, hisz az adatközlők több, mint felét legalább egyszer figyelmeztették már, hogy milyen nyelven beszéljen.

31. sz. ábra

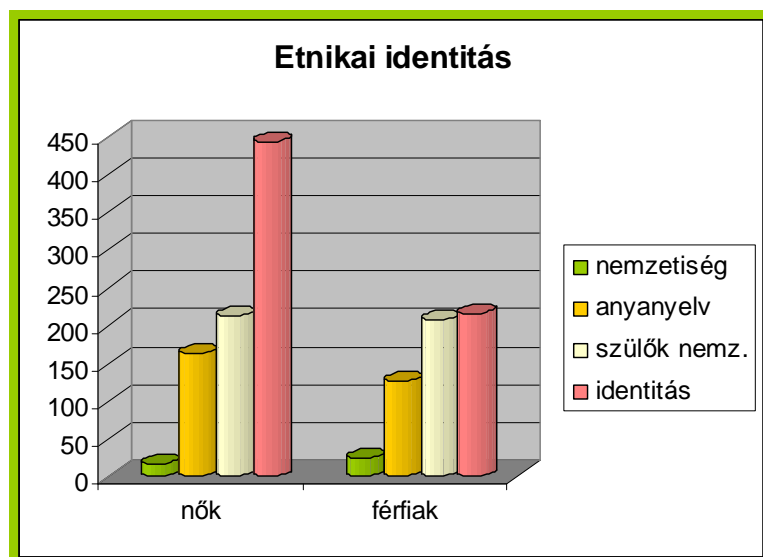
A többségi környezet motivációja a nyelvválasztásra /N=70/

E körülmények ellenére a mánfai nyelvi közösség véleménye inkább pozitív, mint negatív a beás nyelv jövőjével kapcsolatban. Véleményük szerint az exogámia ellenére a beás nyelv nem fog eltűnni a faluból, mivel nem tartják kizárólagosnak a vegyes házasságokban a magyar nyelv használatát, hisz ez nem csupán a beás nyelv, de a beás nyelvközösség eltűnéséhez is vezetne.

5.6. ETNIKAI IDENTITÁS

Az etnikai identitás összefüggéseit vizsgálva az látható, hogy a két nem közötti különbség csak az identitás tekintetében kiugró, minden más változó esetében egymáshoz hasonlóak az eredmények a férfiak és nők válaszai alapján. Az adatközlők válaszai azt igazolják, hogy az életkor előre haladtával a nők identitástudata jóval erősebb, mint a velük egykorú férfiaké.

32. sz. ábra

Összesített táblázat /N=70/

6. A SZOCIOLINGVISZTIKAI KUTATÁS ÖSSZEGZÉSE

Kutatásomban a mánfai beás nyelvi közösség nyelvhasználatát vizsgáltam.

Céлом volt továbbá a beás nyelvi közösség szociolingvisztikai leírása, a beás nyelv használatának háttérbe szorulását előidéző okok vizsgálata, a különböző életkorú és nemű csoportok nyelvi viselkedésének megfigyelése. A kutatás adatai alapján az adatközlők nyelvválasztási szokásait, a mánfai beások közösségre jellemző nyelvválasztási stratégiákat is vizsgáltam, hogy hol, mikor, kivel és miért választja egy mánfai beás a közösséghez tartozó másik beással társalogva a beás, illetve a magyar nyelvet. A kutatás során a nyelvválasztást a beszélgetés résztvevői, a beszélgetés résztvevőinek nyelvtudása, a beszélgetés résztvevőinek a nyelvekhez való viszonya, a beszédpartnerek életkora, neme, a foglalkozás, a szituáció, a helyszín, a nyelvhasználati színterek, az egynyelvűek jelenléte a beszédhelyzetben, a beszédpartnerek kapcsolatának a minősége, a házastárs nemzetisége, a beszélgetés tartalma, a nyelvválasztás funkciója alapján vizsgáltam. Az adatközlőkkel folytatott interjúk során a beás közösséghez való tartozás kifejezését, az identitás erősségét valamint a beás, a magyar és a kisebbségi nyelvekről alkotott véleményüket is vizsgáltam.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a mánfai beás fiatalok nyelvhasználatuk során jóval gyakrabban választják a magyar nyelvet, mint az idősebbek. Az adatközlők házastársaikkal és gyermekeikkel folytatott kommunikációjuk

többször történik magyar nyelven, mint beásul. A családi kereteken kívüli nyelvhasználati színtereken – ügyintézés, vásárlás, orvos, munkahely – pedig mindig a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg. Ennek alapvető oka, hogy ezeken a színtereken a beás nyelv használatának korlátai vannak, a beás használati köre az intézményi formális nyelvhasználati színterekre nem terjedt ki, nem alakultak ki azok a regiszterek, melyek a beás nyelvű kommunikációt zavartalanná tennék. A beás nyelv többnyire csak az elsődleges szocializáció színterein, a szóbeli kommunikáció során volt elsajátítható az 1990-es évek közepéig. Azóta megteremtődött az írásbelisége, ám az iskolai oktatás során a cigány tanulók tannyelvet nem választhatnak, a beás nyelv legfeljebb csak tantárgy, így a beás nyelv elsajátítására a tanulóknak nem vagy csak nagyon kevés lehetőségük adódik.

A mánfai beás nyelvi közösség tagjairól elmondható, hogy mintegy 80%-uk a családban sajátította el a beás nyelvet, ám annak használata – különösen a 40 év alatti korosztálynál – visszaszorulóban van.

A beás nők és beás férfiak közti különbség a nyelvválasztás tekintetében összességében kiegyenlített (például k32 Milyen nyelven beszél (beszél) édesanyjával?), ám bizonyos kérdések (például k44 Milyen nyelven beszél beás barátaival, ismerőseivel?) esetében szignifikáns különbségek látszanak.

A nők egyes adatok alapján (vö. k50 Milyen nyelven beszél a falujában élő beásokkal, akikkel a városban összefut?) sokkal inkább a hagyomány (nyelvi is) őrzői, mint a férfiak (*Huszár* 2000).

A kisgyerekekkel ill. unokáikkal gyakrabban beszélnek beásul, mint a férfiak. Az iskoláskorú gyerekekkel történő kommunikációban a beás nyelv használatának visszaszorulása mindkét nem esetében azonos. A férfiak nyelvtudása semmivel sem gyengébb, mint a nőké, ám a nyelv használata körükben ritkább. A kisebbségi nyelvek, így a beás nyelv presztízsét illetően reálisabban látják a nyelv helyzetét, mint a nők esetében – feltehetően több alkalmuk volt családfenntartóként e nyelv piaci értékéről a munkaerőpiacon tapasztalatot szerezni. Mindezek mellett ők is igen erősen kötődnek anyanyelvükhöz, szükségesnek is tartják a nyelv átadását, ám ezt a feladatot nem tekintik sajátjuknak, szívesebben helyezik családon kívülre ennek megvalósulását. A többségi nyelv – jelen esetben a magyar – jelenti szerintük a boldogulás nyelvét, és a magyar nyelv tudásával a magyarsághoz tartozás érzésének erősödése is megfigyelhető a mintában szereplő férfiak válaszaiban.

Különösen nagy különbségek láthatóak a három életkori csoport szélső értékeit képviselő beszélői között a nyelv választás és a beás nyelvhez való attitűd esetében.

Az iskoláskorú fiatalok, akiknek a saját településükön nincs iskolájuk, a nemzetiségi intézményi rendszer kiépülése híján, magyar tannyelvű iskolákba járnak a Mánfától mintegy 8 km-re található városba Komlóra. Ezekben az iskolákban a tanítás nyelve a magyar, a beás nyelv tanulására, gyakorlására intézményi keretben nincs lehetőségük. Mánfán ez a civil szférában, egy cigány hagyományörző körben népdalok tanulása formájában valósul meg.

A Mánfán élő beások teljesen beépültek a többségi lakosság közé, már nem zárt telepi viszonyok között élnek. A cigány telepek megszüntetése azt eredményezte, hogy az erdő szélén lakó beások a faluban vásárolták meg a megüresedett házakat. Ezért az addig egy közösséget alkotó beás közösség a faluban már távolabb került egymástól. Ez a változás együtt járt azzal is, hogy míg a telepen lakó beások szomszédaikkal többnyire csak beásul beszéltek, új lakókörnyezetében nem beás szomszédaival erre már nincs lehetősége, velük magyarul beszél. A beás nyelv használati színterei ezzel tovább csökkentek. Ismeretes számunkra, hogy amennyiben az első nyelv hatásai és használata csak a családra, esetleg a legszűkebb környezetre korlátozódik, az élet minden más területén pedig a második nyelv és kultúra hatásai érik a beszélőt az első nyelv elsorvad, és helyét az erősebb hatásokkal bíró veszi át.

A faluban lakó beások gyermekek közül sokakat a beás nyelv használatához már nem kötik olyan szoros szálak, mint szüleiket, őket, s a kutatás adatai szerint a legfiatalabb életkori csoport tagjai közül sokan nem is a beást tartják anyanyelvükként számon.

A nyelvvesztés e nyelvi közösségben – kutatási adataim és megfigyeléseim szerint – azonban nem járt együtt az identitás elvesztésével. A mánfai beás közösség nyelvhasználata és identitása fordítottan arányos egymással.

E helyzetben a beás kultúra megerősödése, presztízsnyerése reményteljes változást hozhat a nyelvvesztés megállításában, sőt e folyamat visszafordításában. Sajnos e munkában a helyi beás értelmiség még nem tud részt venni, hisz a helyi beás közösség egyetlen diplomással sem rendelkezik ezidáig. Ezért a helyi cigány kulturális egyesület felelőssége még nagyobb és még fontosabb, ugyanis a település életében az egyetlen olyan vezető-szervező erőt képviseli, amelynek komoly kihatása van a település kulturális életére. A nyelvmegtartás érdekében folytatott tevékenysége ugyan ösztönösen, ám nagyon pozitívan befolyásolja a mánfai beás közösségről kialakult képet a falu teljes lakossága számára, és a beás kultúra presztízisének megteremtéséért végzett

munkássága is igen figyelemre méltó nem csak a település magyar lakossága, de a beás kisebbséghez tartozók körében is.

A középkorúak életében a fiatalokénál jóval fontosabb helyet foglal el a beás nyelv. A gyermekkori emlékeik színtere többnyire a zárt beás közösség volt, a telepi élet, ahol a beás nyelv használata teljesen természetes volt, a közösségen belüli kommunikáció eszköze ez volt. Ebből eredően a beás nyelvhez való kötődésük is nagyobb. Bár csak nagyon kevesen rendelkeznek huzamosabb munkavisztonnyal, ha mégis, munkahelyük többnyire a falun kívül található. Kommunikációjukban a kódváltás természetes dolog. A beás nyelv főleg az idősebbekkel való kapcsolattartásban játszik szerepet, míg gyerekeikkel már többnyire magyarul beszélnek. Ennek oka az a felismerés, hogy e nyelvtudás révén kevésbé sikeresek az életben, nem jutnak jobb munkához, biztosabb megélhetéshez gyermekeik és ők maguk sem, annál inkább jelent negatív megkülönböztetést, kisebb presztízst a kisebbséghez való tartozás.

A magyar nyelv piaci értéke nagyobb, így szívesebben veszik, ha gyermekeik is ezt tanulják meg, anyanyelvük pedig megmarad a család használatában - de már ott sem kizárólagos. Bár a korosztály szinte minden tagja tudja a beás nyelvet, életükben a beás funkciója közel azonos a magyar nyelvével, miközben a beás nyelv használati színterei egyre csökkennek. A hétköznapijokban a beás nyelv használata már nem intenzív, s ez nyelvtudásuk szintjét is befolyásolja.

A legidősebb generáció az, amely a legritkábban hagyja el lakóhelyét, keveset van távol otthonától, és a legkevésbé érint a modernizáció, így ők még őrzik, szívesen használják a beás nyelvet. Számukra a közösség hagyományai, szokásaik is éleek, mivel azonban már ők sem zárt telepi viszonyok között élik hétköznapijait ezeken gyakorlására egyre kevesebb lehetőség adódik. A nyelvről és hagyományaikról is inkább csak beszélnek, semmint használnák, hisz a gyerekeik ugyan még kötődnek a cigány kultúrához, unokáik már csak hallomásból tudnak arról, és csak alkalmanként szövídik életükbe a beás kultúra egy-egy szelete.

Az idősebb korosztály a beás nyelvhez tartozó beás kultúrával is azonosítja magát, a fiataloknak azonban e szerint élni nem volt lehetőségük. Ahhoz, hogy megismerjék és tudatosodjanak bennük saját népük kulturális értékei, és ne érezzék önmaguk azt, hogy ez a kultúra érdektelen az átörökítésre a három szintű (alap-közép és felsőfokú) beás nyelvtanítás szerepe nélkülözhetetlen.

Ennek megteremtéséig igen fontos, ám eddig a beás nyelv presztízisének megteremtése és megerősítése szempontjából kihasználatlan lehetőségeket kínál a

Mánfán található, egyedülálló tehetséggondozó középiskolai kollégium, a Collegium Martineum. A kollégiumban a régióban lakó, Pécs és környéke érettségit adó középiskoláiban tanuló diákok laknak hétközben. A kollégiumban 1996 óta működik. Fontos feladatának tartja, hogy érettségihez juttassa Baranya, Somogy, Tolna megyéből származó, a társadalmi presztízshierarchia alsó részébe tartozó, főként cigány családból származó gyerekeket, akik ezen segítség nélkül erre nem lennének képesek. Ezt a célkitűzését számos más tevékenység előtérbe helyezése mellett teszi, melyek között a délutáni tanulásban nyújtott segítségen túl, a családokkal való rendszeres kapcsolattartás, az identitáserősítés és a kultúra megismertetése is fontos. A beás nyelvtanulást is szorgalmazzák, ám eddigi próbálkozásaik – nyelvtanár hiányában – csak időszakosan mondhatók megvalósultnak. Ezt a tevékenységet egyetemisták, aktivisták segítségével folytatják. A kollégiumnak a helyi cigány hagyományőrző együttessel ugyan van kapcsolata, mégsem alakult ki 1996 óta köztük olyan tartós együttműködés, mely mindkét fél presztízsét lényegesen emelné.

Feltételezésem szerint azonban e két együttműködő partner tudatos tevékenysége eredményezhetné a leggyorsabban a mánfai beás közösség identitásának megőrzése mellett a nyelvhasználat színtereinek bővítését, a nyelv presztízsének megteremtését. Ennek tudatos felismerése még mindkét fél részéről hiányzik. E kutatás eredményei – reményeim szerint – segítenek közös érdekü(n)k felismerésében.

A beások identitása – még a fiatalabb korosztályé is – igen erős annak ellenére, hogy a beás nyelvhasználat megkopik. E helyzetben még nem késő az oktatásnak egy olyan végig gondolt, tantervet bevezetnie, amely a nyelv és a közösség megerősödését is eredményezhetné.

Ahhoz, hogy lássuk, miféle feladatot kellene az oktatásnak ellátnia, szükséges áttekintenünk a magyarországi cigány nyelvek, így a beás nyelv jelenlegi helyzetét, a hazai köz- és felsőoktatásban.

III. A BEÁS NYELV OKTATÁSA

7. OKTATÁSPOLITIKAI HELYZETKÉP

A beás nyelv leírásában, sztenderdizációjának kialakításában a kezdetektől részt veszek. A következőkben törekszem a beás nyelv helyzetének tárgyilagos leírására, és –

a személyes érintettséget félretéve – a helyzetet felülről ún. „helikopter-szemlélettel” nézni.

Az előkészítés során számos dokumentum, jegyzőkönyv, a cigány nyelveket érintő törvény, beszámoló és egyéb javaslat került a kezembe, melyek felsorolását a forrásjegyzék tartalmazza. A források műfaja nagyon sokszínű, ám sok esetben ezek teszik a helyzet megértését lehetővé, ezért tartottam fontosnak felhasználásukat.

E fejezetben céлом a magyarországi cigány nyelvek jelenlegi oktatáspolitikai helyzetét bemutatni, és szándékom volt felmérni – tekintettel arra, hogy sem állami, sem civil körökben nincs pontos kép – hol, mely iskolákban, milyen törvényi háttérrel, milyen feltételekkel, kik tanítanak cigány nyelveket.

A Magyar Köztársaság kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos politikájának meghatározó eleme – az Alkotmány mellett – a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló, módosított 1993. évi LXXVII. törvény (a továbbiakban: kisebbségi törvény), amely - egyéb jogaik mellett – meghatározza a kisebbségi közösségek nyelvi jogait is. A kisebbségi törvény bevezetőjében a következő megfogalmazás szerepel: *"A Magyar Köztársaság területén élő, magyar állampolgárságú nemzeti és etnikai kisebbségek nyelve, tárgyi és szellemi kultúrája, történelmi hagyományai, valamint a kisebbségi létükkel összefüggő más sajátosságaik egyéni és közösségi önazonosságuk része. Mindezek különleges értékek: megőrzésük, ápolásuk és gyarapításuk nemcsak a nemzeti és etnikai kisebbségek alapvető joga, de a magyar nemzet, végső soron pedig az államok és nemzetek közösségének érdeke is."* A törvény által biztosított nyelvi jogok alanyai tehát a fenti definíciónak megfelelően a hazai kisebbségekhez tartozó személyek, közösségek.

A cigányság ugyan – a többi kisebbséghez hasonlóan – elvileg azonos joggal rendelkezik, hasonló igényeket formálhat anyanyelve megőrzésére, illetőleg az anyanyelven történő nevelésben, oktatásban való részvételre. Ennek ellenére megállapítható, hogy a cigány nyelvek esetében alapvetően hiányoznak az anyanyelvi oktatás személyi és tárgyi feltételei. Így tehát a cigány nyelvek jobb esetben az oktatás tárgyai lehetnek csak, eszközei semmiképp. Az anyanyelvi oktatás korlátozása nyilvánul meg az alap-, a közép- valamint a felsőoktatás szintjén egyaránt. Ez e nyelvek esetében további alárendeltséget jelent, hogy gyakran még az anyanyelvi beszélők is úgy érzik, nyelvük használati értéke csökkent.

A hazai cigányok körében elenyésző a cigányul vagy beásul tudó tanítók, tanárok száma, nincs cigány és beás nyelvtanárképzés, és hiányoznak a tankönyvek, szótárok, s

más tananyagok. A mai európai elvárások szerint mind a tanárképzés, mind a megfelelő tananyagok készítése állami feladat.

A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlásokban többek között ezt olvashatjuk: „Az alap- és középfokú kisebbségi nyelvű oktatás megvalósíthatósága nagymértékben attól függ, hogy vannak-e olyan tanárok, akik minden tantárgyukat anyanyelvükön tanulták. Ezért az államoknak – a kisebbségi nyelvű oktatás megfelelő lehetőségeinek biztosítására vonatkozó kötelezettségeikből fakadóan – vállalniuk kell, hogy adekvát körülményeket biztosítsanak a megfelelő tanárképzés, és lehetőséget az ilyen képzésben való részvétel számára” (Hágai ajánlások 1996:7).

7. 1. A CIGÁNY NYELVEK OKTATÁSÁNAK JOGSZABÁLYI HÁTTERE

A jogszabályi háttér vizsgálatakor két időszak elkülönítése tűnik indokoltnak. Az egyik a közoktatási törvény legutóbbi módosítása előtti időszak, a másik a 2003 utáni történések ideje.

7.1.1. A jogszabályi háttér 2003-ig

A kisebbségi oktatás alapja az Alkotmány 68. § (2) bekezdése, amely biztosítja a nemzeti és etnikai kisebbségek számára az anyanyelvi oktatást. Ennek folytán, a kisebbségi törvény elfogadását követően a cigány kisebbségnek először nyílt lehetősége arra, hogy az oktatási problémáik kizárólag szociális hátrányokkal összefüggő megközelítéséből kitörve, a többi nemzeti kisebbséghez hasonlóan, a cigány kisebbségi oktatás megszervezését is igényelhesse.

A cigány tanulók oktatásának alapfokon nincs, önálló kisebbségi intézményrendszere. Középfokon csak néhány cigány kisebbségi pedagógiai program alapján oktató intézmény létezik (például a pécsi Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium), melyekben a cigány nyelvek oktatása megvalósul. Ennek ellenére számos cigány osztály és csoport működik elkülönülten az oktatási intézményekben.

A kisebbségi nyelvek oktatásának egyik legfontosabb dokumentuma a nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló 32/1997. (XI.5.) MKM rendelet.

Ugyancsak a tárgyalt időszakban jelent meg a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 28/2000. (IX. 21.) OM rendelet. A rendelet kitért a kisebbségi oktatás kerettanterveinek kidolgozására is. Ennek értelmében: " A nemzeti, etnikai kisebbségi oktatás kerettanterveit – ennek részeként az anyanyelv (kisebbség nyelve) és irodalom, illetve a népismeret kerettanterveit, valamint az óraterveket – az e rendelet 2. számú melléklete tartalmazza.

A nemzeti, etnikai kisebbségi iskolai oktatás kerettantervei évfolyamonként határozzák meg az anyanyelv (kisebbség nyelve) és irodalom, illetve népismeret követelményeit, a tizenkettedik évfolyam végéig. A kerettantervek a követelmények évfolyamok szerinti tagolásakor eltérhetnek a nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a nemzeti etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló – többször módosított – 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelettel kiadott Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatás irányelvének azoktól a rendelkezéseitől, amelyek a követelmények teljesítését a negyedik, a hatodik, a nyolcadik, illetve a tizenkettedik évfolyam végére határozzák meg."

A cigány nyelvek esetében azonban sem a nyelvi követelményrendszer, sem a kerettantervek nem álltak a nyelvet oktatni kívánó intézmények rendelkezésére.

Korábban több szakértő és a kisebbségi ombudsman¹⁷ is kifogásolta a „cigány felzárkóztató oktatás” elnevezést, mivel az a cigányságot lemaradó, tehát felzárkóztatandó közösségként határozza meg. Az Oktatási Minisztérium 13/1999 (III.8.) OM rendeletében – a szabályozás tartalmának változatlanul hagyása mellett – új elnevezést adott az oktatási formának, a cigány kisebbségi oktatást.

A cigány kisebbségi oktatási programnak két elemet kellett tartalmaznia: egyrészt a kisebbségi önismeret fejlesztését, a kulturális nevelést, másrészt – a nemzetiségi oktatástól eltérően – az esetleges hátrányok csökkentését célzó szocializációs, kommunikációs, valamint tantárgyi fejlesztést, tehetséggondozást. A cigány kisebbségi program az elnevezésének megváltoztatása ellenére a nemzetiségi oktatás mellett továbbra is tartalmaz felzárkóztatási elemeket. A szabályozás azt sugallja, hogy a cigány gyermekek összességükben véve fejlesztésre szorulnak, tehát elmaradottabbak, a többi gyermeknél. Vagyis a cigány kisebbségi oktatás – a „felzárkóztató” szónak az elnevezésből való kihagyása után is – az elmaradottság értékítéletét fűzi a cigány/roma

¹⁷ Kaltenbach Jenő: Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről, 1999. január 1. – 1999. december 31. Budapest, 2000.

identitáshoz. Vitathatatlan, hogy a felzárkóztatás egyéneként hasznos és szükséges lehet, azonban annak előírása egy egész népcsoport számára sértő, még ha egy választható oktatási forma keretében történik is. Különösen akkor, ha belegondolunk, hogy a cigány nemzetiségi oktatást igénylő családok automatikusan „felzárkóztatásukra” irányuló szolgáltatást is kaptak, hisz e nélkül az identitás őrzésére szolgáló foglalkozások sem jártak neki. Nem így volt ez a többi magyarországi kisebbség esetén.

A cigány kisebbségi nevelés-oktatás külön program alapján biztosítja a cigány kisebbséghez tartozó gyermekek, illetve tanulók számára a kulturális és igény szerinti anyanyelvi nevelés és oktatás mellett, az esélyegyenlőséget és a tehetséggondozást.

E programnak tehát nem kötelező eleme a cigány nyelvek tanulása, de a szülők igénye – nyolc szülő írásos kezdeményezése vagy beleegyezése alapján – biztosítja a cigány nyelv általuk beszélt változatának oktatását, bár ehhez sem a szakmai és személyi feltételek (nyelvi követelményrendszerek, kerettantervek, nyelvtanárképzés) még nem állnak rendelkezésre.

A nemzetiségi és a felzárkóztató szempontok „keveredése” a cigány kisebbségi oktatásban egyrészt erősítheti és erősítette a cigány kisebbség szegregált oktatását, legitimálhatja/legitimálta az egyébként nem nemzetiségi jellegű, elkülönült, alacsony színvonalú oktatási formák létjogosultságát, erősítheti/erősítette a cigány gyermekekkel szembeni előítéletes szemléletmódot. Másrészt akadályozója a cigány nemzetiségi oktatás tényleges igényeken alapuló intézményrendszer kialakulásának.

A cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról szóló (1047/1999. (V.5.) Korm. határozat módosításáról szóló 1073/2001. (VII.13.) számú) kormányhatározat, külön foglalkozik a cigány kisebbség oktatásával, amely kimondja, hogy a kisebbségi, illetve közoktatási törvény, valamint az egyéb jogszabályok módosítása során kiemelt feladat: „a cigány kisebbségi oktatás tartalmi fejlesztése, a kerettantervek kidolgozása, az értékelés és minőségbiztosítás feltételeinek megteremtése, az oktatáshoz szükséges taneszközök, módszertani segédletek biztosítása, az Országos Cigány Önkormányzattal történő egyeztetéstől függően a cigány nyelvek oktatásához szükséges követelmények kidolgozása”.

E követelményrendszer kidolgozása 1999-ben elkezdődött, ám a politikai akarat kevésbé járult hozzá e munka legitimálásához. Egy következő jelentésből kiderül, hogy a feladat mégsem annyira időszerű: „A cigányság által beszélt nyelvek standardizálása

egy hosszabb, időtartamában előre be nem határolható munkafolyamat, amely csak akkor lehet eredményes, ha minden felelős szakmai tényező közös nevezőre jut, a ma még vitás kérdésekben egyező álláspontot alakít ki. Az alapidokumentumok közül az ily módon elfogadott nyelvi követelményrendszer szolgálhat majd alapul a romani, illetve a beás nyelvek kerettanterveinek elkészítéséhez. A már létező nyelvi segédletek mellé immár a követelményrendszeren alapuló tankönyvek, taneszközök biztosítására is sor kerül.”¹⁸

7.1.2. A közoktatási törvény 2003-as évi változásai

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2003-ban történt módosítása az elmúlt pár évben a cigány gyermekek általános oktatási helyzetének javítása érdekében jelentősen változott.

Az Oktatási Minisztérium jelentős szerepet vállalt az oktatást érintő esélyegyenlőség megteremtése és a társadalmi integráció elősegítése érdekében.

A közoktatási törvény módosításainak főbb elemei:

- a hátrányos helyzetű gyermek, tanuló és az integrációs felkészítés fogalmának meghatározása
- az első-harmadik évfolyamokon való buktatás tilalma
- a magántanulóvá nyilvánítás felülvizsgálata

A 2003 első felében kiépült az Országos Oktatási Integrációs Hálózat (a továbbiakban: OOIH), 45 bázisintézményt hozott létre az ország négy hátrányos helyzetű régiójában, ahol nagy létszámú cigány lakosság él. Az OOIH által kidolgozott Integrációs Pedagógiai Rendszer (továbbiakban IPR) a közoktatás általános és szakiskoláiban kerülhet bevezetésre normatív támogatással. E szakmai megújulás közvetlen célcsoportja a hátrányos helyzetű gyerekek (szülők iskolai végzettsége és jövedelme alapján) függetlenül a nemzetiségi hovatartozástól. Az IPR mellett lehetővé vált a romani vagy beás nyelv oktatása is a 32/1997 MKM rendelet 2002/147. Magyar Közlönyben megjelent módosítása alapján. Vagyis lehetővé vált a szociális hátrányokból adódó lemaradások iskolai pótlása és a kisebbségi jogok iskolai keretben

¹⁸ A Magyar Köztársaság Kormányának második időszaki jelentése az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájához való csatlakozással vállalt kötelezettségeinek végrehajtásáról 1146/2002. (IX. 4.) Korm. Határozat 2002:31

történő biztosításának szétválasztása. Mindkét esetben a szülőknek kell nyilatkozniuk, hogy mely szolgáltatás(oka)t igénylik az iskolától akár önállóan, akár együtt a kettőt.

A cigány felzárkóztató, majd cigány kisebbségi oktatás átalakítása megteremtette a szakmai kereteket, azonban fontos tartalmi kérdés, hogy a kisebbségi oktatásra vonatkozó módosítás szerint a cigány nyelvek óraszámát heti kettőre csökkenti, így könnyebbé válik az összevonás (blokkosítás) az év során, s vendégtanárral, tábor vagy más rendezvény keretében szervezhető a nyelvoktatás.

Ez az intézkedés, bár oktatáspolitikai szempontból nagyon fontos, nyelvpolitikai szempontból nem igazán hatékony, hiszen ezzel a nyelvoktatás feltételei nem teremtődtek meg. A cigány nyelvek esetében egy megengedő jellegű rendeletmódosítás történt, mely a cigány nyelvek presztízsét, a többi kisebbségi nyelvvel összehasonlítva, nem emeli.

A közoktatási törvény alapján a pedagógusi munkakörben való alkalmazás feltételei hasonlóan megkülönböztetik a hazai kisebbségi nyelvet és az idegen nyelvet oktatók alkalmazási feltételeit. E szerint:

„Idegen nyelv oktatására – minden iskolatípusban – alkalmazható, aki nyelvtanári vagy idegen nyelv- és irodalom szakos tanári végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik.

A nemzetiségi, etnikai kisebbségi nyelvek esetében 2006. szeptember 1-jéig nemzetiségi, etnikai kisebbségi nyelv oktatására alkalmazható pedagógus végzettséggel és legalább középfokú „C” állami nyelvvizsga bizonyítvánnyal vagy azzal egyenértékű okirattal rendelkező pedagógus alkalmazható, a bolgár, a cigány (romani, illetve beás), a görög, a lengyel az örmény, a ruszin, az ukrán nyelv oktatására a felsőfokú tanulmányok megkezdése nélkül, korlátlan ideig alkalmazható az, aki az adott nyelvből felsőfokú „C” típusú állami nyelvvizsga bizonyítvánnyal vagy azzal egyenértékű okirattal rendelkezik.”

Ez az alkalmazási feltétel ugyan lehetőség teremt a kisebbségi nyelv iskolai bevezetésére, ám szakmai szempontból eleve kudarcra ítélt vállalkozás pusztán nyelvi kompetenciával rendelkező egyén számára – szakképzettség hiányában – „szakmunkát” végezni.

A nyelvtanári képzés feltételeinek kidolgozása egyre sürgetőbb feladattá vált. Ám nem csupán ennek hiánya akadályozza a széles körű, igényes cigány nyelv oktatását, illetve az anyanyelvű oktatást. Néhány kivételtől eltekintve továbbra sem állnak rendelkezésre a tárgyi feltételek sem: hiányoznak az olyan tankönyvek, oktatási segédanyagok, amelyek nélkülözhetetlenek az ilyen programok ellátásához.

A személyi és tárgyi feltételek hiányossága mellett a nyelv/nyelvek, nyelvjárások jelenlegi állapota, a szakmai munka hátráltatása, az időhúzás is nehezíti az iskolai oktathatóságot.

Ám ezen feladatok nem oldódnak meg, ha nem adunk lehetőséget megoldásukhoz. Ha Magyarországon az állam és a társadalom minden elvárható megtenne a cigány pedagógusok képzése és a cigány nyelvű tananyagok készítésének támogatása terén, akkor is lennének súlyos szakmai, nyelvészeti és nyelvpedagógiai problémák, melyeket csak szakemberek (nyelvészek, tanárok) oldhatnak meg. Ahhoz, hogy a cigány nyelvek oktatása sikeres is legyen, gondos, előzetesen elkészített nyelvészeti, nyelvpedagógiai kutatásokra van szükség. A jószándék és a politikai akarat szakszerű nyelvészeti, nyelvpedagógiai előkészítés nélkül kudarcra van ítélve. Cigányságunk oktatási problémáinak enyhítéséhez óriási szükség van nyelvészeti alapkutatásokra és alkalmazott nyelvpedagógiai kutatásokra. Nyilvánvaló, hogy az ilyen kutatásokat a többségi (magyar) nyelvészek és tanárok segíthetik, de a munka oroszlánrészét cigány nyelvészeknek, egyetemi hallgatóknak és tanároknak és kutatóknak kellene elvégezniük (*Kontra* 2001).

A cigány nyelvoktatás és főleg az anyanyelvű oktatás megvalósítása ugyan hosszabb időt igénybe vevő folyamat, ám évek óta komoly előrelépés nem történt ez ügyben. Miként empirikus adataim is alátámasztják, a nyelvvesztés, a nyelvi asszimiláció folytatódik, hovatovább visszafordíthatatlanná válik, ezért a munkát haladéktalanul el kell kezdeni.

7.2. A BEÁS NYELVI KÖVETELMÉNYRENDSZER

Az Oktatási Minisztérium a beás és a romani nyelv iskolai oktatásával kapcsolatosan, azok közoktatási rendszerbe történő bevezetéséhez szükséges szakmai feltételek megteremtéséhez még 1999-ben hozzáfogott. Egy indító értekezlet keretén belül két munkacsoport létrehozását kezdeményezte, melynek célja e két nyelvre vonatkozó követelményrendszer kidolgozása volt. A nyelvi követelményrendszerek kidolgozásának további célkitűzése volt, hogy ennek elfogadása után lehetővé válik a kerettantervek, valamint a szükséges segédanyagok, szótárak, nyelvi könyvek elkészítése.

A beás nyelvi követelményrendszer elkészült, a kért anyagot a beás munkacsoport 2000 tavaszára nyújtotta be az Oktatási Minisztériumnak. A munkaanyag első szakmai

vitájára 2001 június 26-án került sor, ahol műhelybeszélgetés keretében nyílt lehetőség az érintett nyelvészek, a nyelvet ismerő pedagógusok, a nyelvvel foglalkozó szakemberek számára a még vitás kérdésekben véleményük kinyilvánítására, konszenzus kialakítására. Erre a szakmai műhelybeszélgetésre a meghívottak közül rendkívül kevesen jöttek el. Az ott megjelentek számos megállapítást tettek, melyek közül talán a legfontosabb, hogy óriási az érdeklődés és az igény a beás nyelv minél gyorsabb bevezetésére a közoktatásban, s az ehhez szükséges feltételek megteremtésére is (így például nyelvi programok, módszertani anyagok, tankönyvek).

Ezen a munkaértekezleten a beás munkacsoport megbízást kapott a követelményrendszer beás nyelvre való fordítására, valamint megállapodás történt abban, hogy az érintett szakmai kör szeptemberben újabb szakmai vitán méretti meg a követelményrendszert. A résztvevők a munkaanyaggal kapcsolatos konkrét javaslataikat ott megtették, s az addig még vitásnak tűnő szakmai kérdésekben konszenzus alakult ki.

A beás nyelvi követelményrendszert tartalmazó munkaanyaghoz kapcsolódóan lehetőség nyílt további írásbeli vélemények nyilvánítására is, mivel több új résztvevője volt a novemberi találkozásnak.

Három írásbeli vélemény érkezett 2002 januárjáig, melyek között a beás nyelvi követelményrendszert érintő, tartalmi észrevétel nem volt. Jelenleg a munkaanyag magyar és beás nyelven egyaránt készen áll, legitimálásra vár, ám mindeddig látható eredmény nélkül.

A cigány nyelvek oktatása terén számos olyan feladat vár még megoldásra, amelyet a hagyományosnak tekinthető nemzetiségi oktatás már régen rendezett. A cigány nyelvek tanítása esetében továbbra is hiányoznak a tankönyvek, a hanganyagok, az audiovizuális eszközök, amelyek bárki számára elérhetővé tennék ezeket a nyelveket, de talán még ennél is fontosabb, hogy szervezett nyelvtanárképzés sehol nem folyik az országban.

A beás nyelvi követelményrendszer kidolgozásával párhuzamosan a Pécsi Tudományegyetem is lehetőséget adott a beás nyelv legitimálási és fejlesztési problémáinak és feladatainak megoldásához. A térségben elsőként akkreditált romológia egyetemi szak gazdája a BTK Romológia Tanszéke *nyelvi műhely* szervezését indította el mindkét cigány nyelvből, s az Európai Nyelvek Évében megrendezte a Cigány Nyelvek Nemzetközi Szemináriumát számos rangos hazai és külföldi szakember részvételével. Az ott elhangzott rendkívül színvonalas előadásokban

számos elméleti és gyakorlati összefüggés fogalmazódott meg, mely a cigány nyelvek fejlődésének és fejlesztésének további munkálataiban támpontot jelenthet.

A konferencia beás szekciójának állásfoglalását és javaslatait idézem:

„A szekció a beás nyelv sztenderdizációjának és terjesztésének kérdésében foglalt állást. A szekció a sztenderdizációt alapvetően lezártnak tekinti. Ugyanakkor szorgalmazza, hogy a nyelvet az oktatáspolitikai szinten ismerje el. Véleményét a következőkre alapozza:

- *Az utóbbi tíz évben beás nyelvű nyelvkönyvek, szótárak, műfordítások jelentek meg, melyek sztenderdizált nyelvváltozatot használtak.*
- *Ezek a gyakorlatban igazolták, hogy tananyagként használhatók a nyelvoktatás során.*
- *Ugyanakkor az ezektől eltérő nyelvhasználat is a beás kultúra részeként tekintendő, használatát támogatni kell.*

2001 óta – öt éve! – a beás és a romani nyelvi követelményrendszert kidolgozó bizottságok munkája szünetel, bár egyes jegyzőkönyvekben rögzített felelős vezetők szerint a beás nyelvi követelményrendszeren még dolgoznak. A megkezdett munkát mielőbb szükséges lenne befejezni, a követelményrendszert hatályba léptetni.

7.3. A BEÁS NYELV JELENLEGI OKTATÁSÁNAK FELMÉRÉSE, HELYZETLEÍRÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE

A beás nyelv oktatása elsőként az 1994-ben induló Gandhi Közalapítványi Gimnáziumban indult. Addig sem az általános, sem a középiskolákban nem zajlott beás nyelvoktatás, sőt a beás nyelvnek a romanitól való megkülönböztetése is gondot okozott. Számos pedagógus ma is egymás dialektusának tekinti a két nyelvet, miközben a beás a latin, a romani pedig az ind nyelvek csoportjába tartozó indoeurópai nyelv.

A nevelési-oktatási intézmények az 58/2002. OM rendelet és a fent említett szabályozások figyelembe vételével külön normatívát igényelhetnek a cigány népismeret, valamint bármelyik cigány nyelv oktatására.

Az Országos Oktatási Integrációs Hálózat volt bázisintézményei közül hat intézményben, valamint további négy olyan intézményben, melyek nem tartoztak az OOIH bázisintézményei közé a 2005/06-os tanévben is folytattak beás nyelvoktatást.

A felsorolt hiányosságok közül talán a legalapvetőbb, hogy a közoktatásért felelős ágazati minisztérium még mindig nem rendelkezik adatokkal arról, hol folyik cigány, illetve beás nyelvi oktatás, milyen tanulói létszám vesz részt, milyen nyelvi és pedagógiai kompetenciával rendelkező tanárok tanítják. A magyarországi cigányok társadalmi integrációját elősegítő kormányzati programról és az azzal összefüggő intézkedésekről szóló 1021/2004.(III. 18.) Korm. határozat 1. számú melléklete 62. pontjában megfogalmazott, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájában tett magyar vállalkások kiterjesztése lehetősége miatt a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal szükségesnek tartotta, hogy megvizsgálja a hazánkban beszélt cigány nyelvekre – köztük a beásra – kiterjeszhető-e a védelem, valamint a kiterjesztéshez milyen további szakmai jellegű intézkedések szükségesek.

A beás nyelv helyzetének vizsgálatára a hazai köz- és felsőoktatásban, valamint a nyelvvoktatás fejlesztésének lehetőségeinek áttekintésére engem kértek fel. Így vált lehetővé számomra a magyarországi beás nyelvet oktató intézmények felkutatása, az iskolákban kérdőíves felmérés lefolytatása a nyelvvoktatás körülményeit illetően.

A rendelkezésemre bocsátott címlista iskoláit, valamint a bázisintézmények mindegyikét végigkérdezve Magyarországon mindösszesen két érettségit adó középiskolában és további nyolc általános iskolában oktatnak beás nyelvet. A beás nyelv ezekben az intézményekben tantárgyként szerepel azok számára – származástól függetlenül – akik ezt tanulni szeretnék. Ehhez a szülő írásos beleegyezése szükséges. Ezekre a nyelvórákra az órarendbe illesztett időszávban, vagy tömbösített formában heti 2 óra keretének megfelelően akár a tanév elején vagy a tanév végén kerülhet sor.

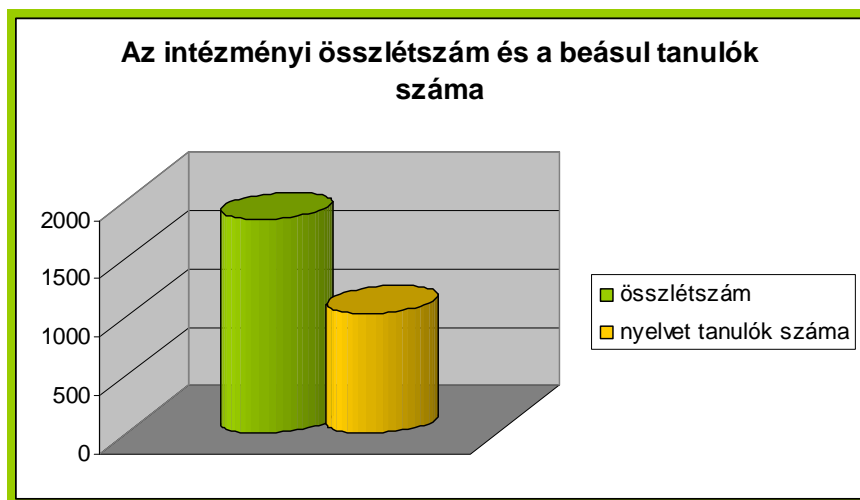
Az alábbi térképen látható a 2005/2006-os tanévben Magyarországon beás nyelvet oktató tíz oktatási intézmény.

7.3.1. A felmérés eredményeinek ismertetése

7.3.1.1. A beás nyelvoktatásban résztvevő tanulók száma

A tíz vizsgált intézményben összesen 1938 diák tanul, akik közül a 2005/2006-os tanévben 1042 fő tanul beásul.

A teljes összlétszám és a beás nyelvet tanulók száma 2005/2006-os tanév

Az említett tíz intézmény teljes tanulói létszámának 53%-a, több, mint fele érintett a nyelvoktatásban. Az alábbi diagramm ugyanezeket az adatokat az intézmények szerinti lebontásban.

A vizsgált iskolák tanulói létszáma és a beás nyelvet tanulók létszáma csupán egyben egyezik meg, amely azt mutatja, hogy ott minden diák tanul beásul. Hasonló a helyzet a pécsi Gandhi Közalapítványi Gimnáziumban is. A Gandhi Gimnáziumban a diákok mindkét cigány nyelvet tanulják, ezért csupán az időbeli eltérés miatt van különbség az összlétszám és a beásul tanulók száma között.

7.3.1.2. A beás nyelvet tanítók képzettsége

Mint ahogy nyelvtanárképzés a magyarországi cigány nyelvekből az országban sehol nem folyik, így szakképzett pedagógus – beás nyelvtanári végzettségű – nem létezik. Más nyelvből nyelvtanári végzettséggel rendelkező, anyanyelvi pedagógus sem található a vizsgált intézményekben. A tíz intézményből csak kettőben dolgozik anyanyelvű képesített pedagógus (ám közülük csak egyikük rendelkezik nyelvvizsgálattal), valamint két anyanyelvű, pedagógiai végzettséggel nem rendelkező nyelvvizsgálás érettségizett fiatal. A beás nyelvet oktatók között

van továbbá két Romániából áttelepült, románul tudó pedagógus, akik időközben beás nyelvvizsgát szereztek. A többi intézményben a beás nyelvet kevésbé ismerő, jelenleg is tanuló óvónő vagy pedagógus tanítja. Mivel tehát az ország egyetlen intézményében – semmilyen fokon – sem folyik a cigány nyelvekből nyelvtanárképzés, így a nyelvet képzők képzettsége is kétséget hagy maga után, e téren a „szakma” megosztottsága is óriási.

Az anyanyelvi kompetencia nem elegendő feltétel egy nyelv szakszerű tanításhoz. Ez a tény nem csupán a beás anyanyelvűek, de minden más nyelvet beszélő anyanyelvűek esetében is igaz.

Az önmagában is érdekes kérdés, hogy vajon azok, akik a nyelvet tanítják, mennyire vállalták önszántukból ezt a feladatot, és hány esetben kapták ezt feladatul munkahelyükön a megnövekedett kötelező óraszámok teljesítése illetve a létszámleépítések elkerülése miatt.

A vizsgálat során láthatóvá vált, hogy a legtöbb intézményben aktivisták, nyelvtanári gyakorlattal nem rendelkező – korántsem befejezett nyelvi képzéssel bíró pedagógusok, pedagógiai asszisztensek vagy egyszerűen olyan bátor anyanyelvi beszélők tanítják a beást, akik sem a nyelvtanításról, annak módszertanáról, sem pedig a tanítás pedagógiai elemeiről nem rendelkeznek kellő ismeretekkel, esetenként még tanítási tapasztalatokkal sem. Ez a tény önmagában óriási támadási felületet ad a nyelvet oktatni kívánó iskola számára.

A vizsgált intézmények mindegyikéről az sem mondható el, hogy mindenütt legalább pedagógus végzettségűek tanítják a nyelvet, hisz pl. a Gandhi Gimnáziumban a beás nyelvet oktató három fő közül sem rendelkezik senki pedagógiai végzettséggel, mindhárman anyanyelvűek és nyelvvizsgával rendelkező egyetemi hallgatók. Ugyanilyen vagy közel hasonló a helyzet a vizsgált további intézményekben is.

A beás nyelvet tanítók tehát rendkívül különböző tudásúak, hisz a román nyelvből nyelvvizsgával rendelkező pedagógus mellett óvónő, gyógypedagógus, de beás anyanyelvű pedagógus nyelvvizsga nélkül is tanít beást intézményeinkben.

7.3.1.3. Az alapító okirat és a cigány nyelv oktatása

A tíz beás nyelvet oktató általános és középiskola közül 8 intézmény alapító okiratában szerepel a beás nyelv oktatása, kettőben külön a beás nyelv nincs kiemelve, ám a nemzeti etnikai kisebbségi oktatás szerepel, s a miniszteri rendelet szerint ennek részét képezheti a beás nyelv oktatása is.

A helyi tantervek mindegyike tartalmazza a beás nyelv oktatását. Ezek sokféleképpen említődnek meg. A legtöbb intézmény pedagógiai programja helyi tantervének részét képezi cigány kisebbségi program, nemzeti és etnikai feladatok vagy beás nyelv oktatása címen. Az intézmények többségében a helyi tanterv külön fejezete szól a beás nyelv oktatásáról. A beás nyelvet a törvény által megadott keretek között – általában heti két órában tanítják, két intézmény esetében tömbösítve kerül erre sor, épp a „szakember” állandó jelenlétének hiánya miatt. A heti két órától eltérő óraszámok három intézményben fordulnak elő. Ezek általában évfolyamokhoz kötöttek, és a heti 2 órától, a heti 5 óráig terjednek.

A vizsgált intézmények mindegyikében folyik a beás nyelvoktatás mellett népismereti oktatás is. A 10 intézmény közül négy arról számol be, hogy népismeretet különböző tantárgyakba integráltan tanítanak. A miniszteri rendeletben meghatározottak szerint az alsóban 18,5 óra, a felső tagozatban 37 óra a népismeretre felhasználható órakeret.

7.3.1.4. A meglévő dokumentumokról és nyelvi követelményekről

A tíz intézmény közül nyolcban a 32/1997. (IX.5.) MKM rendelet a Nemzeti, etnikai kisebbségi iskolai oktatás irányelve alapján létrehozott saját helyi tanterv alapján tanítják a beás nyelvet. Egy intézmény hivatkozott a beás munkacsoport által kidolgozott nyelvi követelményrendszerre, továbbá egy intézmény jelölte meg, hogy nyelvoktatása az ITK nyelvvizsga követelményeinek szeretne megfelelni, ezért a nyelvtanítás ennek megfelelően történik.

7.3.1.5. Tankönyvek

A tankönyvek használata során nyolc intézmény említi az Orsós Anna által készített Beás nyelvkönyvet és szótárakat, valamint Gandhi Gimnázium által kiadott beás mese-, dal- és szokásgyűjteményeket (*Kovalcsik–Orsós 1994, Orsós 1998, Kalányos 2002*).

Egy intézmény az erre adott válaszban ugyan nem ad meg könyvcímeket, csak annyit ír, hogy mesekönyveket használnak, ám feltehetően ugyanezekről a könyvekről van itt is szó. Csupán egy intézmény (Körzeti Közoktatási Intézmény – Darány), számol be arról, hogy saját fejlesztésű munkafüzettel, nyelvi falitablókkal és beás nyelvi fejlesztőjátékkal (Memory) rendelkezik.

A már létező nyelvi segédletek mellé immár fontos lenne a nyelvi

követelményrendszeren alapuló további tankönyvek, taneszközök biztosítására is.

7.3.1.6. Szemléltető eszközök, hangzó- és videóanyagok

A nyelvi szemléltetőeszközök használatáról érdeklődő kérdésre csupán egy intézmény nyilatkozott úgy, hogy nem használnak semmit. Három intézmény számol be saját fejlesztésű, pályázati pénzen megvalósított nyelvi táblákról, és más egyéb nyelvi anyagokról, a többi iskola pedig más tanórákon is felhasználható kép és egyéb pl. hangzó anyagokat visz a nyelvórákra. E területen különös kreativitást mutat a darányi általános iskola, melynek szemléltetőanyagait több iskola meg is vásárolta.

A nyelvi hangzó- és videóanyag használata is rendkívül szűkkörű. Két iskola saját bevallása szerint semmiféle hangzó anyagot nem használ a nyelvi órákon. Hét intézmény sorolja fel a Gandhi Gimnázium által kiadott daloskönyvek kazettáit, továbbá egy intézmény saját gyűjtéseit vette hangzóanyagra és videofilmre a térségben élő beások hagyományairól, és ezeket használja fel az oktatás során.

Az iskolák számára nem áll rendelkezésre a beás nyelv tanulását elősegítő hang- és képanyag. Az utóbbi évek pályázati lehetőségei a hangzó anyagokra nem terjedtek ki, ezért – az egyébként más idegen nyelv tanítása során oly fontos hangzó anyagok – a beás nyelv tanításából hiányoznak.

7.3.1.7. A cigány nyelvek oktatását támogató kiegészítő normatíváról

A beás nyelv oktatását támogató kiegészítő normatívát a megkérdezett tíz intézmény közül kilenc igényelte és meg is kapja, egy intézmény (a térségben az egyik legjobb) nem kapja, bár bevallása szerint egyszer, a nyelvtanítás kezdésekor még kérte.

7.3.1.8. A szülők és a nyelvoktató intézmény kapcsolata

Az iskolák többsége törekszik arra, hogy a szülői házzal legyen kapcsolata, és amennyire csak lehetőségei adottak, bevonja őket is a nyelvoktatásba. Ennek különböző fokozatai léteznek.

Sok helyütt sikerül a szülőket tevékenyen bevonni az iskolai munkába: van, ahol adatközlőként, van ahol egy-egy téma meghívott vendégeként, mesegyűjtőként, vagy dal- és

mesemondóként vesznek részt ezeken a nyelvi foglalkozáson. Egy iskolában egy beás anyanyelvű édesanyát is alkalmaznak.

Van, ahol a szülők csupán örülnek annak a ténynek, hogy gyermekük tanulja anyanyelvüket, ám ennek eredményességét a szülő legtöbbször nem tapasztalja.

„Papíron támogatják, de nem segítik, inkább félnek, hogy a beás nyelvtanulással a gyerekek elpazarolják az idejüket. Oly sokáig „verték” beljüket, hogy a nyelvük értéktelen, hogy már el is hiszik. Ma is előfordul, hogy ha a buszon megszólalnak a nyelvükön, nyersen lehurrogják őket.”¹⁹

Több intézmény helyzetét nehezíti, hogy az anyanyelvét beszélő cigány szülő gyakran ódzkodik attól, hogy gyermeke cigány nyelvet tanuljon. A beás szülők is inkább az angol vagy a német nyelv tanulását preferálják a kisebbségi nyelvvel – így a beással szemben.

7.3.1.9. A kisebbségi önkormányzat és az iskola kapcsolata

A kisebbségi önkormányzatokról hat intézmény vezetője nyilatkozik úgy, hogy nem segíti a nyelvoktatást, egy pedig a következő módon indokolja: „A helyi kisebbségi önkormányzat siralmasan jelentéktelen, érdekérvényesítésre képtelen szervezet”. A további négy intézmény vezetője pozitívan nyilatkozik az együttműködésről. Ezeket idézem:

„Nincs helyi kisebbségi önkormányzat, de ai Cigány Kisebbségi Önkormányzat segíti a munkánkat.”

„Igen. Meséket gyűjtenek, illetve a kulturális eseményeken a diákok szerepelnek.”

„Igen. Anyagi támogatással, ötletekkel a foglalkozások megszervezésében.”

„Igen, a CKÖ elnöke a gyakorlásba besegít.”

7.3.1.10. A nyelvoktatás iránti igény és a beás nyelv oktatása

Annak megítélésében, hogy növekszik-e a nyelvoktatás iránti igény, mióta folyik a beás nyelv oktatása, az intézmények 40%-a nem-mel válaszol, 60% ad csak pozitív választ.

A kapott válaszok azért nem meglepőek, mert sajnos a cigány nyelvek oktatásra való előkészítése nem történt meg. A már említett nyelvi követelményrendszer, a kerettanterv és a taneszközök, szemléltetőeszközök hiánya csak nehezíti a szakképzettséggel sem rendelkező tanár munkáját. Mindehhez hozzájárul, hogy a kisebbségi nyelveknek a többségi nyelvvel szemben mindig kisebb a presztízse, a nyelvhasználatra kevesebb a lehetőségük, s egyre

¹⁹ Néhány idézet a kutatás során kitöltött kérdőívekből.

korlátozottabb a szerepük. A saját nyelv elfogadása gyakran az anyanyelvi beszélők számára sem mindig természetes, nem beszélve arról a környezetről, mely a cigányokat még mielőtt megismerné, elutasítja.

Az állami intézményekben zajló beás nyelvoktatás mellett létezik egy olyan egyházi fenntartású intézmény a Dél-Dunántúlon, mely két nyelven – magyarul és beásul – kommunikál az alsószentmártoni Szent Márton Óvoda.

7.4. A BEÁS NYELV A FELSŐOKTATÁSBAN

1994 őszétől az akkor még Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola kétéves posztgraduális romológus képzést szervezett, melynek keretében mindkét magyarországi cigány nyelvet oktatatták. A tanszék 1996-tól „alvó” szakként szüneteltette a nyelvoktatást, majd a tanszékvezető tragikus halála után végleg megszüntette.

A Pécsi Tudományegyetemen 1996-tól a Bölcsészettudományi Kar Nyelvészeti Tanszékén Romológia specializáció keretében kezdődött a beás nyelv oktatása, mely a mai napig tart.

A két hivatalosan elismert cigány nyelvből egyetemi tanulmányokat jelenleg kizárólag a Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszékén folytathatnak mind a romák, mind az egyetem többi hallgatója. Ez a képzés azonban eddig nem nyújtott tanári diplomát. Ezért akkreditáltatta a tanszék és nyílik lehetőség a romológia szakos bölcsész diploma mellett tanári képesítést is szerezni. A cél, hogy azok a hallgatók, akik valamelyik cigány nyelvből középfokú „C” típusú nyelvvizsgálóval rendelkeznek, de eddig pedagógiai kurzusokat nem hallgattak, nem pedagógusok, bölcsész diplomájuk mellé szerezhessenek tanári képesítést is. Ez a tanári képesítés tartalmazza a cigány népismeret és a beás vagy romani nyelvek oktatásához szükséges szakmódszertani ismereteket. Mindez a kompetencia önmagában ugyan kevesebb, mint egy nyelvtanári vagy népismeret szakos tanári végzettség, hisz itt nem a nyelvről szereznek olyan hangtani, alaktani és mondattani ismereteket, mint általában a nyelvszakosok, ám a nyelvtanárképzés megteremtéséig az egyetlen olyan végzettség, amely segít a nyelvet – minimálisan középfokon – ismerő pedagógusoknak az oktatási intézményekben egyfajta multiplikátori tevékenységet végezni. A lineáris képzés – az ún. bolognai folyamat – során a három éves romológia szakos alapképzésnek is része beás és romani nyelvoktatás, a mesterképzésben (4-5. évfolyam) válik lehetővé a bölcsész vagy a tanári diploma megszerzése. Az 2006-os évtől a neveléstudományi doktori iskola is indult a

PTE BTK-n, amelynek egyik programja a romológia lehetőséget ad a hallgatóknak a továbbképzésre, az oktatóknak és doktorhallgatóknak a tudományos munkára.

Hiszen a valódi megoldást az jelentené, ha mielőbb elvégeznénk azokat az alapkutatásokat, létrejönnének azok a segéd- és háttértudományok, amelyek alapján elindulhatna a beás és a romani nyelv nyelvtanári képzése – más nyelvek tanárképzéséhez hasonlóan.

7.5. A ROMOLÓGIAI TÁRGYÚ FELSŐOKTATÁSI PROGRAMOK TARTALMÁNAK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE

A pedagógusképző főiskolák a nyolcvanas évek második felében speciálkollégiumi, illetve szakkollégiumi képzés keretében kezdték el oktatni a romológiai ismereteket a tanítói, az óvodapedagógusi és a tanári alapképzés és továbbképzés keretében. A romológia oktatás interdiszciplináris jellegű. Tantárgycsoportjai, kurzusai több tudományterületet is reprezentálnak (szociológia, pedagógia, jog, politológia, antropológia, nyelvészet, irodalom stb.). A romológiai képzések célja, hogy a cigány kisebbség kultúráját, társadalmi helyzetük összetett hátterét, problémáit minél több szempontból ismerjék meg a hallgatók.

A felsőoktatásban a bölcsészettudományi és egyes társadalomtudományi alapképzési szakok képesítési követelményeiről szóló 129/2001.(VII.13.) Korm. rendelet határozza meg az *okleveles romológiai szakos bölcsész szakképzettség* megszerzéséhez szükséges képesítési követelményeket. Ilyen képzés mindeztideig csak a Pécsi Tudományegyetemen indult.

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának romológia szakán 2000-ben e követelmények szerint olyan bölcsészek képzése indult meg, akik tanár vagy szociális szakokkal társítva 10 félév során átfogó ismereteket szereznek a romológia területén.

A romológia szak *alapképzési formában, első diploma megszerzésére irányulóan csak nappali tagozaton* végezhető szakpárosításban B szakként. A 2005/2006-os tanévben felvételt nyert hallgatók még a hagyományos 5 éves képzési rendszerben végezhetik tanulmányaikat. A diplomában szereplő végzettség megnevezése: *okleveles romológia szakos bölcsész vagy tanár*.

A képzések során tantárgyi struktúrájában bevezető tárgyként szociológiai, szociálpszichológiai, általános filozófiai, demográfiai, neveléstudományi alapismeretekkel ismerkedhetnek meg a hallgatók. Az alapozó tárgyak körében a kulturális antropológiai, nevelésszociológiai, nyelvészeti megközelítésben a cigányságra irányuló kutatások fő

irányaival, illetve a magyarországi cigányság társadalmi és kulturális helyzetének fő jellemzőivel, az európai cigányság helyzetével foglalkoznak. Egyéb társadalomtudományi tárgyak is szerepet kapnak az oktatásban: néprajztudomány, jog, demográfia, szociológia, társadalomföldrajz, pszicholingvisztika, szociolingvisztika. A tantárgyak bevezetést nyújtanak az egyes diszciplínákba, a cigányságra vonatkozó kérdéseket az adott tudomány szempontjából vizsgálják.

Szociálpszichológiai és pedagógiai tantárgyak is nagy hangsúllyal szerepelnek a szak tantervében, amelyeknek a kérdéses területet érintő fő témái a szocializáció és az etnikai identitás jellemzői, a szociális attitűdök és mérésük, családi és intézményi szocializáció, cigány gyermekek helyzete az oktatásban, a gyermekvédelem szervezete és működése, felnőttoktatás, a különbözőség elfogadására és a békére nevelés, multikulturalizmus, interkulturális és antirasszista nevelés.

Az általános alapozást, az egyes tudományágak átfogó jellegű áttekintését követi a romológiai/ciganológiai tantárgyak elsajátítása. Ennek keretében a magyarországi cigányság történetével, a cigányság tárgyi néprajzával és folklórájával, a cigány zenefolklórral, a cigányság politikai szerveződésével, kulturális autonómiájával, a cigánysággal a médiában, illetve a magyarországi cigány művészek alkotásaival foglalkoznak.

Cigány – beás és romani – nyelvrák biztosítják a lehetőséget, hogy a hallgatók, leendő szakértők, eredeti nyelven férhessenek hozzá a cigány nyelvű írott és beszélt anyagokhoz. Jelenleg egyetemi alapvizsgával záródnak a nyelvi kurzusok, melyet sokan kiváltak az állami alapfokú nyelvvizsga „C” típusú államilag akkreditált nyelvvizsgájával.

A 2005/2006-os tanév során a romológia alapképzésben mintegy 50-60, a másoddiplomás képzésben pedig 120 fő vett részt. A diákoknak mintegy 40%-a cigány közösséghez tartozik. Az utóbbi évek során szemmel láthatóan nőtt a cigány hallgatók száma. Ezen hallgatók nagy része a helyi Gandhi Gimnázium tanulói közül kerülnek az egyetemre, ami önmagában is rendkívül öröndetes, hosszú távon biztosít utánpótlást a szakon folyó képzés számára.

A cigány társadalom ismerete szakirányú továbbképzési szak képesítési követelményeiről szóló 21/2000. (VIII.3.) OM rendelet a *főiskolai pedagógus szakot végzett hallgatók számára a cigány társadalomismeret szakirányú szakos pedagógus szakképzettség megszerzéséhez szükséges követelményrendszert határozza meg. A pedagógusképző intézmények saját hatáskörben indíthatnak kurzusokat.*

Másoddiplomások számára 2002 szeptemberétől akkreditált romológiai szakirányú továbbképzési szak indítására a Kaposvári Egyetem Tanítóképző Főiskoláján a. 41/1999. (X.19.) OM rendeletet módosító 20/2001.(VI.30.) OM rendelet hatályba lépésével indítható, ám jelenleg ilyen továbbképzési szak ott nem működik.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Szegedi Tudományegyetemen a pedagógia szakos képzésben külön romológiai kurzusokat is meghirdetnek.

A pályán lévő pedagógusok továbbképzését a 277/1997. (XII.22.) Korm. Rendelet szabályozza. A közoktatásról szóló törvény egyes feladatok, mint az intézményvezetői, szakértői, gyakorlatvezetői feladatok ellátását a pedagógus szakképzettség mellett a pedagógus szakvizsga teljesítéséhez köti. A pedagógus szakvizsga szakirányú továbbképzésben teljesíthető, amelynek képesítési követelményeit a 41/1999.(X.13.) OM rendelet határozza meg.

Romológiai képzés az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán, Vácon működik, ahol *Cigány/roma nemzetiségi óvodapedagógus és Cigány/roma nemzetiségi tanító* képzést folytatnak. (Az óvodapedagógusok és tanítók képzése egyelőre nem került be a lineáris képzési rendszerbe.) Romológia képzésükhöz kapcsolódóan mind a lovári, mind a beás nyelv elsajátítására lehetőséget nyújtanak, ám jelenleg csak lovári nyelvet tanuló hallgatóik vannak. Az előzőekből kiderül, hogy ma a felsőoktatásban több helyen működik Romológia Tanszék, ill. tanszéki csoport, alap- és posztgraduális egyetemi képzés azonban csak a pécsi egyetemen folyik.

A Pécsi Egyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke ötödik tanéve működő képzései iránt óriási az érdeklődés nemcsak a szakos diákok körében, hanem általában a cigányság problémái iránt érdeklődő diákság körében is. A tanszék személyi feltételei azonban korántsem arányosak az elvárt munka mennyiségével és minőségével. A tanszék 2002-ig mindössze 3 főállású státusszal működött. A 2002/2003-as tanévtől a státuszok száma egy fővel nőtt, s rendeződött a tanszéken közalkalmazotti munkaviszonyban foglalkoztatottak helyzete is, de ez még mindig nem elegendő. A sokrétű adminisztrációs feladatok elvégzésére a tanszéknek mindössze egy fél státusza van. Működési költségeit főképp olyan pályázatokból fedezi, amelyek az oktatáshoz kapcsolódó tudományos kutatás, tudományszervezés, kiadványozás, sőt közösségsszervezés feladataihoz nyújtanak támogatást.

7.6. BEÁS NYELV A TUDOMÁNYOS KUTATÁSBAN

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Tanácsa 2002 tavaszi javaslatával egyetértve, a Nyelvtudományi Intézet cigány nyelvi kutatási projektumot indított meg.

A kutatók összegezték a magyarországi cigány kisebbség nyelvi csoportjainak helyzetével foglalkozó kutatások tanulságait, illetve a magyarországi cigány kisebbség nyelvi rétegződésére vonatkozó szociológiai vizsgálatok nyelvszemléletének sajátosságait.

2002 őszétől antropológiai nyelvészeti terepmunka kezdődött erdélyi háromnyelvű cigány közösségekben. Diskurzusmintákat rögzítettek, és a romani társalgás szerveződésével kapcsolatos metapragmatikai interjúkat készítettek. Folytatták az interjúk lejegyzését és feldolgozását. Elkészült egy kézirat, amely a cigány társadalmi nem-fogalom és a nyelvhasználat kapcsolatán belül nyelvi ideológiákat, metapragmatikai sztereotípiákat vizsgálja. A romani nyelven folytatott társalgás szerveződésével, és egyes szociokulturális meghatározottságú beszédaktus-típusok vizsgálatával kapcsolatosan terepmunkát végeztek, adatgyűjtést és interjúk készítését. Romani nyelvi korpuszt hoztak létre, amely alapot ad a nyelvleírás számára.

A beás nyelv leíró nyelvtanából elkészült a morfológia leírása, amely tartalmazza a mássalhangzó- és a magánhangzó-váltakozások törvényszerűségeinek leírását, a beás ige alakjainak és ragozási osztályainak leírását, valamint a névszók alakjait.

2004 tavaszán elkészült a beás leíró nyelvtan *Alsó nyelvi szintek (Hangtan és Alaktan)* című első kötete, és elindult a következő kötet (*Szerkezet típusok*) előkészítése.

A Magyarországi oláh cigány közösségek nyelvi asszimilációja című projektumban két oláh cigány csoportban vizsgálták, hogy a közösségek mennyire képesek megőrizni etnokulturális–nyelvi sajátosságaikat zárt (telepi), illetve nem zárt közösségekben. Feltárták, melyek azok a faktorok, amelyek a nyelvcsere, s melyek azok, amelyek a nyelvmegtartást erősítik. Kvalitatív és kvantitatív módszerekkel elemezték, milyen stádiumban van a nyelvcsere az egyes oláh cigány közösségekben.

A Cigány nyelvek, cigány közösségek: a romani és beás nyelvek komplex nyelvészeti vizsgálata című OKTK projektum keretében feldolgozták a nyelvcsere és a nyelvi revitalizációra, valamint a cigány nyelvekre vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmat. Elkészítették *A nyelvcsere és a nyelvi revitalizáció bibliográfiáját*. Vázolták egy lehetséges nyelvmegtartás/nyelvcsere tipológiát. Az eredményeket a *Nyelvmegtartás vagy nyelvcsere? – A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című tanulmányban összegezték.

7.7. NYELVVIZSGÁZTATÁS

Komoly gondot jelentett a kisebbségek nyelveinek nyelvvizsgáztatásában a nyelvvizsgáztatás új szabályozásáról szóló 71/1998. (IV.8.) számú kormányrendelet megjelenése, amely akkreditációhoz kötötte a nyelvvizsgáztatási tevékenységet.

A hatályba lépést követően az Oktatási Minisztérium pénzügyi támogatásának segítségével újra lehetőség van államilag elismert nyelvvizsga letételére bolgár, horvát, lengyel, cigány (beás és romani), német, román, szerb, szlovák és szlovén nyelvből.

A vizsgahelyek többsége ugyan még a fővárosban található, ám 2002-ben az ország több pontján is mód nyílt arra, hogy az adott régióban élő kisebbségek nyelvéből nyelvvizsgát lehessen tenni.

A cigány nyelvek közül a beásnak sikerült a pécsi PROFEX Vizsgaközpont akkreditált vizsgahelyévé válnia, melynek székhelye a Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke. Az akkreditált vizsgahely évente két alkalommal ad lehetőséget beás nyelvvizsga szerzésére. A vizsgahely népszerűségét mutatja, hogy 2002 óta 282 vizsgázó közül 187 fő sikeres nyelvvizsgát tett beás nyelvből alap-, közép- vagy felsőfokon.

IV. AZ OKTATÁS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI A KÖZ- és FELSŐOKTATÁSBAN

A nyelvtanárképzés előkészítése a legaktuálisabb és legfontosabb feladatok egyike. Az Oktatási Minisztérium az utóbbi években semmiféle aktivitást nem mutatott sem a nyelvi követelmények legitimálása, sem a kerettantervek elkészítettése terén. A cigány nyelvek tanítását lehetővé tevő rendelet a pedagógusokat komoly kiszolgáltatottságnak teszi ki, ezért a szakmai segítség elengedhetetlenül szükséges napi munkájukhoz.

Egyik lehetősége lehet a segítségnyújtásnak a pécsi egyetemen megvalósuló szakmódszertan tanítása, ám ez csak az egyetem romológia szakán tanuló hallgatók számára elérhető segítség a nyelvtanárképzés feltételeinek megteremtéséig.

Mivel a nyelvtanárképzés feltételeinek megteremtése állami feladat, fontos, hogy az állam vegye kezébe a nyelvtanárképzés megteremtésében érdekelték közti koordinátori tevékenységet, vagy jelöljön meg olyan intézményt, amelyik ezt a tevékenységet elvégzi. A nyelvvel foglalkozó anyanyelvi aktivisták erre képtelenek, nem is lehet feladatuk, hogy átlássák a nyelvtanárképzés elindításához szükséges teendőket.

Mindenképpen szükséges a nyelveket oktató egyetemek és az MTA Nyelvtudományi Intézetének együttműködése. Az egyetemek a szükséges alap kutatásokhoz biztosítani tudják a hallgatókat, a terepet, és a szakértelmet, a Nyelvtudományi Intézet nyelvészei hozzájárulnak az elméleti, szakmai háttér erősítéséhez.

Fontos, hogy az eddig elért eredményeket az egyetemek a nyelvoktatás során használni tudják, kipróbálhassák, az eredményeket korrigálják – ezért nélkülözhetetlen az egyetemek és a Nyelvtudományi Intézet együttműködése.

A beás cigány közösségek nyelvi állapotáról további tudományos igényű kutatások, felmérések szükségesek több nyelvi közösségben egy átgondolt és alapos nyelvtervezési stratégia kialakítása érdekében.

Egyre erősödik az érdeklődés a kisebbségi nyelvek iránt, azonban az igények kielégítéséhez szükséges feltételek hiányoznak (nyelvtanfolyamok, továbbképzések a nyelvet tanítóknak, nyelvkönyvek, multimédiás eszközök stb.).

Tudományos alapú nyelvtervezés és sztenderdizálás hiányában – éppen a társadalmi érdeklődés növekedése miatt – nagy a veszélye a tudományos szemléletet nélkülöző munkák elterjedésének. (Az OM által kezdeményezett és elkészített Beás/Romani nyelvi követelményrendszer legitimációjának hiánya ezt tovább növeli.) A továbbiakban leírt tevékenységek pótlásával megalapozódhatna a meglévő felsőoktatási szerkezetbe beépülő nyelvtanárképzés, melynek ma még sem a személyi, sem a tárgyi feltételei nincsenek meg.

Megvalósítandó fejlesztési feladatok:

Az „Alsó nyelvi szintek” leírása már elkészült, ám további hangtani kutatások, alaktani kutatások nagyon hasznosak lennének a munka tökéletesítéséhez. A beás mondatlan leírása, jelentéstana, nyelvtörténeti alap kutatások, antropológiai jellegű kutatások és beszélt nyelvi vizsgálatok alig kezdődtek el, ezek megléte nélkülözhetetlen a nyelvtanárképzés tananyagának megteremtése érdekében.

A kutatási fejlesztési feladatok mellett alapvető innovációs fejlesztésekre is szükség van. A szótári munkálatok, számítógépes korpusznyelvészet, egy nyelvészeti tudományos és információs központ kialakítása pedig a beás nyelv területén elért eredmények korszerű rögzítése és tárolása miatt válik fontossá.

Feltehetően a megvalósítandó feladatok köre ennél jóval szélesebb, ám e munkálatok megkezdésével sokáig nem késlekedhetünk, a beás – magyar nyelvcseré folyamatának intenzitása miatt.

8. ÖSSZEGZÉS

A dolgozat a magyarországi beások körében eddig végzett szociolingvisztikai kutatásokat mutatja be. Ezek közül is részletesen szót ejt a beások nyelvi állapotát vizsgáló 2000-ben folytatott kutatásról, melynek egyik vezetője e dolgozat szerzője résztvevő, valamint képet nyerhetünk egy átlagosnak nevezhető nyelvi közösség körében folytatott sokrétű kutatás néhány aspektusáról.

Az ismertett kutatások mindegyike igazolja a beás – magyar nyelvcsere folyamat meglétét, ám igazolja azt is, hogy a beás nyelvet beszélők nyelvhez való kötődése még nagyon magas, mindannak ellenére, hogy a beás nyelv használatának gyakorisága ezzel éppen ellenkező képet mutat. A beás etnikai öntudat különösen az idős és középkorú generációban erős, ahol a nyelvtudás is nagyon magas. A fiatalok körében ez a közösségi öntudat már korántsem ilyen erős, hiszen a beás nyelv használati színterei is igen korlátozottak.

Az utóbbi években történt presztíznövelő események – a pécsi Gandhi Gimnázium folyamatos működése, a tehetséggondozással foglalkozó mánfai Collegium Martineum, az egyre több beás származású érettségivel és/vagy diplomával rendelkező fiatal, a beás írásbeliség kialakulása, a megjelenő beás nyelvű könyvek, a nyelvizsgázási lehetőség – a beások többsége számára igen öröndetes tény. A beás kultúra felértékelődik – különösen azokban a közösségekben, ahol megtalálható egy-egy középiskolás, diplomás fiatal. Egyre többen szeretnék visszatanulni az elfelejtett vagy meg sem tanult beás nyelvet, ám erre ma nagyon kevés lehetőségük adódik. A fent említett két oktatási intézmény a beás nyelv presztízséért és a kisebbségi létért folyó munkálatokban még számtalan lehetőséget hordoz. Az erre a tevékenységre képes, a beás közösség számára hiteles, magas szakmai tudással rendelkező anyanyelvűek (transzlátorok) és a közösséget jól ismerő közvetítők (mediátorok) együttműködése szükséges (*Forray – Hegedűs* 1998).

Dolgozatomban igyekeztem bemutatni azt is, hogy milyen feltételek között, hol valósul meg napjainkban a beás nyelvoktatás. Látható, hogy ennek sem a jogszabályi, sem a szakmai háttere nem rendezett, a jelenlegi feltételek között igazán sikeres, presztíznövelő vállalkozásokról csak nagyon ritka esetekben számolhatunk be.

A kutatási eredmények azt igazolják, hogy a beás nyelv átörökítése nem folytonos a beás családokban, ám az igény – változó erősséggel – erre minden korosztály esetében megfigyelhető. Ezt a feladatot szinte kivétel nélkül az oktatási intézményekre bíznák a nyelvátadást elmulasztók. A jelenlegi körülmények között azonban a közoktatás ezt a

feladatot szintén nem tudja maradéktalanul ellátni, hisz a megvalósuláshoz szükséges alapfeltételek sem léteznek. Ha pedig egy nyelvet nem használnak az oktatásban, az súlyosan veszélyezteti a nyelv fennmaradását is.

E hiányok megvalósítását csak nagyon körültekintő, ám nagyon aktuális nyelvpolitika segítségével lehetséges. A hazai nyelvpolitika a magyarországi cigány nyelvek, így a beás nyelv státusz- és korpusztervezési feladatait nem tekinti szem előtt, intézkedései ezek megvalósulását nem szorgalmazzák. A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájában vállalt kötelezettségeit a 13 kisebbség nyelvei közül csak hatra terjesztette ki, s ezek közül kihagyta a beást és a romanit is. E téren egyfajta halogató álláspont érzékelhető. Ez azonban rendkívül veszélyes politika egy kisebbség számára, hisz a tétlenség teljes nyelvvesztést okozhat, mely azonban – különösen egy anyaországgal nem rendelkező kisebbség esetében – az alapvető emberi és nyelvi jogok szempontjából sem megengedhető, súlyos „nyelvi és oktatási diszkrimináció”-t jelent (vö. *Kontra* 2003).

Az államnak mielőbb meg kell teremtenie a magyarországi cigány nyelvek – így a beás nyelv – nyelvtanárképzésének feltételeit. Ezek megteremtéséig indokoltnak tűnik az átmeneti időszak teendőinek végiggondolása. Bár feltehetően több lehetőség adódhat ennek az időszaknak az áthidalására, az alábbiakban két lehetőséget javaslok.

Nem csupán átmeneti megoldást jelenthet a PTE BTK romológia tanszékéhez kapcsolódó Beás Nyelvi és Irodalmi Központ létrehozása. Természetesen indokoltnak tartanám, hogy ilyen központ kialakítását a Magyarországon használt másik cigány nyelv a romani esetében is, ám nincs kompetenciám a romani nyelv nyelvtervezési feladatait meghatározni.

Az államilag elismert cigány nyelvek – az Európa Tanács által is szorgalmazott – emancipálásához az alapképzési és szakirányú szakok műveléséhez, valamint az identitás megőrzéséhez a cigány nyelvek oktatása, a cigány (romani és beás) tanfolyamok szervezése – státusz és korpusztervezési feladatok, tananyagok, hanghordozók készítése – egy tanszékhez kapcsolódó központon keresztül.

Különösen indokoltnak tűnik a nyelvet tanulni és visszat tanulni kívánók számának növelése. Ennek keretei intézményesen nem alakultak ki. A beás nyelvi kurzusok intézményesen jelenleg a már működő tanszékeken (így a PTE Romológia Tanszékén) csak az egyetem hallgatói számára elérhetőek, ám az igény ennél jóval szélesebb rétegek érdeklődését mutatja, ezért szükséges e nyelv tanulást biztosító kurzusok nyitottá tétele.

A magyarországi beások esetében indokolt (földrajzi, területi elhelyezkedésük miatt), hogy a Pécsi Tudományegyetem lássa el azokat a feladatokat, amelyek a nyelvtanárok, a nyelvet tanítók képzésének, illetve meglévő nyelvtudásuk állami elismertetéséhez való hozzásegítést vagy annak megszerzését jelenti.

A Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszéke lehetne az a tudományos és szakmai háttér, amely ezeknek a munkáknak keretet adna. Ám a tanszék eddigi tevékenységeihez kapcsolva nem vállalhatja e feladatok kézben tartását, irányítását, mert ezek meghaladják a jelenlegi tanszéki funkciókat, feladatokat, amelyekre kapacitásuk van.

Ezért válna indokolttá olyan nyelvi és irodalmi központ létrehozása, melynek feladata a beás nyelv kutatása és ápolása, ezen belül különösen

- a beás nyelvvel kapcsolatos tervezési és sztenderdizálási folyamatok, szakmai viták koordinálása,
- a Profex Beás Nyelvvizsgahelyén a folyamatos vizsgázási lehetőség biztosítása, nyelvvizsga anyagának fejlesztése,
- a nyelv iránt érdeklődő személyek, intézmények számára szakmai szolgáltatás nyújtása, képzések, továbbképzések, tanácsadások, (mű)fordítói tevékenység, tolmácsolás formájában,
- a nyelvet oktatók és azt tervezők számára továbbképzési és együttműködési hálózat kiépítése,
- bekapcsolódás az országos és nemzetközi pályázati rendszerekbe a nyelvfejlesztő és e nyelvekkel kapcsolatos tervező, alkotói és kiadói tevékenységek finanszírozásához,
- a nyelvek oktatásához szükséges segédletek létrehozása, kiadói tevékenység koordinálása,
- a beás nyelven eddig megjelent művek összegyűjtése, rendszerezése, lehetőség szerint számítógépes feldolgozásuk – adatbázis létrehozása (a PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék pályázati forrásokból már elkezdte ennek létrehozását),
- kapcsolatfelvétel és együttműködés a határon túli, ill. nemzetközi cigányok szervezetek és közösségek hasonló intézményeivel.

A Pécsi Tudományegyetem a 2006/07-es tanévtől önálló akkreditált doktori iskola indul Oktatás és társadalom néven, melyben a romológia alprogramnak igen fontos szerepe van. Hasonló programok az egyetem más doktori iskoláiban ma is működnek: ezek közül különösen fontos az Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Iskola, Multidiszciplináris Bölcsészeti

Doktori Iskola politológia alprogramja). E doktori iskolák hallgatói a beás és a romani nyelvek tudományos megismerésének és művelésének alapjait teremtik meg. A doktori iskolák romológia, illetve a két cigány nyelv kutatása és oktatása iránt elkötelezett hallgatói közalkalmazotti munkaviszonyban vagy óraadóként és kutatóként közreműködnek a romológia szak, illetve a Romológia és Nevelésszociológia Tanszék munkájában. A tudományos utánpótlást mind a beás, mind a romani (lovári) nyelv területén a PTE doktori iskoláin keresztül biztosítani lehet a közeli és a távolabbi jövőben.

A nemzetiségi /kisebbségi tanítói szak mintájára - beás/romani nyelv és irodalom tanítói szak létrehozását is indokoltnak tartanám.

A Kormány a 158/1994. (XI.17.) rendelete az óvodapedagógus és a tanítóképzésben három szakot különböztet meg: tanító, nemzetiségi tanító (horvát, német, román, szerb, szlovák) és konduktortanító szakot. Ennek mintájára hozták létre a beás/romani tanító szakot, mely szervesen illeszkedik a nemzetiségi tanítóképzés rendszerébe. A képzés az általános tanítóképzés kiegészítése nyelvi, nyelvészeti, romológiai/ciganológiai ismeretekkel. Egy ilyen szak indításának társadalmi szükségessége belátható, nagyobb feladat az ehhez szükséges feltételek megteremtése.

Az Apor Vilmos Katolikus Főiskola 2002 szeptemberétől indíthatta akkreditált nemzetiségi cigány/roma tanító és óvodapedagógusi szakjait.

A fent említett szakok tanterve és tantárgyi programjainak leírása a 158/1994.(XI.17.) rendeletben megjelent képesítési követelmények mellett fogalmazódott meg, az újonnan kidolgozott kreditalapú képesítési követelmények figyelembe vételével, illetve az általános tanítóképzés kreditalapú tantervéhez.

A kisebbségi nyelvvizsgára felkészítő felsőfokú szakképesítés” követelményrendszerének és feltételeinek megteremtése is rendkívül indokolt lenne, melynek megvalósulásához a legelsőként javasolt Beás Nyelvi és Irodalmi Központ terepet is adhatna.

A kisebbségi nyelvek megerősítésére, a nyelvcsere ellenkező irányba fordítására különféle módok léteznek, a többségi társadalom támogatása nélkül azonban ezek a próbálkozások kevésbé lesznek sikeresek.

A legtöbb kisebbségi beszélőben a saját nyelvvel szembeni pozitív attitűd megtalálható, ám ha a többségi társadalom nem segíti annak tudatosítását, hogy az általuk beszélt nyelv ugyanolyan értékes, mint bármelyik, csak másik nyelv, ez a pozitív attitűd elhalványul.

Az oktatásnak segítenie kell a nyelv presztízsének megteremtését. Elő kell segíteni, hogy a kisebbségi nyelv minél több használati funkcióban tudjon megjelenni, lehessenek

anyanyelvű sajtótermékek, adások, anyanyelvi oktatás - lehetőleg minden szinten, beleértve a közép- és felsőfokú szakképzést is. Ez egyben nyelvélénkítést is eredményez, azzal, hogy a korlátozott funkciókban használatos kisebbségi nyelv szerepköreit és színtereit bővíti.

A beás nyelv átadása csak akkor fog visszatérni a család természetes keretei közé, ha ezekben a funkcióiban megerősödik, presztízse megnő és a revitalizáció lépéseknek köszönhetően, és lesz még elégséges számú anyanyelvi beszélő, aki érdekeltté válik a beás nyelv átadásában (vö. *Bartha* 1999:129).

Ehhez azonban mielőbb ki kell alakítani azt a támogató, hozzáadó oktatási környezetet, amely segít újra felértékelni az anyanyelvet a nemzedékek közötti nyelvatadásban.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az alábbiakban szeretném megköszönni mindazoknak a közreműködését, akik nélkül nem készülhetett volna el ez a dolgozat.

Mindenek előtt köszönet illeti témavezetőmet Huszár Ágnessel, aki a dolgozat megtervezésében és kidolgozásában a segítségemre volt. Szakmai tanácsaival, ötleteivel, lelkesedésével a legmélyebb holtponatokon is túllendített, ezért külön hálás vagyok neki.

Köszönöm Forray R. Katalinnak a folyamatos ösztönzést, a pozitív megerősítést és a gyorsaságot, amellyel munkámat elolvasta és észrevételezte.

Köszönöm Bartha Csillának és Borbély Annának, hogy részt vehettem nyelvi közösségem képviselőjeként az általuk kidolgozott kutatásban. Köszönet Vargha Andrásnak matematikusnak a kutatás statisztikai feldolgozásáért és azok értelmezésében nyújtott segítségéért.

Itt tartozom köszönettel adatközlőimnek, akik készségesen álltak rendelkezésemre a beszélgetések, interjúk során. Számuk a háromszázat is meghaladja.

Hálával tartozom kollégáimnak, régi és új ismerőseimnek, akik a terepmunka során többször bizonyították önzetlenségüket és segítőkészségüket. Külön köszönettel tartozom Egregyi Borbálának, akinek hely-, nyelv- és emberismerete nélkül a mánfai kutatás nem készülhetett volna el.

Köszönöm Borbély Annának, Varga Arankának azt a sok-sok hasznos megjegyzést, amellyel a dolgozatom egyes részeinek pontosításához járultak hozzá.

Végül köszönet illeti minden tanáromat, kollégámat, akik tanításaikkal, kutatásaikkal publikációikkal közvetve vagy közvetlenül, segítették dolgozatom megszületését.

Végül, de nem utolsó sorban nagy köszönettel tartozom családomnak – férjemnek és kisfiámnak –, akik elviselték, hogy nem velük, hanem dolgozatom elkészítésével töltöttem el szabadidőm nagyobb részét. Nagyfokú megértésük és tehermentesítésük miatt örök hálával tartozom nekik.

Köszönet szüleimnek, akik létükkel az egyik legnagyobb motivációt jelentették számomra a dolgozat megírásában.

IRODALOM

- Achim, Viorel (2001), *Cigányok a román történelemben*. Osiris, Budapest.
- Andrássy György (1998), *Nyelvi jogok*. Studia Europaea, Pécs.
- Barth F. (1969), *Ethnic groups and boundaries*. University Press. Oslo.
- Barth, F. (1996), Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Régió* 1:2-25.
- Bartha Csilla (1996), A kétnyelvűség-kutatás szociolingvisztikai módszerei In: Terts István szerk. *Nyelv, nyelvész, társadalom, Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára*. 1. köt. JPTE –PMSZ Programiroda. 19-24.
- Bartha Csilla (1999), *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bilaniuk, L. (2003), Gender, language attitudes and language status in Ukraine. *Language in Society*, v.32: 47-78.
- Bindorffer Györgyi (1997), Nyelvében él az etnikum? Identitás, nyelvi és kulturális reprezentáció egy magyarországi sváb faluban. *Szociológia Szemle*, 2:125-141.
- Bolck, Martin (1936), *Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele dargestellt auf Grund eigener Reisen und Forschungen*. Leipzig.
- Borbély Anna (2001a), *Nyelvcsere*. MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztály. Budapest.
- Borbély Anna (2001b) A magyarországi beás nyelv helye a román nyelven belül. In: Cserti Csapó Tibor (szerk), *Cigány nyelvek nemzetközi szemináriuma (Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 6.) Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romológia Tanszék, Pécs. 75-84.*
- Chelcea, Ion (1944), Rudarii. Contributie la o „enigmă” etnografică. București.
- Csernicskó István (1998), *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris-MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- Demeter Zayzon Mária (1994), „Egy igaz történet, részletekben...” *Cigány–magyar kapcsolatok határon innen és túl*. Budapest Kőbányai Önkormányzat.
- Demeter Zayzon Mária szerk. (1999), *Kisebbségek Magyarországon*. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal. Budapest.

- DEX (Dicționarul Explicativ al Limbii Române) (1996), Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București: Univers Enciclopedic.
- Diósi Ágnes (1998), Cigányút. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- Doncsev Toso, szerk. (2000), Measures taken by the state to promote the social integration of Roma living in Hungary. Budapest.
- Erdődy Gyula (1993), Mánfa község története. Mánfa község Önkormányzati Képviselő Testülete.
- Erdős Kamill (1959), A Békés megyei cigányok - cigánydialektusok Magyarországon és „A magyarországi cigányság - törzsek, nemzetségek.” Erkel Ferenc Múzeum. Gyula.
- Erdős Kamill cigány tanulmányai.(1989), Vekerdi József szerk. Békés m. Tanács VB. Cikobi. Gyulai Erkel Ferenc Múzeum: Békéscsaba.
- Erős Ferenc szerk. (1996), Azonosság és különbözőség. Tanulmányok az identitásról és az előítéletről. Scientia Humana Társulás. Budapest.
- Ferguson, Charles A.(1975), Diglosszia. Ford. Iványi Tamás. In: Pap Mária – Szépe György (szerk.) 291-317.
- Filipescu, T. (1906), Coloniile Romane din Bosnia. București.
- Fishman, Joshua. (1973), Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning. Language in Society 2, 23-43.
- Fleck Gábor – Virág Tünde (1999), Egy beás közösség múltja és jelene. MTA PTI Regionális Kutatóközpont. Budapest.
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (1990), A cigány etnikum újjászületőben. Tanulmány a családról és az iskoláról. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Közoktatási Kutatások).
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (1998), Cigány gyermekek szocializációja. Család és iskola. Aula Kiadó Kft. Budapest.
- Forray R. Katalin (2000), A kisebbségi oktatáspolitikáról. Pécsi Tudományegyetem, BTK Nyelvtudományi Tanszék, Romológia Szeminárium.
- Forray R. Katalin (2001), A cigány nyelvek helyzete az iskolai oktatásban. In: Cserti Csapó Tibor, szerk., Cigány nyelvek nemzetközi szemináriuma (Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 6.), Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romológia Tanszék. 57 – 64.
- Fraser, Sir Angus (1996), A cigányok. Osiris Kiadó. Budapest.
- Gal, Susan (1991), Mi a nyelvcsere és hogyan történik? Regio. 1, 66-76.
- Garami Zs. – Szántó J. (1991), Magyarországi szlovákok. Budapest. TÁRKI.

- Göncz Lajos (2004), A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpszichológiai vonatkozások. Szabadka. 28-61.
- Grosjean, François (1982), *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Gumperz, John J. (1971), *The Speech Community*?. Anwar S. Gil ed. *Language in Social Groups*. Essays by John J. Gumperz. Stanford: Stanford University Press. 114-128.
- Hablicsek László (1999),: Népeségfejlődés Európában és Magyarországon. In: Nánási Irén (szerk.): *Humánökológia*. Budapest, Medicina.333–356.
- Hágai Ajánlások (1996), *A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések*. The Hague: Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány.
- Haugen, Einar (1966), *Dialect, language, nation*. *American Anthropologist* 68, 922-935.
- Haugen, Einar (1972), *The Ecology of Language*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Havas Gábor – Kemény István—Kertesi Gábor (2000), *A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren*. In: *Cigánynak születni – Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó 2000, 193-201.
- Havas Gábor (2001), *Elkülönítés és következményei a cigány gyerekek általános iskolai oktatásában*. In Semjén (szerk.).
- Hoóz I. – Kepecs J.– Klinger A. (1985), *A Baranya megyében élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
- Horowitz, D. L. (1975), *Ethnic Identity*. In: N. Glazer-D. P. Moynihan (eds.) *Ethnicity: Theory and Experience*. Cambridge: Harvard University Press, 111-141.
- Huszár Ágnes (2000), *Nyelvek és kultúrák választóján*. Pápa. Jókai Kör.
- Huszár Ágnes (2006), *Hogyan (nem) érdemes kutatni a női és a férfi kommunikáció közötti különbségeket?* In: *Sokszínű nyelvészet. Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás*. Szerk. S. Fenyő S., K.Szekeres E. Miskolc. 15-38.
- Hutterer Miklós – Mészáros György (1967), *A lovári cigány dialektus leíró nyelvtana*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 117. Budapest.
- Hymes, Dell (1979), *A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata*. In. Pléh Cs. – Terestyéni Tamás (Beszédaktus–kommunikáció–interakció. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 213-263. Budapest.
- Iorga N. (1930), *Anciens documents de droit roumain*. Párizs-Bukarest, 22-23.
- Jakabffy Elemér Alapítvány, *Media Index Egyesület 1999-2006*.

- Kalányos Terézia (2002), *Nauã korbj – A kilenc holló beás cigány mesék beás és magyar nyelven*. Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium. Pécs.
- Kállai Ernő (2000), *A cigányság története 1945-től napjainkig*. In: Kemény István (szerk.). *A magyarországi romák. Útmutató* Kiadó. 16-24.
- Kassai Ilona (1992), *Út a nyelvhez – esély az életre*. BUKSZ 1992/1 37-41.
- Kassai Ilona (szerk.) (1995), *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest.
- Kemény István – Havas Gábor – Kertesi Gábor (1997), *Országos reprezentatív vizsgálat 1993-94. MTA Szociológiai Intézetének beszámolója*. In: *Roma szociológiai tanulmányok – Periférián*. Ariadne Alapítvány, Budapest.
- Kemény István (1974), *A magyarországi cigány lakosság. Valóság I.* 63-72.
- Kemény István (1976), *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról*. MTA Szociológiai Kutatóintézete, Budapest.
- Kemény István (1999),/1. *A magyarországi cigányság szerkezete a nyelvi változások tükrében*
In. *Regio* 1.sz,
- Kemény István (2000), *A nyelvcsereéről és a roma/cigány gyerekek nyelvi hátrányairól az iskolában*. In: *Cigánynak születni – Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó. 313-329.
- Kemény Márton (2002), *A romák és szintik zenéje, nyelve és irodalma*. *Kisebbségkutatás*, 11. évf. 1. szám.
- Kemény I., Janky B. (2003), *A 2003. évi cigány felmérésről*. Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok. *Beszélő* 2003. október
- Kemény István, Janky Béla és Lengyel Gabriella (2004), *A magyarországi cigányság 1971-2003*. Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Kende Ágnes (2000), *Kisebbségi nyelvi charta – cigányok nélkül*. *Amaro Drom*. 3–5.
- Kenrick, Donald (2005), *Cigányok a Gangesztől a Dunáig és a Temzéig*. Pont Kiadó. Budapest.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor – Liskó Ilona (1996), *Cigányok és iskola. Cigány tanulók az általános iskolában. Helyzetfelmérés. Egy cigány oktatási koncepció vázlata*. *Educatio*, Budapest. (*Educatio Füzetek* 3.)
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1998), *A cigány népesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár*. *Socio-typo*, Budapest.
- Kiss Jenő (1995), *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- Komlósi László – Knipf Erzsébet (1996), Kétnyelvűség és identitás a magyarországi németek körében. *Kisebbségkutatás* 3, 291-292.
- Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk.(2002), *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Kontra Miklós (2001), Egy s más a kétnyelvűségről. In: *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szerk.: Sándor Klára. JGYF Kiadó, Szeged. 69-82.
- Kontra Miklós (2003), *Cigányaink, nyelveik és jogaik*. *Kritika* (1): 24-26.
- Kovalcsik Katalin – Orsós Anna (1994), *Fátá ku päru dă ar – Az aranyhajú lány – Beás cigány népmesegyűjtemény I. kötet Gandhi Gimnázium, Pécs*.
- Réger Zita–Kovalcsik Katalin (vendégszerk.) (1999), *Acta Linguistica Hungarica*. (46) 3-4; (Tanulmányok a cigány nyelvről, angol ny.)
- Kovalcsik Katalin – Sztanó Pál (1993), *Püspökladányi cigány népdalok Hungarian Gypsy Folks Songs*. Collected by Imre Csenki, Rudolf Víg and Pál Sztanó (Cassette with Booklet). Budapest (Hungaroton Classic Kft. MK).
- Kovalcsik Katalin (1993), A beás cigányok népzenei hagyományai. In: Barna Gábor (szerk.), *Cigány néprajzi tanulmányok I*. Mikszáth Kiadó, Salgótarján. 231-238.
- Kovalcsik Katalin szerk. (1998), *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Tanítók Kiskönyvtára 9.
- Ladányi János – Szelényi Iván (2000a), Az etnikai besorolás objektivitásáról. In: *Cigánynak születni – Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó. 203-209.
- Ladányi János – Szelényi Iván (2000b), Ki a cigány? In: *Cigánynak születni – Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó 179-191.
- Lakatos Elza – Bernáth Gábor (2000), A romák nyelve nincs védve. *Népszabadság*, 2000. november 13.
- Lanstyák István (2000), *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris-Kalligram-MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest/Pozsony.
- Liégeois, Jean-Pierre (2002), *Kisebbségek és oktatás: cigányok az iskolában*/Jean-Pierre Liégeois; francia nyelvből ford. Oláh Judit; Pont Kiadó.
- Mészáros György (1980), *A magyarországi szinto cigányok*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest 1980. 153. szám
- Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István (1986), *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422-1985*. Kossuth Könyvkiadó: Budapest.

- N. Békefi Margit (2001), A magyarországi teknővájó cigányok. Romológiai Kutatóintézet közleményei 4. Szekszárd.
- Nagy Pál (1998), A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában című könyve. Kaposvár.
- Nagy Pál (2005), Fáraó népe” – A magyarországi cigányok korai története. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 15. Pécs. PTE BTK.
- Orsós Anna (1994), Beás nyelvkönyv kezdőknek. Pã lyimbã bãjãsilor. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola: Kaposvár.
- Orsós Anna (1997), Beás – Magyar kéziszótár. Vorbé dã bãjãs. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola: Kaposvár.
- Orsós Anna (1997a), A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai In: Cigány Néprajzi Tanulmányok 6. Budapest.
- Orsós Anna (1997b), Beás – Magyar szótár Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kaposvár.
- Orsós Anna (1998), Fátã ku pãru dã ar – Az aranyhajú lány – Beás cigány népmesegyűjtemény II. kötet Gandhi Gimnázium. Pécs.
- Orsós Anna (2000), A beás írásbeliségről In: Ciganológia-romológia Szerk. Forray R. Katalin Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 185-206.
- Pálmainé Orsós Anna – Varga Aranka (2001), A beás nyelv állapota. Iskolakultúra 12. sz.
- Pálmainé Orsós Anna (2004), A beás nyelv szociolingvisztikai helyzete. In. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok. 10. kötet. – Friss kutatások a romológia körében. Másodkiadás. PTE BTK Pécs.15-25.
- Pálmainé Orsós Anna (2005), A nyelvi másság dimenziói: A beás nyelv megőrzésének lehetőségei. Educatio. 1.
- Papp Gyula (1980), Segédanyag beás cigány gyermekek magyar nyelvi kommunikációs készségének fejlesztésére. JPTE Tanárképző Főiskola, Pécs. (Tanulmányok a cigány gyermekek oktatásával-nevelésével foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból II.)
- Papp Gyula (1982), A beás cigányok román nyelvjárása. JPTE Tanárképző Főiskola, Pécs. (Tanulmányok a cigány gyermekek oktatásával-nevelésével foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból V.)
- Papp Gyula (1982), Beás – Magyar Szótár. Janus Pannonius Tud. Egyetem Tanárképző Kar: Pécs. (Tanulmányok a cigány gyermekekkel foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból VI.).

- Periférián (1997), Roma szociológiai tanulmányok. szerk.: Vajda Imre. Ariadne Kulturális Alapítvány, Budapest.
- Phillipson, Robert – Tove Skutnabb-Kangas (1997), Nyelvi jogok és jogsértések. Valóság 1. 12–30.
- Pik Katalin (2000), A cigány gyerekek és az óvoda esete. In: Cigánynak születni – Tanulmányok, dokumentumok. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó. 331-364.
- Réger Zita (1984), A cigányság helyzetének nyelvi és iskolai vonatkozásai – Álláspontok és viták. Szociálpolitikai értekezések 1984/2. 140-173.
- Réger Zita (1987), Nyelvi szocializáció és nyelvhasználat a magyarországi cigány nyelvi közösségekben. Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből 3. 1987, 31-89.
- Réger Zita (1974), A lovári-magyar kétnyelvű cigánygyermek nyelvi problémái. Nyelvtudományi közlemények 76. 229-255.
- Réger Zita (1978), Cigány osztály „vegyes” osztály – a tények tükrében. Valóság 8. 77-89.
- Réger Zita (1988), „A cigány nyelv: kutatások és vitapontok”. Műhelymunkák a nyelvészet és társadalomtudományok köréből. IV. Budapest, 155-178.
- Réger Zita (1990), Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció, nyelvi hátrány. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Réger Zita (1997), Teasing in the linguistic socialization of Gypsy children in Hungary. Acta Linguistica Hungarica 46. (különszám). 289-315.
- Réger Zita (2002), Cigány gyermekvilág. Olvasókönyv a cigány gyermekfolklorból. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- Romano Rácz Sándor (1994), Kárpáti cigány-magyar, magyar-kárpáti cigány szótár és nyelvtan. Balassi Kiadó, Budapest 1994.
- Sándor Klára (2001), Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. In: Sándor Klára (szerk.): Nyelv, nyelvi jogok, oktatás. JGYF Kiadó, Szeged, 83-110.
- Saramandu, Nicolae (1997), Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei: băiașii din nordul Croației. Fonetică și dialectologie, XVI, București. 7-130.
- Semjén András (szerk.) (2001), Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Sisák Gábor szerk. (2001), Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely 2001: 267.

- Skutnabb-Kangas, Tove (1997), *Nyelv, oktatás és a kisebbségek (Kisebbségi adattár, VIII.)*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Michael Sinclair Stewart (1994), *Daltestvérek – T-Twins* Kiadó, MTA Szociológiai Intézet, Max Weber Alapítvány.
- Susan Gal (1992), *Mi a nyelvcsere, és hogyan történik?* (In: Kontra Miklós szerk. – *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Bp. MTA Nyelvtudományi Intézet).
- Szalai Andrea (1997a), *A „mi” és az „ők” határai, avagy a beások belülről*. 8. évf. 1. sz. 104-126.
- Szalai Andrea (1997b), *A beások. Az etnikai identitás határai a nyelvhasználat tükrében*. *Kritika* 12, 7-9.
- Szalai Andrea (1998), *A beások*. In Kovalcsik Katalin (szerk): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest: BTF-IFA-MKM, 1998, 359-370.
- Szalai Andrea (1999), *Linguistic Human Rights Problems among Romani and Boyash Speakers in Hungary with Special Attention to Education*. In: Kontra Miklós; Robert Phillipson; Tove Skutnabb-Kangas; Várady Tibor, szerk. *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*, 297–315. Budapest, Central European University Press.
- Szalai Andrea (2002), *A nyelvhasználat és a nem összefüggései romani nyelvű invitálási helyzetekben (konferencia-előadás)*.
- Szépe György – Derényi András, szerk. (1999), *Nyelv, hatalom, egyenlőség: Nyelvpolitikai írások*. Corvina. Budapest.
- Szépe György (2001), *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra. Pécs.
- Szirtesi Zoltán (1998), *A cigányság egészségügyi helyzete*. *Agroinform* Kiadóház, Budapest. 18–24.
- Szuhay Péter (1999), *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Panoráma. Budapest.
- Tálos Endre (2002), *A cigány és a beás nyelv Magyarországon*. In Kovalcsik Katalin (szerk.) *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest. BTF-IFA-MKM. 295-303.
- Tomka Miklós (1997), *A cigányok története*. In: *Roma szociológiai tanulmányok – Periférián*. Ariadne Alapítvány. Budapest. 22-35.

Vajda Imre (1997), Előszó. Periférián. Ariadne Alapítvány, Budapest.

Wardhaugh, Ronald (1995), Szociolingvisztika. Osiris – Századvég, Budapest.

FORRÁSOK

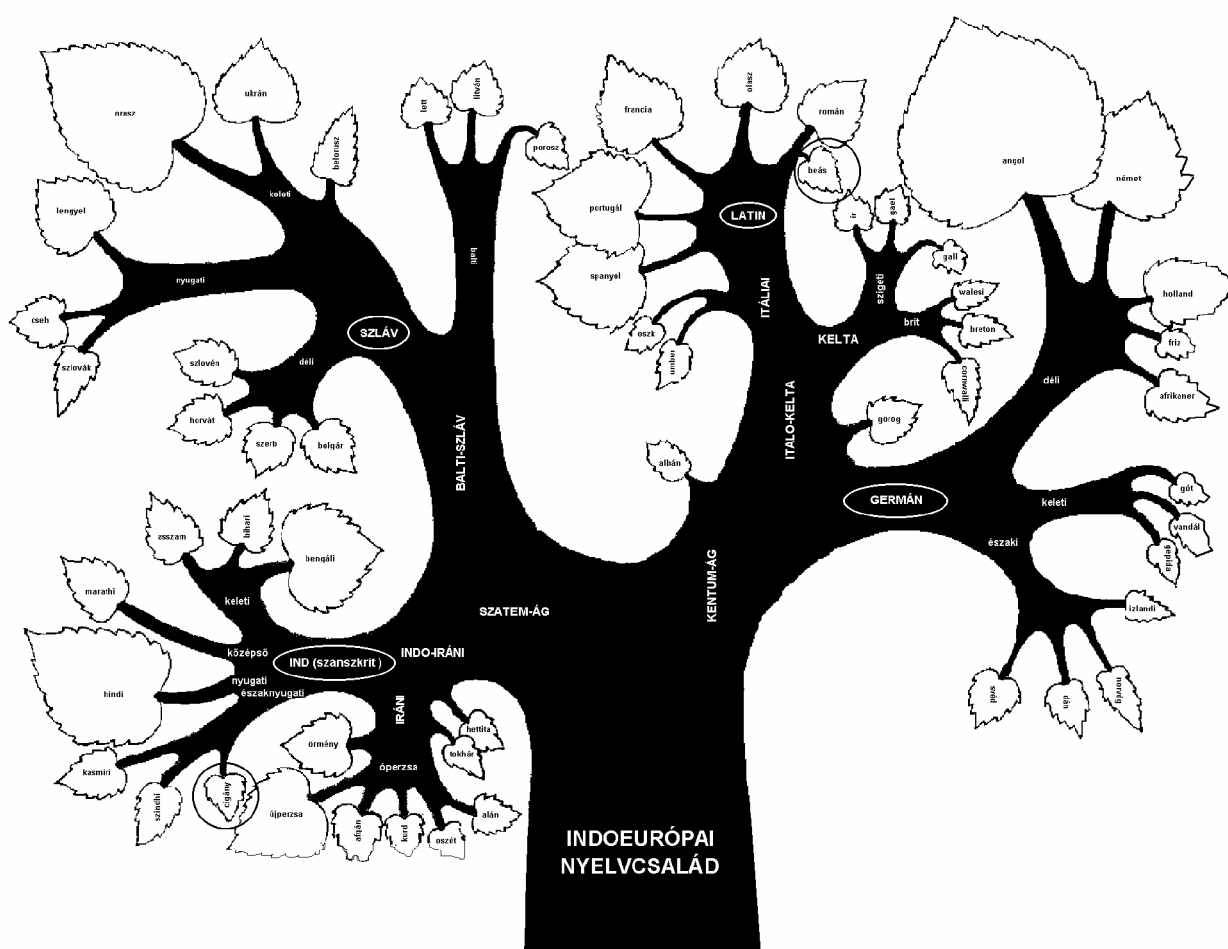
- 1146/2002. (IX. 4.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság Kormányának a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájában vállalt kötelezettségeinek végrehajtására vonatkozó második időszaki jelentéséről
- 1990. évi népszámlálás. Magyarország nemzetiségi adatai megyénként. Budapest, KSH, 1992.
- 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról
- 2001. évi népszámlálás, 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2002.
- 2003. évi LXI. Törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról
- 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról
- 57/2002. (XI. 18.) OM rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet módosításáról
- A cigány népesség helyzete Országos vizsgálatok 1971,1993, 2003 (Kemény István – Janky Béla)
- A kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése, 2001.
- A kisebbségi ombudsman jelentése a kisebbségek oktatásának átfogó vizsgálatáról. Szerkesztette: Aáry-Tamás Lajos, felelős kiadó: dr. Kaltenbach Jenő. Budapest, 1998.
- A Kisebbségvédelmi Keretegyezmény Szakértői Bizottságának 2000. szeptember 22-én elfogadott véleménye Magyarországról. <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/4-4.htm>
- A Magyar Köztársaság jelentése az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményének végrehajtásáról –1999. január <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/4-1.htm>
- A Magyar Köztársaság jelentése az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának végrehajtásáról -1999. február <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/4-2.htm>
- A Magyar Köztársaság Kormányának második időszaki jelentése az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájához való csatlakozással vállalt kötelezettségeinek végrehajtásáról című dokumentum 31. lap
- A Magyar Köztársaság Kormányának második időszaki jelentése az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájához való csatlakozással vállalt kötelezettségeinek végrehajtásáról - <http://archiv.meh.hu/nekh/Magyar/4-9.htm>
- A Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2003. február–2005. február) Budapest, 2005. június

- A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Magyar Statisztikai Közlemények, Új folyam, IX. kötet 1985.
- A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal: Állami intézkedések a magyarországi cigányok társadalmi integrációja érdekében. Beszámoló, 2000.
- A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája - A Magyar Köztársaság kormányának észrevételei a Szakértői Bizottság jelentésével kapcsolatosan. <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/4-7-1.htm>
- A Szakértői Bizottság jelentése Magyarországról az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága számára a Charta 16. cikkében előírtaknak megfelelően. <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/4-7.rtf>
- Ajánlás a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája megvalósításával kapcsolatban. <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/4-7-2.htm>
- Az alapképzési és szakirányú továbbképzési szakok létesítésének feltételei - elérhető a MAB honlapján www.mab.hu
- Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról 1996. Budapest. MTA Szociológiai Kutató Intézete
- <http://archiv.meh.hu/nekh/Magyar/4-7-1.htm> A Magyar Köztársaság kormányának észrevételei a Szakértői Bizottság jelentésével kapcsolatosan
- <http://dexonline.ro/search.php?cuv=baias>
- Magyar Virtuális Enciklopédia. Összeállította: Kovács Zoltán MTA. 2004.
- Nemzeti Alaptanterv. 1995. Budapest, Művelődési és Közoktatási Minisztérium.

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

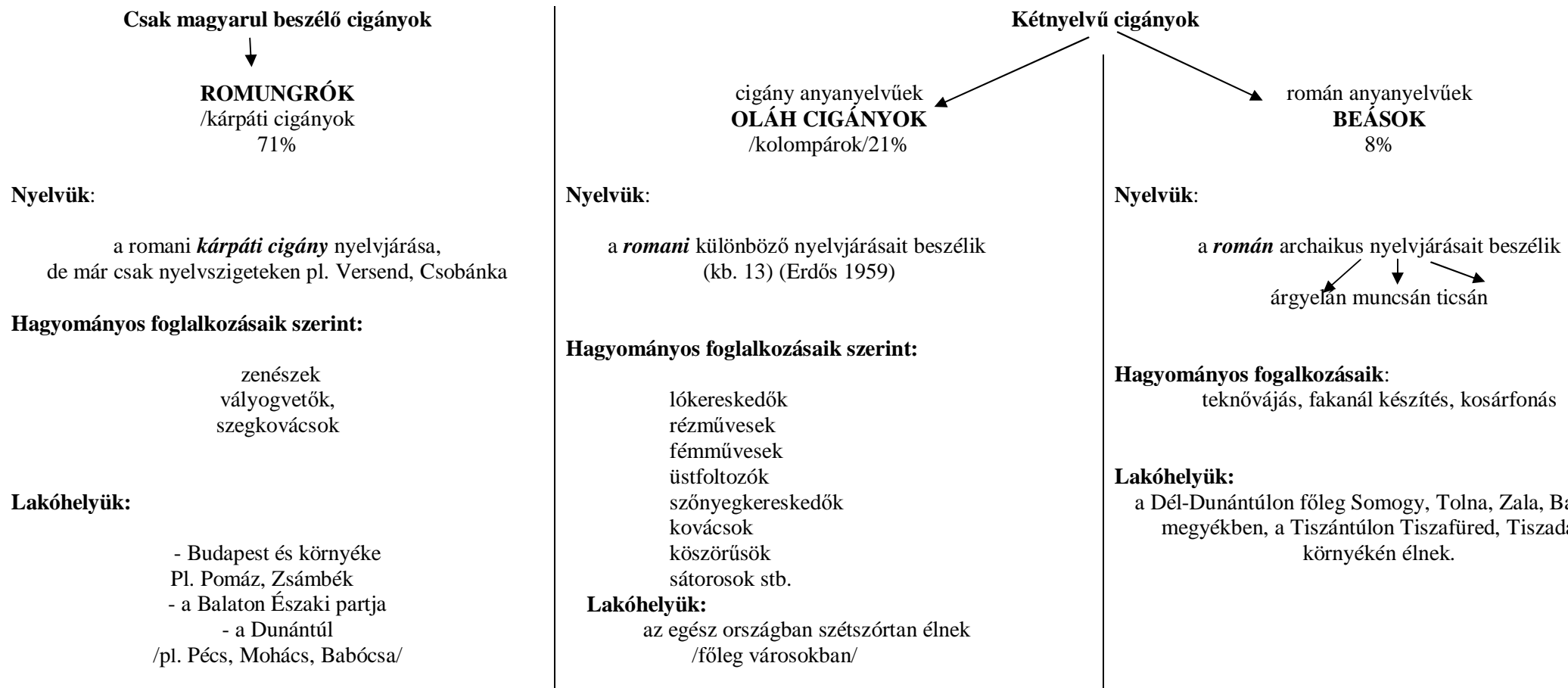
Az indoeurópai nyelvcsalád nyelvei²⁰

²⁰ Tótfalusi István: Babel örökében. (Budapest, 1976) című könyve felhasználásával

A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai

Létszámuk: kb. 500.000 fő²¹

²¹ A Kemény István vezette 1971-es kutatás adatai szerint

A kérdőíveket Bartha Csilla és Borbély Anna állította össze, beás nyelvre Orsós Anna dolgozta át és fordította le.

*Kazetta száma: RoKh2003–
*Terepmunkás kódja (két betű):
*Felvétel ideje (év, hónap, nap):

I. Általános rész

Neve [*kérdezzen rá, hogy meg kívánja-e mondani a nevét*]:

.....

1. Numé: [întrăbă, áré dă gînd să-s zîcă numilye, o nu]

Neme: (1) Nő (2) Férfi

2. Sijnyé-j: (1) Cîgánkă (2) Cîgân

Hol született?

(1) Ott, ahol él (v. a környékbeli város kórházában)

(2) Máshol Magyarországon (3) Külföldön

3. Hungy o năszkut?

(1) Ákulo, hungyé ságyé (o áprapé înr-on város înr kórház)

(2) Álingyire înr Ungureme (3) Înr-o áltá cáră

Mikor született? [évszám elég].....

4. Kînd o năszkut? [ánu dăsztul áj].....

Mindig a faluban élt? (1) igen (2) ha nem, hány

évig.....

4 bUvig înr szát o săzut? (1) dá (2) dăkă nu, kityé áj o săzut înr

săzuszta.....

Milyen iskolákat végzett?

(1) 1-8 osztály (alapfok) (2) 9-12 osztály (érettségi) (3) Felsőfokú (főiskola, egyetem)

5. Sjë fel iskulyé áré?

(1) 1-8 osztályurj (fund) (2) 9-12 osztályurj (érettségi) (3) iskulyé māj înr szusz (főiskola, egyetem)

Hány évet tanult beás nemzetiségi

iskolában?.....

6.Kityé áj dă zilyé áj învácát în iskulă dă

băjás?.....

Mi a foglalkozása, ha nyugdíjas vagy munkanélküli + beírni, mi volt a foglalkozása?

.....
.....

6b. Sjë lukrij? /Dákă nu lukrij o nyugdíjas jesty sjé fel lukru áj ávut?

Hungyé lukrij/invéc áku? [szkrijé zsjosz!]

.....

Hol dolgozik/tanul jelenleg? [beírni!]

(1) nem dolgozom (2) faluban (3) ingázik naponta (4) idényszerűen dolgozik

(5) hétvégeken jár haza (6) ritkábban jár, mint hetente haza

7. Hungyé lukrij/invéc áku? [szkrijé zsjosz!]

.....

(1) nu lukru (2) în szát (3) în tată zî ásá umblu dîn szát în lukru (4) unyirj lukru /dă váră, dă tamnă ../ (5) szîmbătă sî duminyikă umblu ákásză (6) māj mult d-o száptămînă nu misz ákásză

Milyen vallású?

(1) katolikus (2) református (3) evangélikus

(4) görögkeleti/pravoszláv/ortodox (5) baptista (6) egyéb

.....

8. În sjé fel biszerikă umblyij?

(1) în katolikus (2) în református (3) în evangélikus

(4) în görögkeleti/pravoszláv/ortodox (5) în baptista (6) în álfelă

.....

Milyen gyakran jár templomba?

(1) soha (2) csak a nagyobb ünnepekkor /félévente (3) havonta

(4) hetente (5) hetente többször

9. În kityé rîndurj umblyij în biszerikă?

(1) nisjkînd (2) numá kînd szárbătaré máré-j/ dauă rîndurj îh án (3) îh
tată lună

(4) îh tată száptămîhă (5) îh multyé rîndurj îhtr-o száptămîhă

Milyen nyelvű szertartásra jár?

(1) beás nyelvű (2) magyar nyelvű (3) mindkettő

10. Pă sjé fel lyimbă szfătijestyé îh biszerikáje, hungyé umblyij?

(1) băjisestyé (2) ungurestyé (3) sî băjisestyé, sî ungurestyé

Hol tanult meg beásul beszélni?

(1) otthon (2) óvoda/iskola (3) később..... (4) sehol

11.Hungy ty-áj îhvăcăt băjisestyé?

(1) ákásză (2) îh uvoda/îh iskolă (3) māj dăp-áje..... (4)
nisjhungyé

Hol tanult meg magyarul beszélni?

(1) otthon (2) óvoda/iskola (3) később.....(4) sehol

12.Hungy ty-áj îhvăcăt ungurestyé?

(1) ákásză (2) îh uvodă/îh iskolă (3) māj dăp-
áje.....(4) misjhungyé

Milyen állampolgárságú?

(1) beás (2) magyar (3) egyéb.....

13. Sjë fel állampolgárság áj?

(1) băjás (2) ungur (3) álfel.....

Milyen nemzetiségűnek tartja magát?

(1) beás (2) beás és magyar (3) magyar

14.Dă sjinyé tyé cîj?

(1) dă băjás (2)dă băjás sî dă ungur (3) dă ungur

Mi az anyanyelve?

(1) beás (2) beás és magyar (3) magyar

15.Káré ci-j lyimbá dă māmă?

(1) lyimbá dă băjás (2) lyimbá dă băjás sî dă ungur (3) lyimbá dă ungur

Szülei beások (voltak)?

(1) igen, mindketten (2) csak az anyám (3) csak az apám

16.Părinci téj băjás äsz(rá)?

(1) dá, kityusdujinsj (2) numá māmă (3) numá tátá

Nagyszülei közül hányan voltak beások?

- (1) 0-1 (2) 2 (3) 3 (4) 4

17.D-întri masilye-c sî mosi téj kicînsj äszrá bãjäs?

- (1) 0-1 (2) 2 (3) 3 (4) 4

Házastársa beás?

- (1) igen, beás (2) beás és magyar (3) nem, magyar (4) nincs házastársa

18. Cîgánu-c bãjäs äj? / Cîgánká-c bãjisicä-j?

- (1) dá, bãjäs/ bãjisicä (2) bãjäs/bãjisicä sî ungur/ungurajkă (3) nu, ungur/ungurajkă
(4) n-ám cîgán/cîgánkă

Részt szokott-e venni a Faluházban vagy máshol tartott beás rendezvényeken?

- (1) soha (2) ritkán (3) gyakran (4) mindig

19.Äj szuktulit szä tyé dusj pä rendezvényurj în Kultur o dákä álingyire cînyé

rendezvényurj lu bãjäs?

- (1) nisjkînd (2) unyirj (3) în multyé rîndurj (4) uvig

Tagja-e a falubeli beás klubnak?

- (1) Igen, tagja vagyok (2) Tagja voltam (3) Nem (4) Nincs ilyen klub

20.Sî tu tyé cîj lá klubu bãjäsilor în szát?

- (1) Dá, sî jo. (2) Äku má nu, dá m-ám cînut lá jél. (3) Nu.(4) Nu-j áfél klub.

Milyen gyakran jár ide?

- (1) soha (2) 1-3-szor évente (3) havonta (4) hetente (5) hetente többször

21.În kityé rîndurj umblyij ákulo?

- (1) nisjkînd (2) 1-3 rîndurj într-on án (3) odátă într-o lună (4) odátă-n száptämînä (5) în
multyé rîndurj într-o száptämînä

Ön tehát beásnak érzi magát?

- (1) igen (2) beás is, magyar is (3) nem, magyar vagyok

22.Tu tyé szîmc átunsj dă bãjäs?

- (1) dá (2) sî dă bãjäs, sî dă ungur (3) nu, ungur/ungurajkă misz

Mitől érzi magát beásnak/magyarnak? [Olvassa fel 1-4-ig és az adatközlő válasszon ki

egyét közülük!]

- (1) Szüleim miatt
(2) Mert ez az anyanyelvem
(3) Mert ezen a nyelven beszélek
(4) Mert ehhez a közösséghez tartozom

23. Pãntru sjé tyé szîmc dă ungur/dă băjás? [Umăřă szusz dă lá 1-4-ig és lá jél/je sză-s ályezsjei unu d-întri jėj!]

- (1) Pãntru pãrinci méj
- (2) Kă ásztá mi-j lyimbá lu mámi
- (3) Kă pã lyimbásztá szfătijész
- (4) Kă lá aminyistye mă cu.

Mekkorára becsüli a magyarországi beások összlétszámát?

- (1) néhány száz (2) néhány ezer (3) néhány tízezer (4) néhány százezer
- (5) millió vagy annál több (6) Nem tudom

24. Sje gîngyesty, kic băjás äsz în Ungureme?

- (2) arékityé szutyé (2) arékityé ezeré (3) arékityé zesjé ezeré (4) máj mulcînsj d-o szută dă ezeré (5) on milijo o sî máj mult (6) Nu styu

Mi a beások aránya a településen a magyarokhoz képest?

- (1) 100% beás (2) 90%-ban beás (3) 80%-ban beás (4) 70% (5) 50%
- (6) nem tudom (7) Egyéb:.....

25. Kic băjás ságyé în szátusztá lîngă ungurj?

- (1) 100% tyár băjás (2) în 90%-ban băjás (3) în 80%-ban băjás (4) 70% (5) 50%
- (6) nu styu (7) Ált sjévá:.....

Járt-e már Romániában hosszabb vagy rövidebb ideig? (1) Igen (2) Nem

26. Áj umblát tu în kusztu-c în Ruminyijé? (1) Dá (2) Nu

Járt-e más nyelvterületen, ahol a beást használni tudta? Hol?

26. Áj umblát tu álingyire, în áltá cără hungyé pã lyimbá dă băjás ty-áj prisjiput ku álc? Hungyé?.....

Mikor járt ott utoljára?

27. Kînd áj foszt în Ruminyijé?

Mennyi volt a leghosszabb idő, amit ott töltött?

- (1) 1 nap (2) 2–6 nap (3) 1–3 hét (4) 1–2 hónap (5) több.....

28. Sje-o foszt há máj multă dobă, sjé ákulo áj cînut?

- (1) 1 zuă (2) 2–6 zîlyé (3) 1–3 szăptâmîny (4) 1–2 luny (5) máj mult.....

Milyen céllal utazott? [Többet is lehet választani!]

- (1) vásárlás (2) rokonlátogatás (3) kirándulás/nyaralás (4) búcsú/templom
- (5) munka (6) tanulás (7) egyéb.....

29. Dă sj-áj mérsz tu ákulo? [Patyé máj multyé sză zîkă!]

(1) szá kumpär (2) lá nyámu-m (3) szá mă kirándulászk/szá hugyunyész (4) în bulsjug/în biszerikă (5) szá lukru (6) szá-nvác (7) Dă ált.....

Milyen nyelven beszélt ott?

(1) beásul (2) beásul és magyarul (3) magyarul
(4) egyéb.....

30. Pă sjé fel lyimbă áj szfătijit tu ákulo?

(1) băjisestyé (2) beásul és magyarul (3) magyarul
(4) egyéb.....

1-től 5-ig próbálja meghatározni (mint az iskolában), mennyire értette meg az ottani beást!

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

31. Dă lá 1 pîn lá 5 szá nyé szpuj, kum áj prisjiput -o lyimbă rumînyilor, sjé ákulo szfătijestyé?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

II. NYELVHASZNÁLAT, NYELVVÁLASZTÁS

A következőkben arról szeretném kérdezni, hogy milyen nyelvet használ, amikor különböző emberekkel beszél. Arra is kíváncsi vagyok, hogy milyen gyakorisággal beszél/beszélte ezt a nyelvet. Ha azt kérdezem például, hogy milyen nyelven beszél az anyjával, akkor a következőképpen szeretném, ha válaszolna:

Ha kizárólag a beást használja, akkor Mindig beásul

Ha jobbra beásul, de előfordul néha, hogy magyarul is, akkor Általában beásul

Ha nagyjából fele-fele, akkor Beásul és magyarul

Ha többnyire magyarul, de néha beásul is, akkor Általában magyarul

Ha kizárólag a magyart használja, akkor a Mindig magyarul a válasz.

Áku áje ám dă gînd szá-ntreb, pă sjé fel lyimbă szfătésty ku arékie aminy. Sî áje ám dă gînd szá styu, sjé mult, sî-n kityé rîndurj szfătijesty băjiesestyé. Dăkă-ntreb pă sjé fel lyimbă szfătijesty ku mumă tá, átunsj ásá ás ávre szá-m zîsj.

Dăkă tyár băjiesestyé szfătijestyé, átunsj Uvig băjiesestyé

Dăkă māj binyé băjiesestyé, dá unyirj sî ungestyé Māj binyé băjiesestyé

Dăkă zsumătátyé băjiesestyé, zsumătátyé ungestyé Băjiesestyé sî ungestyé

Dăkă māj binyé ungestyé, dá unyirj sî băjiesestyé, átunsj Māj binyé ungestyé

Dăkă tyár ungestyé szfătijestyé, átunsj Uvig ungestyé

Milyen nyelven beszél (beszélt) édesanyjával?

(1) Mindig beásul
(2) Általában beásul
(3) Beásul és magyarul
(4) Általában magyarul

(5) Mindig magyarul

32.Pă sjé fel lyimbă szfătijesty (szfătijej) ku mumă tá?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sí ungurestyé
- (4) Máj binyé ungurestyé
- (5) Uvig ungurestyé

Milyen nyelven beszél (beszél) édesapjával?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul

33.Pă sjé fel lyimbă szfătijesty (szfătijej) ku tátă to?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sí ungurestyé
- (4) Máj binyé ungurestyé
- (5) Uvig ungurestyé

Milyen nyelven beszél (beszél) anyai nagyszüleivel?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nem ismertem

34.Pă sjé fel lyimbă szfătijesty (szfătijej) ku părinci lu mumă tá?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sí ungurestyé
- (4) Máj binyé ungurestyé
- (5) Nu lyé kunustyem

Milyen nyelven beszél (beszél) apai nagyszüleivel?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nem ismertem

35.Pă sjé fel lyimbă szfătijesty (szfătijej) ku părinci lu tátă to?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sí ungurestyé

- (4) Máj binyé unġurestyé
- (5) Nu lyé kunustyem

Milyen nyelven beszél (beszél) testvérével/testvéreivel?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs testvérem

36. Pă sjé fel lyimbă szfătijesty (szfătijej) ku fráci téj/ku szurorilye-c?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sí unġurestyé
- (4) Máj binyé unġurestyé
- (5) N-ám frác, nisj szurorj

Milyen nyelven beszél (beszél) házastársával?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs házastársam

37. Pă sjé fel lyimbă szfătijesty (szfătijej) ku cîġănu-c/ku cîġănkă-c?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sí unġurestyé
- (4) Máj binyé unġurestyé
- (5) N-ám cîġăn/cîġănkă

Milyen nyelven beszél gyermekeivel?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs gyermekem

38. Pă sjé fel lyimbă szfătijesty ku kupiji-c?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sí unġurestyé
- (4) Máj binyé unġurestyé
- (5) Uvig unġurestyé
- (6) N-ám kupij

Milyen nyelven beszélt gyermekeivel, amikor még nem jártak óvodába/iskolába?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs gyermekem

38b. Pă sjé fel lyimbă szfătijej ku kupiji-c pînsjé nu umblá în uvodă/iskulă?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5)Uvig ungestyé
- (6) N-ám kupij

Milyen nyelven beszél gyermekeivel, amióta óvodába/iskolába járnak/jártak?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs gyermekem

38c. Pă sjé fel lyimbă szfătijej ku kupiji-c dăpă sjé umblá în uvodă/iskulă?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5)Uvig ungestyé
- (6) N-ám kupij

Milyen nyelven beszél unokáival?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs unokám

39. Pă sjé fel lyimbă szfătijesty ku unosjlye-c?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5)Uvig ungestyé
- (6) N-ám unosj

Milyen nyelven beszél beás tanáraival, ha találkozik velük mostanában?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs ilyen tanárom

40. Pã sjé fel lyimbã szfãtijesty ku méstyéri-c/ku tanári-c, káré bãjisestyé szfãtijestyé, dákã tyé áflyij ku jéj în zilyilyestyé?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5)Uvig ungestyé
- (6) N-ám áfel méstyér

Milyen nyelven beszél saját papjával?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nem járok templomba

41.Pã sjé fel lyimbã szfãtijesty ku popá-c?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5)Uvig ungestyé
- (6) Nu umblu în biszerikã

Milyen nyelven beszél a templomban hívőtársaival, gyülekezeti társaival szertartás előtt vagy után?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nem járok templomba

42. Pã sjé fel lyimbã szfãtijesty ku sjiny în biszerikã umblyij înnentyé dã misé o dãp-áje?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5)Uvig ungestyé
- (6) Nu umblu în biszerikã

Milyen nyelven beszél szomszédaival?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs beás szomszédom

43. Pă sjé fel lyimbă szfătijesty ku szomszédurilye-c?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5) Uvig ungestyé
- (6) N-ám szomszédurj dă băjás

Milyen nyelven beszél beás barátaival, ismerőseivel?

- (1) Mindig beásul
- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Nincs ilyen barátom, ismerősöm

44. Kum szfătijesty ku urtásji-c ku kunuszkucî-c?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5) Uvig ungestyé
- (6) N-ám áfel urtásj, kunuszkuc

Beás barátaival, ismerőseivel beszélgetve milyen nyelvet használ, amikor magyar is jelen van a társaságban?

- (1) Mindig beást
- (2) Általában beást
- (3) Beást és magyart
- (4) Általában magyart
- (5) Mindig magyart

45. Dákă ku urtásji-c szfătijesty, sî jestyé ku voj într-on lok sî ungesty, pă sjé fel lyimbă szfătijéc?

- (1) Uvig băjisestyé
- (2) Máj binyé băjisestyé
- (3) Băjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5) Uvig ungestyé

Milyen nyelven beszél a községében dolgozó beásokkal?

- (1) Mindig beásul

- (2) Általában beásul
- (3) Beásul és magyarul
- (4) Általában magyarul
- (5) Mindig magyarul
- (6) Ott nincsenek beások

46. Pã sjé fel lyimbã szfãtijesty ku aminy, kãré lá tanács lukrã?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5) Uvig ungestyé
- (6) Ákulo nu-sz bãjás

Milyen nyelvet használ munkahelyén beás kollégáival?

- (1) Mindig beást
- (2) Általában beást
- (3) Beást és magyart
- (4) Általában magyart
- (5) Mindig magyart
- (6) Nincsenek beás kollégáim

47. Pã sjé fel lyimbã szfãtijesty ku aminy, ku kãré lukrij?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5) Uvig ungestyé
- (6) N-ám urtãsj dã lukru, kãré bãjás ár fi.

Milyen nyelvet használ a boltban a beás eladókkal?

- (1) Mindig beást
- (2) Általában beást
- (3) Beást és magyart
- (4) Általában magyart
- (5) Mindig magyart
- (6) Nincsenek beás eladók

48. Pã sjé fel lyimbã szfãtijesty ku boltãsîcîlye dã bãjás?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî ungestyé
- (4) Máj binyé ungestyé
- (5) Uvig ungestyé
- (6) Nu-sz bultusîc dã bãjás

Okozott-e önnek gondot bármikor is az, hogy az orvossal nem tudott beásul beszélni?

- 1) Igen 2) Nem

49.O foszt áfel, dă gro ci-jrá, kă n-áj putut ku doktoru băjisestyé sză szfătijesty?

- 1) Dă 2) Nu

Milyen nyelven beszél a falujában élő beásokkal, akikkel a városban összefut?

- (1) Mindig beást
(2) Általában beást
(3) Beást és magyart
(4) Általában magyart
(5) Mindig magyart
(6) Nem beszélek senkivel

50.Pă sjé fel lyimbă szfătijesty ku băjas đm szát, dákă tyé áflyij ku jėj în város?

- (1) Uvig băjisestyé
(2) Máj binyé băjisestyé
(3) Băjisestyé sí unguestyé
(4) Máj binyé unguestyé
(5) Uvig unguestyé
(6) Nu szfătijészku ku nyime

Milyen nyelvet használ a beás klub összejövetelein?

- (1) Mindig beást
(2) Általában beást
(3) Beást és magyart
(4) Általában magyart
(5) Mindig magyart
(6) Nem járok beás klubba

51. Pă sjé fel lyimbă szfătijesty, kînd vinyic uná în klubu băjasilor?

- (1) Uvig băjisestyé
(2) Máj binyé băjisestyé
(3) Băjisestyé sí unguestyé
(4) Máj binyé unguestyé
(5) Uvig unguestyé
(6) Nu umblu într-á fel klub

Milyen nyelven álmodik?

- (1) Mindig beást
(2) Általában beást
(3) Beást és magyart
(4) Általában magyart
(5) Mindig magyart
(6) Nem álmodom

52.Pă sjé fel lyimbă szfătijesty în viz?

- (1) Uvig băjisestyé
(2) Máj binyé băjisestyé
(3) Băjisestyé sí unguestyé
(4) Máj binyé unguestyé
(5) Uvig unguestyé
(6) N-ám szuktulit sză-nviz

Milyen nyelven imádkozik magában?

- (1) Mindig beást
- (2) Általában beást
- (3) Beást és magyart
- (4) Általában magyart
- (5) Mindig magyart
- (6) Nem imádkozom

53. Pã sjé fel lyimbã tyé rozsj, kînd nyime n-áhugyé?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî unguestyé
- (4) Máj binyé unguestyé
- (5) Uvig unguestyé
- (6) N-ám szuktulit szã mã rog.

Milyen nyelvet használ, amikor számolja a pénzt?

- (1) Mindig beást
- (2) Általában beást
- (3) Beást és magyart
- (4) Általában magyart
- (5) Mindig magyart

54. Pã sjé fel lyimbã számälésty bányi?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî unguestyé
- (4) Máj binyé unguestyé
- (5) Uvig unguestyé

Milyen nyelven káromkodik?

- (1) Mindig beást
- (2) Általában beást
- (3) Beást és magyart
- (4) Általában magyart
- (5) Mindig magyart
- (6) Nem káromkodom

55. Pã sjé fel lyimbã áj szuktulit szã ty-ákärésty?

- (1) Uvig bãjisestyé
- (2) Máj binyé bãjisestyé
- (3) Bãjisestyé sî unguestyé
- (4) Máj binyé unguestyé
- (5) Uvig unguestyé
- (6) N-ám szuktulit szã m-ákärész.

III. STYUTU LYIMBI, SJINYÉ SJÉ GÎNGYESTYÉ DĂ LYIMBÉ JO KUM STYU LYIMBĂ

Mennyire jellemzőek önre a következő dolgok az egyes nyelveken? Értékelje 1-től 5-ig, mint az iskolában.

5: Mindent tökéletesen

4: Könnyen

3: Többé-kevésbé

2: Nehezen

1: Egyáltalán nem

Kum styij tu lyimbilye? Punyé lyé îr rînd dă lá 1 pîn lá 5 kákînd îr iskulă.

5: sjigogyi prisjép

4: repé sî usuré

3: s-ásá-s-ásá

2: gro

1: nyimik nu

Ha beás nyelvű újságot olvas, mennyire érti meg?

56. Dăkă ujsăg pă lyimbă dă băjăs umirj, kum îl prisjépj?

0. Ez a kérdés nem tehető fel.

Ha magyar nyelvű újságot olvas, mennyire érti meg?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

57. Dăkă ujsăg dă ungurj umirj, alá kum îl prisjépj?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

Érzése szerint milyen szinten beszél Ön a Mánfán élő beások nyelvét?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

58. Sjë gîngyesty, kum szfătijesty tu lyimbă pă kăré îr Mánfa szfătijesty băjăsi?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

Érzése szerint milyen szinten beszél Ön a muncsănok nyelvét?

58. b. Sjë gîngyesty, kum szfătijesty tu lyimbă lu muntvėny?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

Érzése szerint milyen szinten beszél Ön általában a beás nyelvet?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

59. Sjë gîngyesty, álmintrilye kum szfătijesty tu băjisestyé?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

Érzése szerint milyen szinten beszél Ön a román nyelvet?

59. b. Sjë gîngyesty, álmintrilye kum szfătijesty tu lyimbă dă rumîn?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

Érzése szerint milyen szinten beszél Ön a magyar nyelvet?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

60. Sjë ġingyesty, kum szfätijesty tu ungurestyé?

(1) 1 (2) 2 (3) 3 (4) 4 (5) 5

Melyik nyelven beszél a legszívesebben?

(1) beásul (2) magyarul és beásul (3) magyarul

61. Pă káré lyimbă szfätijesty tu máj ku máré vojé?

(1) băjisestyé (2) ungurestyé sî băjisestyé (3) ungurestyé

Melyik nyelven beszél a legtöbbit?

(1) beást (2) beást és magyart (3) magyart

62. Pă káré lyimbă szfätijesty máj mult?

(1) băjisestyé (2) ungurestyé sî băjisestyé (3) ungurestyé

Melyik nyelven olvas a legtöbbit?

(1) beásul (2) magyarul és beásul (3) magyarul

63. Pă káré lyimbă umirj máj mult?

(1) băjisestyé (2) ungurestyé sî băjisestyé (3) ungurestyé

Melyik nyelven ír a legtöbbit?

(1) beásul (2) magyarul és beásul (3) magyarul

64. Pă káré lyimbă szkrij tu máj mult?

(1) băjisestyé (2) ungurestyé sî băjisestyé (3) ungurestyé

SZUBJEKTÍV VÉLEKEDÉSEK A NYELV(EK)RŐL

Román nyelvváltozatok

SJÉ ĢINGYÉSTY TU DĂ LYIMBĂ (LYIMBÉ)

Lyimbă dă băjás

65. Ön szerint melyik a szebb nyelv, a Mánfán beszélt beás vagy az anyaországi?

0.Ez a kérdés nem tehető fel.

Ön szerint melyik a szebb nyelv, a Mánfán beszélt beás vagy az alsószentmártoni muncsán?

(1) a Mánfán beszélt (2) az alsószentmártoni muncsán (3) mindkettő (4) nem tudom

65.b. Sjë ġingyesty, káré lyimbă-j máj mîndră, áje káré în Mánfa szfätijestyé băjásî, o áje káré muntyásî szfätijestyé în Szîmmártá?

(1) lyimbă sjé în Mánfa szfätijestyé (2) Lyimbă sjé în Szîmmártá szfätijestyé (3) kityusdauă (4) nu styu

Ön szerint melyik a hasznosabb nyelv, a Mánfán beszélt beás vagy a romániai?

0. Ez a kérdés nem tehető fel.

66. Ön szerint melyik a hasznosabb nyelv, a Mánfán beszélt román vagy az alsószentmártoni muncsán?

(1) Amit itt Mánfán beszélnek (2) A muncsán (3) Mindkettő (4) Nem tudom

66. b. Sjë gîngyesty, káré lyimbă-j máj hasznosă, sz-o styijény?

(1) Sjë áisj szfătijestyé îń Mánfa băjási (2) Á lu muntyény (3) Kityusdauă (4) Nu styu

Ön szerint melyik a nehezebb nyelv, a Mánfán beszélt beás vagy a romániai?
0. Ez a kérdés nem tehető fel.

67. b. Ön szerint melyik a nehezebb nyelv, a Mánfán beszélt beás vagy az alsószentmártoni muncsán

(1) *Mánfai* (2) *Alsószentmártoni* (3) *Minkettő* (4) *Nem tudom*

67. b Sjë gîngyesty, káré lyimbă-j máj gre?

(1) sjé áisj îń Mánfa szfătijestyé băjási (2) á lu muntyény îń Szîmmártá (3) Kityusdauă (4) Nu styu

Ön melyiket szereti jobban, a Mánfán beszélt beást vagy a?

0. Ez a kérdés nem tehető fel.

68. b. Dă káré ci-j máj drág? Dă lyimbă sjé áisj îń Mánfa szfătijestyé o dă lyimbă sjé îń Szîmmártá szfătijestyé muntyási?

(1) dă sjé áisj îń Mánfa szfătijestyé băjási (2) d-á lu muntyény îń Szîmmártá (3) dă kityusdauă (4) Nu styu

Ön szerint melyik a szebb nyelv, a román vagy a magyar?

(1) Román (2) Magyar (3) Mindkettő (4) Nem tudom

69. Sjë gîngyesty, káré-j máj mîndră: lyimbă dă băjás o lyimbă dă ungur?

(1) *Lyimbă dă băjás* (2) *Lyimbă dă ungur* (3) *Kityusdauă*
(4) *Nu styu*

Ön szerint melyik a hasznosabb nyelv, a beás vagy a magyar?

(1) *Román* (2) *Magyar* (3) *Minkettő* (4) *Nem tudom*

70. Sjë gîngyesty, káré lyimbă-j máj hasznosă d-o styijény: lyimbă dă băjás, o lyimbă dă ungur?

(1) *Lyimbă dă băjás* (2) *Lyimbă dă ungur* (3) *Kityusdauă* (4) *Nu styu*

Ön szerint melyik a nehezebb nyelv, a beás vagy a magyar?

- (1) Román (2) Magyar (3) Mindkettő (4) Nem tudom

71. Sjë gîngyesty, káré lyimbă-j máj gre: lyimbá dă băjás, o lyimbá dă ungur?

- (1) *Lyimbá dă băjás* (2) *Lyimbá dă ungur* (3) *Kityusdauă* (4) *Nu styu*

Melyiket szereti jobban, a beást vagy a magyar nyelvet?

- (1) *Román* (2) *Magyar* (3) *Mindkettő* (4) *Nem tudom*

72. Pă káré lyimbă o plásj tu máj binyé: pă lyimbá dă băjás, o pă lyimbá dă ungur?

- (1) *Pă lyimbá dă băjás* (2) *Pă lyimbá dă ungur* (3) *Pă kityusdauă* (4)

Nu styu

Van, aki, ha beásul beszél, egy-két magyar szót is használ beás beszédében. Mi a véleménye erről?

- (1) Jól van, helyes (2) Nincs jól, nem helyes (3) Nem tudom

73. Jestyé, káré dákă băjisestyé szfătijestyé zîsjé sî arékityé vorbé unguestyé. Sjë gîngyesty tu d-ásztá?

- (1) Binyé-j s-ásá (2) Ásá nu-j binyé (3) Nu styu

Van, aki sok magyar szót kever beás beszédébe. Mi a véleménye erről?

- (1) Jól van, helyes (2) Nincs jól, nem helyes (3) Nem tudom

74. Jestyé, káré multyé vorbé dă ungur hăsznălestyé, kînd szfătestyé băjisestyé. Sjë gîngyesty d-ásztá?

- (1) Binyé-j s-ásá (2) Ásá nu-j binyé (3) Nu styu

Mennyire ért egyet azzal, hogy más országokban, a világon a beás nyelv jobban használható, mint a magyar?

- (1) egyetértek (2) nem tudom biztosan (3) nem értek egyet

75. Sî tu ásá gîngyesty, kă îñ áltýé cáré, îñ lumecará máj binyé patýé hăsznăli lyimbá dă băjás, dăkit lyimbá dă ungur?

- (1) dá ásá gîngyésztk (2) nu styu, ánume-j ásá (3) ásztk nu patýé fi ásá

**Szubjektív vélekedések a nyelvekről és nyelvtudásról Mánfán
Sjinyé sjé gîngyestyé dă lyimbé, dă styutu lyimbilor îñ Mánfa**

Kevesebbet beszélnek-e a mánfai fiatalok beásul, mint az idősek?

- (1) igen (2) egyformán (3) nem

76. Máj pucîn szfătijestyé tînyiri îñ Mánfa băjisestyé, dăkit bătîrnyi?

(1) dá (2) oformă (3) nu

Jobban beszélnek-e a mánfai idősek beásul, mint a fiatalok?

(1) igen (2) egyformán (3) nem

77. Máj binyé szfätijestyé bätîrnyi îñ Mánfa bäjisestyé, dăkit tînyiri?

(1) dá (2) oformă (3) nu

Jobban beszélnek-e a templomba járók beásul, mint a templomba nem járók?

(1) igen (2) egyformán (3) nem

78. Máj binyé szfätijestyé bäjisestyé, káré umblă-n biszerikă, dăkit káré nu umblă?

(1) dá (2) oformă (3) nu

Többet beszélnek-e a templomba járók beásul, mint a templomba nem járók?

(1) igen (2) egyformán (3) nem

79. Máj mult szfätijestyé bäjisestyé káré umblă-n biszerikă, dăkit káré nu umblă?

(1) dá (2) oformă (3) nu

Kevesebbet beszélnek-e a mánfai férfiak beásul, mint a nők?

(1) igen (2) egyformán (3) nem

80. Máj pucîn szfätijestyé bäjisestyé îñ Mánfa cîgányi, dăkit cîgânsjilye?

(1) dá (2) oformă (3) nu

Jobban beszélnek-e a mánfai nők beásul, mint a férfiak?

(1) igen (2) egyformán (3) nem

81. Máj binyé szfätijestyé bäjisestyé îñ Mánfa cîgânsjilye dăkit cîgányi?

(1) dá (2) oformă (3) nu

Ön szerint kik azok a falubeliek, akik a legszebben beszélnek beásul?

.....

82. Sjë gîngyesty, sjinyé-sz eje káré máj mîndru szfätijestyé îñ szátusztă bäjisestyé?

.....

Ön szerint kik azok a falubeliek, akik a legszebben beszélnek magyarul?

.....

83. Sjë gîngyesty, sjinyé-sz eje, káré máj mîndru szfätijestyé unguestyé îñ szát?

Ön szerint vannak a faluban olyan beások, akik nem beszélnek románul?

(1) Igen: (Kik).....

(2) Nem, nincsenek

84. Sjë gîngyesty jestyé îñ szát áfel bäjás, káré nu szfätijestyé bäjisestyé?

(1) Dă. (Sjinyé).....

(2) Nu, nu-sz

Ön szerint vannak a faluban olyan beások, akik nem beszélnek magyarul?

(1) Igen: (Kik).....

(2) Nem, nincsenek

85. Sjë gîngyesty jestyé î̃n szât áfel bãjás, káré nu szfätijestyé unguřestyé?

(1) Dá. (Sjinyé).....

(2) Nu, nu-sz

**ÁLTALÁNOS ATTITŰDŐK A NYELVMEGTARTÁSRÓL
SJÉ SJÉ GÎNGYESTYÉ DĂ CÎNUTU-L DĂ LYIMBĂ**

Kérem, döntse el, egyetért-e az alábbi állításokkal! Zî nyé, kum gîngyesty tu!	(1) Igen/Dá	(2) Nem/Nu
A beás gyermekeknek meg kell tanulniuk beásul. 86. Kupiji dă bãjás trăbujé sză sză-nvecé bãjisestyé.		
Egy falubeli beás fiatalnak beással kell összeházasodnia. 87. On tînar dă bãjás trăbujé sză sză-nszaré/sză sză-mmăřityé lá bãjás.		
Ha egy falubeli beás fiatal magyarral házasodik, a gyereke nem fog beásul beszélni. 88. Dăkă on bãjás lá unguř sză-nszară, kupiji lor nu sz-o-nvăcă bãjisestyé sză szfătăszkă.		
A beás nyelv idővel el fog tűnni a faluból, hiszen itt mindenki magyarul fog beszélni. 89. Lyimbă dă bãjás o piri dîn szât, kă toc unguřestyé or szfătiji.		
Lényeges beásul tudni, ha a beás kultúra részévé szeretnénk válni. 90. Trăbujé sză styijény bãjisestyé, dăkă ávény dă gînd sză nyé cînyény lá kultură bãjășilor.		
Meg kell őrizni a beás nyelvet, hogy a beáság megmaradjon Magyarországon. 91. Trăbujé sz-o cînyény lyimbă dă bãjás î̃n Ungureme.		
A beásokat lenézik ebben az országban. 92. Pă bãjás lyé ujtă zșjosz î̃n cărăștă.		

Hallott-e már a kisebbségi törvényről?

(1) Igen

(2) Nem

93. Áj áhuzît má dă lyezsje, káré ku héje aminy sză fuglalkuzestyé, káré pucîny äsz î̃n cără?

(1) Dá.

(2) Nu.

Mit gondol, ez a törvény Magyarországon segíti-e a beáság megerősödését?

- (1) Igen (2) Nem

94.Sjé gîngyesty lyezsasztá ly-ázsută pă băjás szá fijé máj táré?

- (1) Dá. (2) Nu.

Mit gondol, tíz évvel ezelőtt többet beszéltek a faluban beásul?

- (1) igen (2) nem

95.Sjé gîngyesty, ku zesjé áj dă zilyé áj înnápoj máj mult szfătije îń szátusztá băjisestyé?

- (1) dá (2) nu

Ön szerint mi mindent kellene tenni azért, hogy a beás nyelv megmaradjon?

.....
.....

96.Sjé gîngyesty, sj-ár trăbuji szá făsjény szá rămîjé lyimbă dă băjás szusz?

.....
.....

Milyen állampolgárságúnak vallotta magát a 2001. évi népszámláláskor?

- (1) Beásnak (2) Magyarinak (3) Nem emlékszem

97.Dă sjé fel állampolgár ty-áj cînut îń 2001. lá népszámlálás./kînd ny-or umărát uná?

- (1) dă băjás (2) dă ungur (3) Nu-m vinyé-n firé

Milyen nemzetiségűnek vallotta magát a 2001. évi népszámláláskor? [Ne olvassa fel a válaszokat!]

- (1) Beásnak (2) Magyarinak (3) Nem emlékszem

98.Lá sjé fel nemzetiség ty-áj cînut lá népszámlálás îń 2001? [Nu umără szusz válaszurilye !]

- (1) dă băjás (2) dă ungur (3) Nu-m vinyé-n firé

És milyen anyanyelvűnek vallotta magát?

- (1) Beásnak (2) Magyarinak (3) Nem emlékszem

99. Sî lá sjé fel lyimbă dă mămă ty-áj cînut átunsj?

- (1) lá lyimbă dă băjás (2) lá lyimbă dă ungur (3) Nu-m vinyé-n firé

Ön szerint a kétnyelvűség előny vagy hátrány?

- (1) Inkább előny (2) Se nem előny, se nem hátrány (3) Inkább hátrány

100. Sjé gîngyesty, dákă dauă lyimbă szfătijény áasztá ny-ij bun, o ny-áduşjé ro?

- (1)Máj binyé bun(2) Nisj nu-j bun, nisj nu-j ro. (3) Máj binyé-j ro.

Előfordult-e, hogy valaki rászólt önre, hogy ne beszéljen beásul?

- (1) Soha (2) Ritkán (3) Gyakran

101.O foszt má áfel, d-or szfätijit pä tyinyé, szá nu szfätijesty bäjisestyé?

- (1) Nisjkînd (2) numá îñ arékityé rîndurj (3)Îñ multyé rîndurj

Előfordult-e, hogy valaki rászólt önre, hogy ne beszéljen magyarul?

- (1) Soha (2) Ritkán (3) Gyakran

102.O foszt má áfel, d-or szfätijit pä tyinyé, szá nu szfätijesty unguestyé?

- (1) Nisjkînd (2) numá îñ arékityé rîndurj (3)Îñ multyé rîndurj

Előfordult-e Önnel az, hogy ezt mondták Önnek: BESZÉLJ MAGYARUL, MERT MAGYAR KENYERET ESZEL!

- (1) Soha (2) Ritkán (3) Gyakran

103.O foszt má áfel, dă c-or zîsz: Szfätijestyé unguestyé, KĂ PITĂ DĂ UNGUR MĂNINSJ!

- (1) Nisjkînd (2) numá îñ arékityé rîndurj (3)Îñ multyé rîndurj

IV. SZTEREOTÍPIÁK, ELŐÍTÉLETEK

Mi a véleménye a pécsi németekről? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem róluk
(3) Rossz véleményem van róluk

104. Sjë gîngyesty dă nyámci dîn Pisju? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a szlovákokról? Milyen emberek ők?

- 1 (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

105. Sjë gîngyesty dă szlováki? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a mánfai beásokról? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

106.Sjë gîngyesty dă bäjásî dă Mánfa? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a románokról? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem

(3) Rossz véleményem van

107. Sjë gîngyesty dă rumînyi? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a mánfai magyarokról? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

108.Sjë gîngyesty dă unguri dă Mánfa? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a bolgárokról? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

109.Sjë gîngyesty dă bulgári? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a horvátokról? Milyen emberek ők?

109.b.Sjë gîngyesty dă hurvéci? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a szerbekről? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

109.c.Sjë gîngyesty dă szîrbi? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a szlovénekról? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

109.d. Sjë gîngyesty dă szlovéni? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

Mi a véleménye a románokról? Milyen emberek ők?

- (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

109.e.Sjë gîngyesty dă rumînyi? Sjë fel aminy äsz jėj?

- (1) Bun gîngyészck dă jėj. (2) Nu gîngyészck nisj bun, nisj ro dă jėj.
(3) Ro gîngyészck dă jėj

110.Vannak-e a faluban olyan emberek, akik gyermekkoruktól fogva nem hallanak, akik siketek?

- (1) Igen (2) Nem tudom (3) Nincsenek

110. Jestyê î̃n szátu vosztru aminy, káré dǎ kupij misj n-áhugyé nyimik, szurzsj ășz?

- (1) Dǎ. (2) Nu styu (3) Nu-sz

Ismer-e személyesen siket embereket?

- (1) Igen (2) Nem

111. Tu kunosty aminy szurzsj?

- (1) Dǎ. (2) Nu.

Mi a véleménye a siketekről? Milyen emberek ők?

- 2 (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

Sjé gîngyesty dǎ aminy szurzsj? Sjé fel aminy ășz jėj?

- (1) Bun gîngyésztk dǎ jėj. (2) Nu gîngyésztk nisj bun, nisj ro dǎ jėj.
(3) Ro gîngyésztk dǎ jėj

Mi a véleménye a romániai beásokról? Milyen emberek ők?

- 3 (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

113. Sjé gîngyesty dǎ bǎjás dîn Ruminyijé? Sjé fel aminy ășz jėj?

- (1) Bun gîngyésztk dǎ jėj. (2) Nu gîngyésztk nisj bun, nisj ro dǎ jėj.
(3) Ro gîngyésztk dǎ jėj

113. Mi a véleménye a horvátországi beásokról? Milyen emberek ők?

- 4 (1) Jó véleményem van róluk (2) Nincs se jó se rossz véleményem
(3) Rossz véleményem van

113.b. Sjé gîngyesty dǎ bǎjás dîn Hurvicijé? Sjé fel aminy ășz jėj?

- (1) Bun gîngyésztk dǎ jėj. (2) Nu gîngyésztk nisj bun, nisj ro dǎ jėj.
(3) Ro gîngyésztk dǎ jėj

Mi a véleménye, hogy viszonyulnak itt a románok a beásokhoz?

- (1) Jól viszonyulnak (2) Se nem jól, se nem rosszul (3) Rosszul

114. Kum sz-áprapé ruminyi lá bǎjás?

- (1) Binyé. (2) Nisj nu binyé, nisj nu ro. (3) Ro

114.b. Mi a véleménye, hogy viszonyulnak itt a horvátok a beásokhoz?

- (1) Jól viszonyulnak (2) Se nem jól, se nem rosszul (3) Rosszul

114.b.-áprapé hurvécii lá bǎjás?

- (1) Binyé. (2) Nisj nu binyé, nisj nu ro. (3) Ro

Hogy érzi, változott a románok és a magyarok viszonya az elmúlt időben?

- (1) Javult (2) Nem változott (3) Romlott

115. Kum véz, kum sz-or î̃nstyimbát î̃n dobásztá sj-o trikut ruminyi sî unguri

- (1) Máj binyé sz-o fǎkut (2) Nu sz-o-nstyimbát nyimik. (3) Sz-o fǎkut máj ro

Szubjektív vélekedések a kétnyelvűségről
Sjinyé sjé gîngyestyé dă dauă lyimbé dă mămă

Ön, hogy gondolja, kire lehet azt mondani, hogy kétnyelvű? Mi mindennek kell “megfelelnie” annak, akit kétnyelvűnek nevezünk? Én megállapítok valamit Ön pedig döntse el, hogy így van vagy nincs így.

Tu kum gîngyesty, pă sjinyé putyény szá zîsjény, kă áré dauă lyimbé dă mămă. Sjé trăbujé szá fijé gyirépt, kit ku dauă lyimbé szá lyé putyény tyimá? Jo zîk sjévá, tu szá zîsj, gyirép ăj, o nu.

Kétnyelvű az, aki két nyelvet anyanyelvi szinten tud

(1) egyetértek (2) nem tudom biztosan (3) nem értek egyet

116. P-álá-l tyimăny ku dauă lyimbé, káré dauă lyimbé ásá szfătijestyé, kă pă lyimbă dă mămă.

(1) dá, sî jo ásá gîngyészck (2) nu styu ánume (3) ásztá nu patyé szá fijé gyirépt.

Kétnyelvű az, aki két nyelven, nem szükségképpen anyanyelvi szinten tud

(1) egyetértek (2) nem tudom biztosan (3) nem értek egyet

117. P-álá-l tyimăny ku dauă lyimbé, káré pă dauă lyimbé nu styijé szá szfătijászckă ásá, kákînd j-ár fi kityusdauă kă lyimbă dă mămă.

(1) dá, sî jo ásá gîngyészck (2) nu styu ánume (3) ásztá nu patyé szá fijé gyirépt.

A kétnyelvű nem kell, hogy beszélje a másik nyelvet, csak értse

(1) egyetértek (2) nem tudom biztosan (3) nem értek egyet

118. Káré-j ku dauă lyimbénu trăbujé szá szfătijászckă, dăsztul, dákă lyé prisjepé pă lyimbilyestyé.

(1) dá, sî jo ásá gîngyészck (2) nu styu ánume (3) ásztá nu patyé szá fijé gyirépt.

Kétnyelvű aki két nyelvet rendszeresen használ

(1) egyetértek (2) nem tudom biztosan (3) nem értek egyet

119. Káré-j pă dauă lyimbé szfătijestyé, p-álá-l tyimăny ku dauă lyimbé.

(1) dá, sî jo ásá gîngyészck (2) nu styu ánume (3) ásztá nu patyé szá fijé gyirépt.

Az Ön véleménye szerint a településen lévő óvodának milyen nyelvűnek kellene lennie?

(1) Román nyelvűnek (2) Kétnyelvűnek (3) Magyar nyelvűnek

120. Kum gîngyesty, îñ uvodă szátuluj kum ár trăbujé szá szfătászckă?

(1) Pă lyimbă dă băjás (2) Pă dauă lyimbé (3) Pă lyimbă dă ungur

Az Ön véleménye szerint a településen lévő iskolában milyen nyelvű oktatásnak kellene lennie?

- (1) Román nyelvűnek (2) Kétnyelvűnek (3) Magyar nyelvűnek

121. Kum gîngyesty, î̃n iskulá szátuluj pã sjé fel lyimbã ár trãbuji szã lyé-nvecé pã kupiji?

- (1) Pã lyimbã dã bãjãs (2) Pã dauã lyimbé (3) Pã lyimbã dã ungur

Az Ön véleménye szerint, ha lenne a falunak egy helyi lapjának/újságja, milyen nyelvűnek kellene lennie?

- (1) Román nyelvűnek (2) Kétnyelvűnek (3) Magyar nyelvűnek

122. Kum gîngyesty, dákã szátusztã ár áve on ujság, pã sjé fel lyimbã ár trãbuji szã szkrijé î̃n jél?

- (1) Pã lyimbã dã bãjãs (2) Pã dauã lyimbé (3) Pã lyimbã dã ungur

Mely írókat szereti jobban?

- (1) románokat (2) egyformán (3) magyarokat

123. Pã káré szkrijitor lyé plásjé máj binyé?

- (1) pã héj dã bãjãs (2) oformã pã toc (3) pã ungur

Mely zenét szereti jobban?

- (1) románt (2) egyformán (3) magyart

124. Pã káré zené o plásj máj binyé?

- (1) p-á lu bãjãs (2) tatyé oformã (3) p-á lu ungurj

Melyik Himnusz áll a lelkéhez a legközelebb?

- (1) a román (2) mindkettő egyformán (3) a magyar

125. Káré himnusz sztã lîngã szuflyitu-c máj áprapé?

- (1) á lu bãjãs (2) oformã kityusdauã (3) á lu ungurj

Van a faluban KÁBEL TV?

- (1) Igen (2) Nem

126. Jestyé î̃n szát KÁBEL TV?

- (1) Dã (2) Nu

Milyen nyelvűek az adások?

- (1) Román nyelvűek (2) Kétnyelvűek (3) Magyar nyelvűek

127. Pã sjé fel lyimbã merzsjé adásurilye?

- (1) pã lyimbã dã bãjãs (2) pã dauã yimbé (3) pã lyimbã dã ungur

Ha nincs: Jó lenne, ha lenne a faluban KÁBEL TV?

- (1) Igen (2) Nem

127. b Dákă nu-j, biny-ăr fi dákă ăr fi în szăt KÁBEL TV?

- (1) Dă (2) Nu

Ha igen, milyen nyelvűek legyenek az adások?

- (1) Román nyelvűek (2) Kétnyelvűek (3) Magyar nyelvűek

128. Dákă biny-ăr fi, pă sjé fel lyimbă sză fijé adásurilye?

- (1) băjisestyé (2) pă dauă lyimbé (3) ungestyé

Szokta nézni a Romániai Tévadásokat?

- (1) Igen (2) Nem

129. Áj szuktulit sză lyé véz adásurj đîn Ruminyijé?

- (1) Dă (2) Nu

Ha igen, milyen típusúakat néz legszívesebben?

.....
.....

130. Dákă dá, pă karé adásurj lyé véz ku vojé?

.....
.....

Milyen gyakran nézi ezeket a Romániai tévéprogramokat?

- (1) naponta (2) hetente (3) havonta (4) ritkán

131. În kityé rîndurj lyé véz adásurilyestyé đîn Ruminyijé?

- (1) în tată zî (2) în száptămînă odátă (3) odátă într-o lună (4) în pucînyé rîndurj

Milyen gyakran nézi a PÁTRIN című magyarországi cigány nemzetiségi tévéműsort?

- (1) hetente (2) havonta 2-3-szor (3) havonta (4) ritkán (5) soha

132. În kityé rîndurj áj szuktulit sză-l véz pă ROMA MAGAZIN- PÁTRIN în tévé?

- (1) în tată zî (2) 2-3 rîndurj într-o lună (3) odátă într-o lună (4) în pucînyé rîndurj (5) nisjkînd

Szereti ezeket az adásokat?

- (1) Igen (2) Nem

132.b. Ci-j drág dă adásurilyestyé?

- (1) Dă (2) Nu.

Milyen témákat látna szívesen ezekben az adásokban?

133. Dă sj-áj áve dă gînd sză fijé vorbă în adásurilye?

Milyen gyakran hallgatja a pénteki Cigányfélóra című magyarországi cigánynemzetiségi rádióműsort?

- (1) naponta (2) hetente 2-3-szor (3) havonta 2-3-szor
(4) havonta (5) ritkán (6) soha

134. În kityé rîndurj áj szuktulit szá ly-áhuz adásurilyestye în rádió?

- (1) în tată zî (2) 2-3 rîndurj într-o săptămînă (3) 2-3 rîndurj într-o lună
(4) odată într-o lună (5) tyár unyirj (6) nisjkînd

Szereti ezeket a rádióadásokat?

- (1) Igen (2) Nem

135. Ci-j drág dă adásurilyestye?

- (1) Dá (2) Nu

Milyen témákat hallgatna szívesen ezekben a rádióadásokban?

136. Dă sj-áj áhuzî máj binyé în adásurilyestye?

Jár Önnek a Foaia Noastră nemzetiségi hetilap?

137. Îc umblă cijé ujságu Foaia Noastră?

0. Ez a kérdés nem tehető fel.

137.b. D-ár fi c-ár umblá on ujság dă băjás?

- (1)dá (2)nu

Ha igen, szereti ezt a hetilapot?

Dákă-c umblă ci-j drág dă jél?

0. Ez a kérdés nem tehető fel.

Szeretné, ha lenne ilyen újság?

- (1) igen (2) nem

138.b. Áj fi fălosz/fălasză, dák-ár fi áfel ujság?

- (1) Dá (2) Nu

Milyen témákat olvasna benne a legszívesebben?

139. Dă sj-áj umără în jél?

A településen lévő intézményeken (iskola, óvoda, polgármesteri hivatal, posta, egészségház, könyvtár) milyen nyelvűek legyenek a névtáblák?

- (1) Beás nyelvűek (2) Kétnyelvűek (3) Magyar nyelvűek

140. În șatru vosztru pã sjé fel lyimbã șã fijé szkrisz áfãrã uvodã, iskulã, tanãcsu, postã, kényvtãru

- (1) bãjisestyé (2) pã kityusdauã lyimbé (3) ungestyé

Ön szerint ezeken a középületeken milyen zászló legyen kirakva?

- (1) Beás (2) Mindkettő (3) Magyar

141. Sjé fel zászlo șã fijé pã kãsilyestyé?

- (1) zászlou bãjãsilor (2) Kityusdauã (3) zászlou ungurilor

Melyik focicsapatnak szurkol, ha a Román és a Magyar Válogatott játszik?

142. Dãkã șã fuczestyé unguri șî bãjãsi ku sjiny jesty tu?

0. Ez a kérdés nem tehető fel.

142. b. Dãkã bãjãsi sz-ár zșukã ku unguri în foci, p-ã lu sjinyé pãrtyijé áj fi?

- (1) p-ã lu pãrtyijé bãjãsilor
(2) ku kityusdujinsj ás fi
(3) p-ã lu pãrtyijé ungurilor ás fi
(4) niskînd n-ám szktulit șã vãd foci în tévé

142. c. Dãkã sz-ár zșukã unguri ku rumînyi p-ã lu sjinyé pãrtyijé áj fi?

- (1) p-ã lu pãrtyijé rumînyilor
(2) ku kityusdujinsj ás fi
(3) p-ã lu pãrtyijé ungurilor ás fi
(4) niskînd n-ám szktulit șã vãd foci în tévé

KÉRDŐÍV

A beás nyelv oktatásában helyi tanterv szerint résztvevő intézményekben folyó oktatás felméréséhez (2005/2006)

1. Az intézmény neve, címe, típusa (óvoda, ált. iskola, középiskola, ÁMK):
2. Az intézmény tanulóinak létszáma:
3. A nyelvoktatásban résztvevő tanulók száma:
4. A nyelvet oktató pedagógus képzettsége:
5. Tartalmazza-e az intézmény alapító okirata a cigány nyelv oktatását? Ha igen, milyen módon?
6. Milyen részletességgel foglalkozik a helyi tanterv a nyelv oktatásával?
7. Milyen óratervvvel oktatják a nyelvet (heti x órában, vagy tömbösítve)?
8. A nyelvoktatás mellett van-e cigány népismereti oktatás?
9. Mely dokumentumok alapján, milyen követelmények szerint oktatnak?
10. Van-e tankönyvük, ha van, milyen?
11. Használják-e nyelvi szemléltetőeszközt? Ha igen, milyen?
12. Használják-e nyelvi hangzó- és video-anyagot? Ha igen, milyen?
13. Megkapja-e az intézmény a cigány nyelv oktatását támogató kiegészítő normatívát?
14. Segítik-e a szülők a nyelvoktatást? Ha igen, hogyan?
15. Segíti-e a helyi kisebbségi önkormányzat a nyelvoktatást? Ha igen, hogyan?
16. Növekszik-e a nyelvoktatás iránti igény, mióta folyik az oktatás?

igen

nem

Mánfa középkori temploma

A falu polgármesteri hivatala

Vegyesbolt a faluban

A mánfai söröző

Távolsági buszmegálló a falu központjában

A körzeti orvosi rendelő

Az óvoda épülete

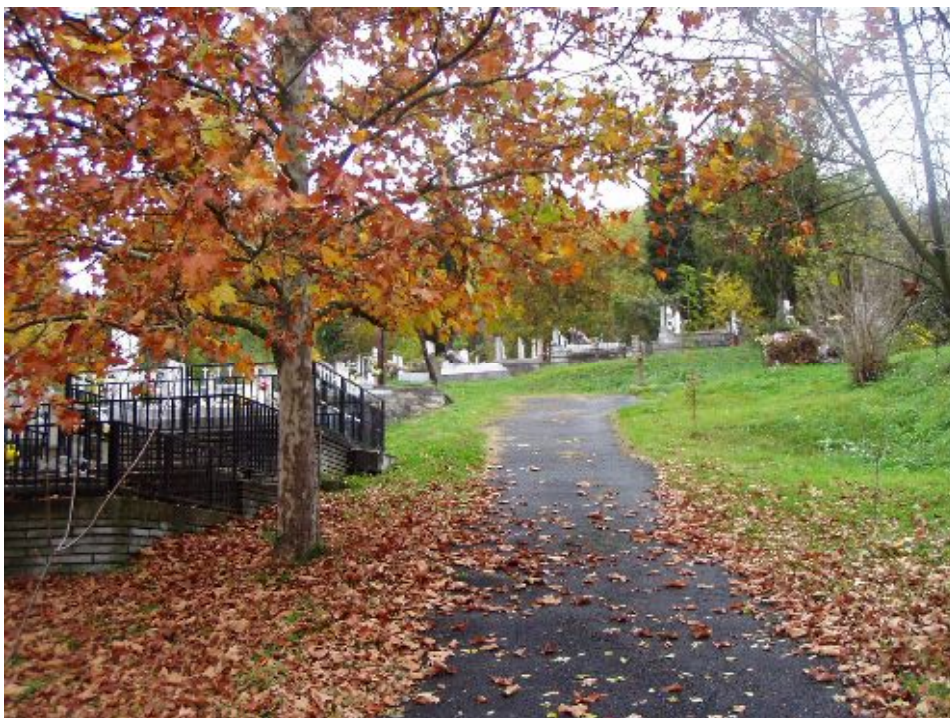
Két mánfai adatközlő

A mánfai temető képei

Beások sírfeliratai – magyarul

A temető bejárata

A beások által kedvelt utcák Mánfán: Budafa utca

Német utca

Fábrián Béla utca

A mánfai Collegium Martineum főépülete

A falu egyik élelmiszer boltja a Fábíán Béla utcában

Egregyi Borbála – mánfai lakos – terepmunka közben

Adatközlő - a legidősebb életkori csoportból és a legfiatalabb nemzedék

Beás lakóházak Mánfán

A mánfai hagyományőrző együttes

A fotókat Kiss István, Pálmai Ödön és Pálmainé Orsós Anna készítette.